

Univerzita Karlova v Praze
Filozofická fakulta
Středisko ibero-amerických studií
Historické vědy – iberoamerikanistika

Matyáš Pelant

Disertační práce

Brazilská zahraniční politika v druhé polovině 20. století
Brazilian Foreign Policy in the second half of 20th Century

Vedoucí práce: PhDr. Simona Binková, Csc.

2016

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 24. 5. 2016

.....
Matyáš Pelant

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěl poděkovat všem, kteří mi při psaní této práce poskytli podporu a pomoc.

Mé díky patří vedoucí práce Dr. Simoně Binkové za cenné rady při psaní práce a prof. Josefu Opatrnému za orientaci při zpracovávání grantu Československo-Latinská Amerika 1945-1989.

V neposlední řadě patří moje poděkování rodině, která mě při mém doktorském studiu trpělivě podporovala: manželce Natálii, i synovi Tadeášovi, kterým patří zvláštní dík i za pochopení pro změny v „domácím řádu“, a to zejména při dokončování práce.

Abstrakt

Disertační práce se věnuje analýze brazilské zahraniční politiky ve druhé polovině dvacátého století. Jádrem práce tvoří případová studie ke vztahům Československa a Brazílie v období studené války. Ta vychází z dosud nepublikovaných materiálů z českých archivů. Případové studii předchází dvě části: první se zabývá tradicí a formováním brazilské zahraniční politiky. Tato kapitola sleduje především vymezení území Brazílie, posílení vztahů se Spojenými státy nebo pozice Brazílie v mezinárodní politice. Další část pak pro účely případové studie a s cílem uvést československo-brazilských vztahů do širšího kontextu popisuje v hlavních bodech vývoj brazilské zahraniční politiky v druhé polovině dvacátého století. Kapitola se zaměřuje na vztahy s východním blokem, Spojenými státy a západní Evropou. Činí tak v celkem v šesti obdobích. Stejně časové dělení pak kopíruje vlastní případová studie. Ta je ještě doplněna o kapitolu k tradici československo-brazilských vztahů před rokem 1945 a o základní popis činnosti československé rozvědky v Brazílii. Případová studie se primárně zabývá politickými a obchodními vztahy.

Případová studie ukazuje, že zásadní pro zachování brazilsko-československých vztahů v daném období byl obchod. Obě země nejen, že stály v opačných táborech světové války, ale Československo během velké části vojenského autoritativního režimu aktivně podporovalo opozici. Obchodní vztahy byly ale oboustranně výhodné: pro Brazílii bylo Československo nejenom odbytištěm zboží ale také zdrojem technologií nutných pro industrializaci. Na základě výsledků případové studie pak formulujeme závěry popisující základní rysy brazilské zahraniční politiky v druhé polovině 20. století: pragmatismus, ekonomický rozvoj jako jednotící prvek zahraničních politik v tomto období, význam vztahu se Spojenými státy pro brazilskou zahraniční politiku. Detailnější studium brazilsko-československé relace posloužilo také pro srovnání zahraničně-politických cílů jednotlivých období s jejich realizací v diplomatické praxi.

Klíčová slova: Latinská Amerika, Brazílie, Československo, mezinárodní vztahy, studená válka, zahraniční obchod

Abstract

This thesis analyzes Brazilian Foreign Policy in the second half of twentieth century. The case study on relations between Czechoslovakia and Brazil during the Cold War is the core of the dissertation. The study is based on unpublished materials from Czech archives. The case study is preceded by two sections: first one deals with tradition and development of Brazilian foreign policy, describes the forming of Brazil-US special relationship and the positions of Brazil in the international politics. Second chapter defines key milestones of the Brazilian Foreign Policy in the second half of 20th century for the purposes of the case study and for better understanding of the context. It focuses on relationship with Eastern Bloc, United States and Western Europe. The chapter is divided into six periods. Same periodization is then used for the case study. A chapter on the tradition of relations between Czechoslovakia and Brazil before 1945 and a chapter on the Czechoslovak intelligence service activities in Brazil are added to the case study. The case study primarily deals with political and trade relations.

The case study shows us that the trade was crucial for upholding the relations. Both countries not only stood against each other in the Cold War setting, but Czechoslovakia actively supported the opposition during the most of military authoritarian regime in Brazil. Trade relationship was mutually beneficial for both parties: Czechoslovakia was not only an export destination for Brazil, but also source of important technologies that Brazil needed for its industrialization. Based on the results of the case study we formulate characteristic features of Brazilian Foreign Policy for the second half of 20th century: pragmatism, economic development as a unifying factor for different foreign policy approaches in the given periods, importance of relations with the United State for Brazilian Foreign Policy. More detailed analysis of Brazil-Czechoslovakia relations also served us to compare main goals of foreign policy in given periods with their application in reality of diplomatic praxis.

Key words: Latin America, Brazil, Czechoslovakia, International Relations, Cold War, Foreign Trade

„Diplomat je snílek. (...)

Věří, že může napravovat, co politici zpackali.“

João Guimarães Rosa

*“..slogan 'Brazílie, velká mocnost' je
prázdný, pokud se nezlepší život všem Brazilcům.*

Brazílie (...)potřebuje efektivitu

a konkurenceschopnost,

nikoliv mocenskou hegemonii.“

Rubens Ricuperó

Obsah

Seznam zkratk.....	12
Seznam tabulek schémat, grafů	14
1.Úvod.....	15
1.1. Vymezení základních pojmů.....	17
1.2. Brazilská geopolitická škola.....	20
1.3. Obchodní a investiční vztahy Brazílie ve 20. století	22
2.Tradice, formování a východiska brazilské zahraniční politiky	25
2.1.Brazilské císařství (1822-1889).....	25
2.2.První republika (1889-1930)	28
2.3.Druhá republika a Nový stát (1930-1945).....	30
2.4.Východiska pro analýzu tématu	32
3.Charakteristika brazilské zahraniční politiky ve druhé polovině 20. stol.	34
3.1. 1945 -1955: od Vargase k Vargasovi	35
3.2. 1955-1961: Juscelino Kubitschek – diplomacie pro rozvoj	40
3.3. 1961-1964: Nezávislá zahraniční politika (PEI)	46
3.4. 1964-1967: Náprava směru	53
3.5. 1967- 1974: „Diplomacie prosperity“	56
3.6. 1974-1989: „Zodpovědný pragmatismus“ a pád železné opony	59
4.Případová studie: Československo-Brazílie (1945-1989)	66
4.1.Tradice vztahů Brazílie a Československa před rokem 1945	66
4.2. Činnost Československé rozvědky v Brazílii	68
4.3. 1945 – 1955 – Nástup studené války.....	69
4.4. 1955-1961 – Juscelino Kubitschek – „krajan“ prezidentem	82
4.5. 1961-1964 – PEI jako příležitost pro Československo?	95
4.6. 1964-1967 „Business as Usual“	106
4.7. 1967-1974 – Zkouška vztahů	115
4.8. 1974–1989 – bez ideologie.....	133

5. Závěr	.....	149
Prameny	.....	156

Seznam zkratek

ALADI (*Asociación Latinoamericana de Integración*) – Latinskoamerické sdružení pro integraci

ALALC (*Asociación Latinoamericana de Libre Comercio*) – Latinskoamerické sdružení volného obchodu

AKT – organizace zemí Afriky Karibiku a Tichomoří

BID (*Banco Interamericano de Desarrollo*) – Meziamerická rozvojová banka

BIRD (*Bank for International Reconstruction and Development*) – Mezinárodní banka pro obnovu a rozvoj

BNDES (*Banco Nacional do Desenvolvimento Econômico e Social*) – Národní rozvojová banka

CIA (*Central Intelligence Agency*) – Ústřední zpravodajská služba Spojených států

CSN (*Conselho da segurança nacional*) – Rada národní bezpečnosti

ČSOB – Československá obchodní banka

EHS – Evropské hospodářské společenství

ExIm – US Exportní a importní banka

ESG (*Escola superior da guerra*) – Vysoká vojenská škola

FEB (*Força expedicionária brasileira*) – brazilské vojenské jednotky bojující za II. světové války

(F)MZO – (Federální) Ministerstvo zahraničního obchodu Československa

(F)MZV – (Federální) Ministerstvo zahraničních věcí Československa

ISBE (*Instituto Superior dos Estudos Brasileiros*) – Institut brazilských studií

KSB – Komunistická strana Brazílie

KSČ – Komunistická strana Československa

MERCOSUL (*Mercado Comum do Sul*) – Společný trh jihu (pt)

MERCOSUR (*Mercado Común del Sur*) – Společný trh jihu (es)

MMF – Mezinárodní měnový fond

NDR – Německá demokratická republika

NSR – Německá spolková republika

OAS – Organizace amerických států

OSN – Organizace spojených národů

OPA (*Operação Panamericana*) – Panamerická operace

PEI (*Política Externa Independente*) – nezávislá zahraniční politika

PZO – Podnik zahraničního obchodu

RBPI (*Revista Brasileira da Política Internacional*) – Brazilský časopis mezinárodní politiky

RPEB (*Resenha da Política Exterior Brasileira*) – Přehled brazilské zahraniční politiky

RVHP – Rada vzájemné hospodářské pomoci

SN – Společnost národů

SNI (*Serviço Nacional de Informações*) – Národní zpravodajská služba (Brazílie)

USA – Spojené státy americké

USD – Americký dolar

ZST – Země socialistického tábora

ZÚ – Zastupitelský úřad

Seznam tabulek schémat, grafů

1. Přehled obchodní výměny Brazílie s vybranými zeměmi
2. Přehled hlavních exportních a importních komodit Brazílie
3. Srovnání výše investic Spojených států a Německa v Brazílii
4. Přehled obchodní výměny Československo Brazílie 1948-1954
5. Graf – obchodní výměna Československo Brazílie 1948-1954
6. Počet hodin vysílání Rádía Praha v portugalštině (1958-1969)
7. Přehled obchodní výměny Československo Brazílie 1955-1961
8. Graf – obchodní výměna Československo Brazílie 1955-1961
9. Podíl obchodu ZST s Brazílií (1961)
10. Přehled obchodní výměny Československo Brazílie 1961-1963
11. Graf – obchodní výměna Československo Brazílie 1961-1963
12. Přehled obchodní výměny Československo Brazílie 1964-1967
13. Graf – obchodní výměna Československo Brazílie 1964-1967
14. Srovnání obchodu ZST s Brazílií (1969)
15. Přehled obchodní výměny Československo Brazílie 1967-1974
16. Graf – obchodní výměna Československo Brazílie 1967-1974
17. Saldo ZST s Brazílií 1976
18. Obrat ČSSR s regionem Latinské Ameriky (1975-1980)
19. Přehled obchodní výměny Československo Brazílie 1974-1989
20. Graf – obchodní výměna Československo Brazílie 1974-1989

1. Úvod

Brazílie je země kontinentálních rozměrů: pátá nejlidnatější země světa, sedmá největší ekonomika, největší producent kávy, hovězího, cukrové třtiny, udržuje si druhé místo v produkci sóji nebo v počtu vodních elektráren, páté místo v zásobách uranu nebo železa, produkci bavlny nebo v celkovém zemědělském vývozu. Pohybuje se okolo sedmého místa v produkci automobilů, desátého ve výrobě cementu, je třetím největším výrobcem dopravních letadel. Je energeticky prakticky soběstačná.¹

Položme si řečnickou otázku, zda Brazílie hraje v mezinárodních vztazích roli, která by odpovídala výše naznačené charakteristice. Mnoho z brazilských politiků bylo přesvědčeno, že nikoliv a že to budou právě oni, kteří Brazílii zajistí „místo odpovídající její velikosti a osudu“ a největší latinskoamerickou zemi dostanou mezi nejvýznamnější světové hráče. Příčin, proč Brazílie nezískala například stálé místo v Radě bezpečnosti (RB) OSN nebo neprosadila reformy mezinárodních finančních institucí, je samozřejmě celá řada, a to vnějších i vnitřních.

Tato disertační práce si klade za cíl přispět k jejich pojmenování a pochopení prostřednictvím analýzy brazilské zahraniční politiky ve druhé polovině dvacátého století. Je faktografická a nevytváří nové teoretické modely. Jejím cílem je na příkladu československo-brazilské relace ve druhé polovině 20. století empiricky ukázat charakteristické rysy brazilské zahraniční politiky.

Pohled na Brazílii a její zahraniční politiku přes vztahy s tehdejšími zeměmi východního bloku chybí kromě dobových článků v brazilské literatuře (viz níže brazilské prameny). Nejobsáhlejší prací, která se zabývá vztahem Československa a Brazílie, je kapitola grantu Ministerstva zahraničních věcí ČR (MZV), kterou zpracovával autor této disertace a ze které vychází také tato disertační práce.² Disertace ale uvádí výsledky tohoto výzkumu do širšího kontextu brazilské zahraniční politiky. V českém prostředí k tématu brazilské zahraniční politiky neexistuje mnoho prací, kromě několika diplomových.

Struktura práce je následující: případové studii Československo-Brazílie předchází část věnována východiskům a tradici brazilské zahraniční politiky (**kapitola 2**). Další část (**kapitola 3**) nabízí chronologicky charakteristiku hlavních období brazilské zahraniční politiky ve druhé polovině 20. století. Toto období člení do šesti základních bloků (1945-1955, 1955-1961, 1961-1964, 1964-1967, 1967-1974, 1974-1989), *více k logice členění kapitola 3*. **Kapitola 4** pak tvoří vlastní jádro práce. Je členěna do osmi podkapitol: tradice

¹ Tyto údaje pocházejí ve své většině z publikace *Estatísticas/ Statistics*, FUNAG, Brasília, 2008.

² Grant MZV *Československo a Latinská Amerika v letech 1945-1989* (Josef Opatrný, Lucia Malátová, Michal Zourek, Matyáš Pelant).

vztahů Československo-Brazílie před rokem 1989, působení československé rozvědky v Brazílii během studené války a pak dále dle vývoje vzájemné relace a hlavních zlomů v brazilské zahraniční politice: 1945-1955, 1955-1961, 1961-1964, 1964-1967, 1967-1974, 1974-1989. **Kapitola 5** shrnuje hlavní poznatky. Výzkum je pak ukončen v roce 1989, po tomto datu nejsou k tématu v tuto chvíli přístupné archivní materiály.

Hlavním **pramenem** pro zpracování případové studie byly především archivní materiály. Jednalo se v zásadě o neprobádané materiály. Zásadním zdrojem informací je Archiv MZV. Pro pochopení motivací jednotlivých kroků jsou ale klíčové fondy Ústředního výboru KSČ (mezinárodní oddělení ÚV KSČ, předsednictvo ÚV KSČ) a Archivu bezpečnostních složek ABS (Fondy I. správy Sboru národní bezpečnosti). Pro studium hospodářských vztahů jsme vycházeli z dosud archivně nezpracovaných materiálů Ministerstva zahraničního obchodu (MZO), které byly poskytnuty správcem příslušného fondu v Národním archivu. Jako doplňkový pramen sloužil také fond Ministerstva zahraničního obchodu (právní a mezinárodní smlouvy, který je dosud k dispozici v archivu Ministerstva průmyslu a obchodu ČR (MPO). K dispozici bohužel nejsou archívy tehdejších podniků zahraničního obchodu (PZO). K obchodním a investičním statistikám viz 1.3.

Kapitoly 2 a 3 vycházejí především ze sbírky dokumentů brazilské zahraniční politiky (GARCIA), z časopisu *Revista Brasileira da Política Internacional* (RBPI)³ a oficiálního zdroje brazilského MZV *Resenha Brasileira da Política Exterior* (RBPE)⁴ a z brazilské sekundární literatury k tématu. Důležitým zdrojem byla také díla vydaná nadací Alexandra Gusmãa (FUNAG), vědeckou institucí brazilského MZV. Práce je také doplněna výstupy významných amerických brazilianistů Wayne Selchera, Franka McCanna, Alfreda Stepana, Daniela Zirkera či Alberta Fishlowa. Okrajově pracuje také s archívy CIA.

Z využitých brazilských autorů upozorníme zejména na následující jména: Luíz Amado Cervo a Clodoaldo Bueno (autoři zatím jediné monografie k historii brazilské zahraniční politiky od roku 1822 po současnost), Moniz Bandeira, Flávio Sombra Saraiva, Hélio Jaguaribe nebo Carlos Lessa. V historiografii brazilské zahraniční politiky nejsou, kromě několika dobových článků v RBPI a informací v RBEP, monografie, které by se věnovaly vztahům Brazílie a zemí tehdejšího východního bloku. S většinou článků z RBPI a RBEP týkajících se východního bloku pracujeme. Z výše uvedených autorů se Moniz Bandeira věnoval vztahům se Spojenými státy, Flávio Sombra Saraiva Africe, Carlos Lessa pak více vztahům s Evropou. Hlavní linii výzkumu Wayne Selchera bylo postavení Brazílie

---

³ K dispozici online pro období 1959- 2015, viz prameny, internetové zdroje.

⁴ K dispozici online pro období 1975- 2015, viz prameny, internetové zdroje.

hlavně mezi zeměmi tzv. Třetího světa.

Práce je kromě oboru historické vědy, iberoamerikanistika využitelná i pro potřeby portugalistiky, teorii a historii mezinárodních vztahů a obchodu či politologii.

1.1. Vymezení základních pojmů

V této části si pro účely disertační práce vymežíme aktéry a instituce brazilské zahraniční politiky a popíšeme rozhodovací procesy, které ji formulovaly v námi sledovaném období. Zastavíme se dále u různých aspektů zahraniční politiky: jejího bilaterálního, regionálního a multilaterálního rozměru, u bezpečnostní politiky a vnějších aspektů ekonomických politik a u hlavních definic studené války, abychom přesněji vymezili, jakým oblastem se budeme v práci věnovat.⁵

A) Tvorba brazilské zahraniční politiky a její aktéři: ve druhé polovině dvacátého století byly v Brazílii dva politické režimy: autoritativní vojenský (1964-1985) a demokratický. V rámci demokratického uspořádání po většinu období existoval prezidentský systém (Vargas, Dutra, Kubitschek, Quadros, poté Sarney) a pokus o parlamentní systém (Goulart, 1961-1963). Ve druhé polovině dvacátého století se Brazílie řídila třemi ústavami: z roku 1946, 1967⁶ a 1988.⁷

Nejvýznamnějším aktérem brazilské zahraniční politiky po tuto dobu bylo značně autonomní brazilské ministerstvo zahraničních věcí. Ministerstvo je v médiích, odborné i populární literatuře nazýváno **Itamaraty**. Tento název je odvozen od původního sídla brazilské zahraniční služby paláce Itamaraty v Rio de Janeiru. Nový palác v hlavním městě Brasília nese stejné jméno. Zaměstnanci Itamaraty měli do nedávna ve své agendě i dohled nad zahraničními vztahy všech dalších sektorových ministerstev nebo byli tajemníky zahraničních výborů obou komor Kongresu.

Za formování zahraniční politiky byl samozřejmě vždy primárně zodpovědný **prezident**, obě komory **Kongresu** pak za jeho kontrolu. Vzhledem k tomu, jak brazilská zahraniční služba vznikla (z tradičních brazilských elit) a díky vojenskému autoritativnímu

---

⁵ Některé části z níže uvedeného textu pocházejí z textu autora k brazilské zahraniční politice publikovaného v Jan NĚMEC, Matyáš PELANT, Brazílie, in Miloš BALABÁN, Antonín RAŠEK a kol, *Nezápadní aktéři světové bezpečnosti*, Praha, Nakladatelství Karolinum, 2009, str. 17-42.

⁶ Té předcházela řada tzv. institucionálních aktů (AI), kterými vojenský režim měnil ústavní pořádek, než byla v roce 1967 přijata nová ústava).

⁷ Ve čl. 4 obsahuje ústava z roku 1988 principy, kterými se řídí brazilská zahraniční politika: nezávislost, lidská práva, sebeurčení národů, neintervence, rovnost mezi státy, obrana míru, odmítnutí terorismu a rasismu, spolupráce mezi národy, udělení politického azylu. Brazílie bude prosazovat ekonomickou, politickou, sociální a kulturní integraci Latinské Ameriky s cílem vytvořit latinskoamerické společenství národů.

režimu, nebyla zahraničně-politická témata předmětem širší debaty. Tak si brazilská diplomacie zachovala značnou autonomii (*role ozbrojených složek viz dále bezpečnostní politika a geopolitika*). Teprve v druhé polovině osmdesátých let se do diskuse o zahraniční politice začaly více zapojovat také další skupiny.

B) Bilaterální rozměr zahraniční politiky: je třeba zdůraznit, že tato práce sleduje ve větším detailu pouze bilaterální relaci Československo-Brazílie. V základních rysech pak související vztahy se Sovětským svazem a Spojenými státy nebo západní Evropou v kontextu studené války. Velmi okrajově pak sledujeme vztahy s Afrikou a ještě méně s Asií (*viz dále 3. kapitola*). U Československa pak sledujeme ve větším detailu i smluvní oblast. Přehled bilaterálních vztahů Brazílie, včetně základního historického přehledu a smluvní základny, je k dispozici na webových stránkách Itamaraty.⁸

C) Regionální rozměr zahraniční politiky pro potřeby práce nerozpracováváme ve větším detailu. U regionu jižní Ameriky je pak klíčovým vztah Brazílie k **Argentině** a regionu La Platy. Lze říci, že možnost ozbrojeného konfliktu bylo součástí vojenských strategií Argentiny i Brazílie v zásadě po většinu 20. století.⁹ Ve vztahu k **jihoamerické integraci** je Brazílie přirozeně jedním z iniciátorů těchto procesů. Tento projekt je dokonce zakotven v brazilské ústavě z roku 1988, a to ve velkorysém „latinskoamerickém“ pojetí. Mercosur je možné považovat za první významný integrační projekt. O míře jeho úspěšnosti se však vedou dohady. Vznikl v roce 1991 na základě dohody z Asunciónu, kterou podepsaly vlády Argentiny, Brazílie, Paraguaye a Uruguaye, a jeho hlavním cílem bylo vytvoření jednotného trhu mezi těmito zeměmi. Snahy o prohlubování integrace v rámci tohoto bloku však byly poznamenány zejména obchodními spory Argentiny a Brazílie a asymetrií vztahů těchto dvou regionálních mocností vůči Paraguayi a Uruguayi. Sblížení tradičních rivalů Argentiny a Brazílie, které do jisté míry upustily od vzájemného soupeření, bylo velkým přínosem Mercosuru.¹⁰

D) Multilaterální rozměr je pro brazilskou zahraniční politiku důležitou součástí od počátku 20. století. Země patřila mezi zakládající členy Společnosti národů. V roce 1945 se Brazílie stala také zakládajícím členem OSN a po celou dobu byla v její činnosti v mnoha

---

⁸ Přehled diplomatických vztahů Brazílie včetně základní historie je k dispozici na <http://www.itamaraty.gov.br/pt-BR/relacoes-bilaterais>. Přehled bilaterálních smluv pak na http://dai-mre.serpro.gov.br/pesquisa_ato_bil [přístup 15. 5. 2016].

⁹ Napětí mezi Argentinou a Brazílií bylo asi nejsilnější v sedmdesátých letech minulého století. Viz např. článek Stanley HILTON, The Argentine Factor in Twentieth-Century Brazilian Foreign Policy Strategy, in *Political Science Quarterly*, roč. 100, č. 1, jaro 1985, str. 27-51.

¹⁰ Viz také Matyáš PELANT, „Role Brazílie v projektech regionální integrace“, in *Mezinárodní politika*, 09/2012, Praha, Ústav mezinárodních vztahů, 2012, str. 7-9.

směrech aktivní (agentury OSN, Brazílie participovala v mírových misích OSN). Jedním z velkých témat brazilské diplomacie byla snaha získat stálé křeslo v Radě bezpečnosti OSN a Brazílie se také dlouhodobě zasazuje o reformu OSN a Rady bezpečnosti. Opět je to aspekt, který v práci nesledujeme systematicky. Multilaterální rozměr zdůrazňujeme tam, kde byly pozice Brazílie výraznější, resp. vybočovaly z tradičních pozic západního bloku v době studené války.

E) Bezpečnostní politika: po většinu námi sledovaného období dochází k organickému propojení armády a politiky. Armáda ale respektovala autonomii Itamaraty při tvorbě zahraniční politiky. V roce 1949 byla založena *Escola Superior de Guerra* (ESG), která kromě vzdělávání důstojnických kádrů armády formulovala strategická východiska pro bezpečnostní a obrannou politiku Brazílie (*viz také kapitola 1.2.*). Ze své povahy (její zakladatelé byli vojáci se zkušeností ze Spojených států) zastávala spíše konzervativnější postoje. K oblasti bezpečnostní politiky je třeba také dodat, že brazilský **jaderný program** měl až do poloviny osmdesátých let 20. století i vojenské využití. Brazílie tak soupeřila s Argentinou o politickou a vojenskou nadvládu v Jižní Americe.¹¹

F) Vnější aspekty ekonomických politik lze rozdělit do dvou hlavních okruhů: 1) získávání finančních zdrojů pro fungování ekonomiky, problém zadluženosti a platební bilance či zahraniční investice. Zde byl pro Brazílii klíčový tzv. Brettonwoodský systém (MMF, SB), vztahy s USA, SRN nebo BID a BIRD. Důležité v této souvislosti byly tendence Brazílie omezovat převody zisků do zahraničí nebo monopolizace určitých strategických odvětví ekonomiky (Petrobras, Eletrobrás, Embraer, Vale Rio do Doce).

2) mezinárodní obchod: zde Brazílii nešlo pouze o hledání nových trhů pro odbyt brazilského zboží a jejich diverzifikaci. V centru pozornosti brazilské diplomacie byly také otázky protekcionistických opatření jiných zemí (v určité fázi hlavně EHS a USA) nebo i vlastní obchodně-politická opatření na ochranu trhu (např. politiky nahrazování dovozů, tzv. ISI). Pro Brazílii nebyl důležitý pouze export, ale i získávání dovozu technologií nutných pro rozvoj brazilského průmyslu. Prioritou Brazílie v obchodní politice byly také vždy ceny komodit. Nevěnujeme se systematicky multilaterálnímu rozměru (GATT), byť je pro brazilskou zahraniční politiku velmi důležitý.

V bilaterálních obchodních vztazích uzavírala Brazílie se zeměmi východního bloku obchodní smlouvy doplňované obchodními (zbožovými) a platebními dohodami. Pro

---

¹¹ V roce 1991 nicméně země podepsala dohodu o mírovém využití jaderné energie a v roce 1998 přistoupila k dohodě o nešíření jaderných zbraní.

vzájemné platby byl využíván nejdříve systém tzv. clearingů (tedy dovozci poukazují prostředky na clearingový účet v bance své země a vývozci dostanou zapláceno od téže banky v přepočtu na národní měny, saldo se obvykle vyrovnává jednou ročně). V případě obchodu s Československem byl tento systém využíván do roku 1967, pak se přešlo na přímý obchod v USD.

G) Studená válka bývá nejčastěji vymezována obdobím 1948-1989. Sovětský svaz a Spojené státy americké spolu soupeřily vojensky, politicky i ideologicky. Střetávaly se i na jednotlivých frontách nepřímo vojensky (Korea, Vietnam, Afrika). Ale tyto ozbrojené konflikty nepřerostly v globální konflikt dvou supervelmocí. V případě Amerik byla samozřejmě kubánská otázka tou nejpalčivější. Strategie zadržování komunismu (*containment*), uplatňována Spojenými státy a formulovaná Georgem Kennanem v tzv. dlouhém telegramu,¹² byla také relevantní pro region Latinské Ameriky, a to zejména po roce 1959. Brazílie byla klíčovým spojencem. Východní blok podporoval opozici vůči vojenským autoritativním režimům v regionu, včetně Brazílie.

1.2. Brazilská geopolitická škola

Než se podíváme na hlavní představitele a proudy brazilské geopolitické školy, zastavme se krátce u vlastního pojmu geopolitika: ta vyjadřuje vztah mezi politickými jevy a procesy na straně jedné a geografickým prostorem na straně druhé. Child v latinskoamerickém kontextu dává geopolitiku do souvislosti s formulací vojenské strategie, národním rozvojem, expanzí a imperialismem. Podle něj v Latinské Americe, zejména v Argentině, Brazílii a Chile, geopolitika do velké míry stavěla na předválečném Haushoferově pojetí teorie *Lebensraum* (životního prostoru).¹³ Od té se většina teoretiků v Evropě a Spojených státech po druhé světové válce odpoutala.¹⁴

Brazilská geopolitická škola patří mezi nejpropracovanější v regionu.¹⁵ Organicky se propojila s teorií národního rozvoje. Představíme jednotlivé proudy nikoliv, abychom diskutovali jejich teoretickou nebo praktickou platnost, ale abychom ilustrovali, jak se Brazílie sama viděla v regionu a v mezinárodním systému. Pro účely práce považujeme za nutné tento přehled uvést, zejména proto, že tato východiska dopadala na tvorbu zahraniční

---

¹² Srov. Petr DRULÁK, *Teorie Mezinárodních vztahů*, Praha, Portál, 2003, str. 176.

¹³ John CHILD, Geopolitical Thinking in Latin America, in *Latin American Research Review*, Austin, University of Texas Press, 1979, str. 89-111, str. 89.

¹⁴ Byla některými zatracena jako nevědecká metoda sloužící k ospravedlňování imperiálních zájmů světových velmocí. Srov. Bořek HNÍZDO, Základní geopolitické teorie, Mezinárodní vztahy [Online], 29.4 (1994): 72-79. Web. 20 kvě. 2016.

¹⁵ CHILD, *cit. dílo*, str. 90.

politiky v období 1964-1985 a autoři těchto teorií měli také vliv na její podobu.

Prvním významnějším autorem byl Mário Travassos (důstojník brazilské armády). Podle něj se Brazílie musí zaměřit na své vnitrozemí, nikoliv pouze na atlantické pobřeží. Formuloval koncept dvou os: Amazonie a Bolívie (Cochabamba, Sucre, Santa Cruz). Pouze ovládnutím tohoto prostoru může Brazílie odpovědět na argentinskou dominanci regionu plošiny La Plata. Dalším významným vojákem, teoretikem brazilské geopolitické školy byl Everardo Backheuser. Podle něj byla pro bezpečnost Brazílie zásadní efektivní a stabilní „správa hranic“ (viz *baron Rio Branco 2.2.*).

Generál Golbery do Couto e Silva byl nejvýznamnějším představitelem brazilské geopolitické školy a nejlepším příkladem propojení vojenské teorie a politické praxe. Generál Golbery byl blízkým poradcem všech brazilských prezidentů po roce 1964, ředitelem tajné služby (SNI) a dlouholetým učitelem ESG.

Definoval principy nutné pro vnější stabilitu a bezpečnost Brazílie takto: nejdříve musí nastat interní expanze, efektivní využití vnitřního prostoru a kontinentální spolupráce. Pro Brazílii je důležitá obrana hodnot Západu, ale i spolupráce s rozvojovým světem. Musí přitom existovat jasná národní strategie směrem ke dvěma mocenským centrům bipolárního uspořádání studené války. Brazílii chápal jako souostroví. Oblast státu Mato Grosso, Paraguaye a Bolívie je pak pro Brazílii klíčová, aby mohla efektivně uplatňovat svou kontinentální nadvládu. Golbery je přesvědčen, že je nutná spolupráce se Spojenými státy, nikoliv ale podřízenost jejím zájmům. Brazílie může nabídnout nerostné suroviny a kontrolu jižního Atlantiku.¹⁶

Další proudy na rozdíl od předchozích, spíše „kontinentálních“, prosazují zaměření na oceán a na Antarktidu (Therezinha do Castro). Jak poznamenal Admirál Freitas: „Osud Brazílie závisel od dob jejího objevení na moři a v budoucnosti se bude muset stát námořní velmocí, aby se posléze mohla stát světovou velmocí.“ (srov. *ZOPACAS*, viz 3.6.).¹⁷

---

¹⁶ Tamtéž, str. 91.

¹⁷ Tamtéž, str. 92.

1.3. Obchodní a investiční vztahy Brazílie ve 20. století

Údaje o obchodu a investicích v delším časovém období se často rozcházejí. Důvodem jsou rozdílné statistické metodiky nebo skutečnost, že některá data mohou být přepočítána na aktuální kurz. Pro přehled proto uvádíme v této kapitole základní informace z publikace brazilského statistického úřadu a brazilského ministerstva obchodu a v případě investic brazilské centrální banky. Nemusí ale vždy korespondovat s údaji, které jsou dále použity v práci.

Obchodní vztahy: po většinu dvacátého století tvořilo hlavní obchodní partnery Brazílie asi osm zemí. Jednalo se o Spojené státy, Spojené království, Německo, Francii, Nizozemsko, Argentinu a Japonsko. Začátkem padesátých let 20. století tvořily něco pod 80% brazilského exportu, pod 70% v druhé polovině šedesátých let a okolo 60% od osmdesátých let do konce tisíciletí.¹⁸ Ve čtyřicátých a padesátých letech mířila do Spojených států více než polovina brazilských exportů, podíl Spojených států pak tvořil asi čtvrtinu brazilských exportů po zbytek 20. století (jistý růst podílu USA pak nastal v osmdesátých letech).

Význam latinskoamerických trhů pro brazilský export rostl s tím, jak se zvyšoval podíl vývozu průmyslových výrobků, a to až od šedesátých a sedmdesátých let minulého století. Výrazně se pak zvýšil s uzavřením dohody s Argentinou a pak vytvořením Mercosuru.

Zatímco začátkem dvacátého století dodávaly evropské země do Brazílie více než dvě třetiny zboží (největším dovozcem byla Velká Británie s asi jednou třetinou dovozů), Spojené státy velkou Británii předešly roku 1915. Během obou světových válek rostl podíl Spojených států a Argentiny, v padesátých letech dvacátého století rostl podíl Spojených států, Německé spolkové republiky a Argentiny. Té pomohl Mercosur, ale v devadesátých letech se objevila asijská konkurence. Následující tabulky uvádějí přehled hlavních partnerů Brazílie a podílu hlavních vývozních a dovozních komodit:

---

¹⁸ Viz <http://seculoxx.ibge.gov.br/economicas/setor-externo/tabelas> [přístup 20. 5. 2016] a Instituto brasileiro da geografia e estatística (IBGE), *Estatísticas do Século XX*, Rio de Janeiro, 2006, in <http://seculoxx.ibge.gov.br/images/seculoxx/seculoxx.pdf> [přístup 20. 5. 2016].

Tabulka 1: Přehled obchodní výměny Brazílie s vybranými zeměmi

Vývoz Brazílie	1938	1950	1970	1995	1999
v procentech					
USA a Kanada	34,6	55,9	26,2	19,9	23,7
Mercosur	5,9	6,9	8,3	13,2	14,1
Západní Evropa	45,4	30,9	37,1	27,8	28,6
Evropa - zbytek regionu	1,6	0,7	4,5	2,9	2,5
Japonsko	4,6	...	5,3	6,7	4,6
Asie mimo Japonsko	0,5	0,8	3,5	10,9	7,4
Dovozy do Brazílie	1938	1950	1970	1995	1999
USA a Kanada	25,5	35,6	34,7	23,3	26,1
Mercosur	12,5	10,7	6,5	13,7	13,7
Západní Evropa	51,3	38	31,5	27,5	30,5
Evropa - zbytek regionu	1,8	0,8	2,1	2,2	1,4
Japonsko	1,3	...	6,3	6,6	5,2
Asie mimo Japonsko	1	0,4	5,7	9,9	7,9

Zdroj: Podle GORDON, *cit. dílo*, str. 24.

Tabulka 2: Přehled hlavních exportních a importních komodit Brazílie

Složení brazilského vývozu	1938	1950	1970	1980	1995
v procentech					
Zemědělské komodity a suroviny	94,2	89,3	85	59,1	39,9
káva	45	63,9	35,9	13,8	5,3
železná ruda	0,4	4,9	7,7	8,6	5,5
bavlna	18,2	7,8	5,8	0,9	0,4
Průmyslové polotovary (5,6)	...	2,1	9,1	16,6	31,8
Stroje a dopravní prostředky (7)	...	...	3,5	16,9	19
Automobily a součástky			0,3	5,2	5,7
Letadla	...	...	...	0,4	0,6
Obuv	...	...	0,3	1,9	2,8

Složení brazilského dovozu	1938	1950	1970	1980	1995
v procentech					
Minerální paliva a maziva (3)	10,8	13,4	12,4	43,1	8,7
Průmyslové polotovary (5,6)	5,9	3,6	33,4	22,5	26,4
Automobily a součástky	5,5	8,7	3,6	0,8	10,8
Letadla	...	...	1,9	1,7	0,5

Přehled hlavních **investorů v Brazílii** v průběhu 20. století (do roku 1985)¹⁹ vychází ze zdrojů brazilské centrální banky. Údaje jsou přepočítány podle soudobého kurzu²⁰. Pořadí hlavních investorů je následující: USA 8.5 mld. USD, SRN, 3,5 mld. USD, Japonsko: 2, 4 mld. USD, Švýcarsko 1,4 mld. USD, Panama, 1,7 mld. USD, Kanada s 1, 2 mld. USD. Okolo miliardy pak Francie nebo Itálie. Polsko 76 tisíc USD, Československo 712 tisíc USD a Argentina asi 30 mil. USD.

Tabulka 3: Srovnání investic Spojených států a Německa v Brazílii (v tis. USD)

	do roku 1950	1951 - 1960	1961 - 1970	1971- 1979	1980
Německo	8	109 222	331 946	1 551 259	307 776
USA	97 945	407 926	690 790	3 756 885	561 534
	1981	1982	1983	1984	1985
Německo	472 715	232 698	308 994	182 198	49 822
USA	799 651	929 919	536 823	210 540	62 997

Zdroj: Brazilská centrální banka

¹⁹ Viz tabulka „Distribuição por país da empresa“ <http://www.bcb.gov.br/rex/ied/port/Pa%C3%ADsDaEmpresa-Ano-50-85/Htms/PAISES-EMPRESA-ANO-50-85.asp?idpai=INVED>

²⁰ Přepočítáno podle kurzu USD k 31. 12. 1985 (*current-cost basis*).

2. Tradice, formování a východiska brazilské zahraniční politiky

V této kapitole sledujeme čtyři témata, která byla významná pro formování brazilské zahraniční politiky: konsolidace území/hranic; vstup Brazílie na mezinárodní scénu a její zapojení do mezinárodní politiky, strategická partnerství a formování brazilské zahraniční služby. Na jejich základě pak shrnujeme východiska pro další analýzu tématu v námi sledovaném období.

2.1. Brazilské císařství (1822-1889)

Brazílie získala nezávislost v zásadě „rozdělením“ portugalské královské rodiny. Syn portugalského krále Jana VI. Pedro po návratu svého otce zpět do Portugalska v roce 1821 zůstal v Brazílii jako regent. V roce 1821 odmítl výzvu Lisabonu k návratu do Evropy a události jej nakonec postavily do čela brazilských statkářů a politiků proti portugalským jednotkám. Dne 7. září 1822 pak Pedro v tzv. „provolání z Ipirangy“ vyhlásil nezávislost Brazílie na Portugalsku.

Po 7. září 1822 ale nenastaly radikální změny ve smyslu politickém a společenském. V únoru 1824 uznaly Brazilské císařství Spojené státy, evropské státy pak čekaly na vypořádání s Portugalskem, ke kterému došlo v srpnu 1825, i za určité pomoci Británie. I když byly republikánské Spojené státy první zemí, která Brazílii uznala, v centru pozornosti zůstávala Velká Británie (důsledek tradiční aliance mezi Británií a Portugalskem). V roce 1824 získává Brazílie od Británie první zahraniční půjčku, v roce 1827 uzavírá obchodní dohodu.²¹

V tomto období neměla Brazílie velký problém s demarkací území. Tato otázka bude aktuálnější během První republiky (rostoucí populace a nutnost expanze až na příhraniční území). Brazilské diplomacii se při řešení existujících sporů dařilo prosazovat princip *uti possidetis* (území připadne tomu, kdo ho fakticky ovládá). Toto řešení obsahovala již Smlouva z Madridu (1750).²² Jedinou zemí, která tento princip neuznala, byla Kolumbie.²³

²¹ Eugenio Vargas GARCIA (org), *Diplomacia brasileira e política externa – documentos históricos 1493-2008*, Contraponto, Funag, Brasília 2008, str. 137 a str. 158.

²² Dohodu vyjednal se Španělskem Alexandre de Gusmão (1695-1753). Tento portugalský diplomat narozený v kolonii (Santos) je někdy považován za praotce brazilské diplomacie (Srov. vědecký institut brazilské diplomacie – Nadace Alexandra Gusmã FUNAG, založena 1971). V té době už kolonizátoři (bandeirantes) pronikali do vnitrozemí daleko za tordesailský poledník (zejména kvůli nerostnému bohatství). Protože nikdy nebyly přesně vymezeny hranice podle předchozí dohody z Tordesillasu (1494), která svět rozdělovala na portugalský a španělský, docházelo k častým konfliktům. Dohoda z Madridu určila hranice Brazílie podle principu římského práva *uti possidetis*: Brazílie tak ztrojnásobila svou tehdejší rozlohu a dostala se přibližně do té podoby, jak ji známe dnes.

²³ Amado Luiz CERVO a Clodoaldo BUENO, *História da política exterior do Brasil*, Editora UNB, Brasília 2008, str. 92-93.

Uti possidetis považovali Brazilci za přirozenou součást své politiky: „Brazílie má tak rozsáhlé území, že jej nepotřebuje rozšiřovat na úkor svých sousedů. Vláda chce pouze přesně vymezit jurisdikci a zajistit tak rozlehlou hranici císařství.“²⁴

Citlivá byla území okolo řeky Plata (španělsky Prata): tato oblast zůstane svým způsobem „neuralgickou“ až do brazilského usmíření s Argentinou v osmdesátých letech minulého století. Z geopolitického hlediska ale již během Brazilského císařství došlo k vytvoření „nárazníkové zóny“ (Uruguay a Paraguay) proti Argentině. První vážnější střet s Argentinou nastal v roce 1825 o brazilskou Cisplatinskou provincii.²⁵ Povstání podporované Argentinou z roku 1825 skončilo po neúspěšných snahách brazilské armády udržet území vyhlášením samostatné Uruguaye v roce 1828. Brazílie pak dle výše popsaného principu v roce 1851 vytýčila hranice.

Expansionismus paraguajského prezidenta Solano Lópeze vedl ke vzniku Trojkoalice (Argentina, Brazílie, Uruguay) proti Paraguayi a k dlouhé válce (1864-1870). Důsledky pro Paraguay jsou známé: naprostá decimace obyvatelstva i ekonomiky.²⁶ Podle Cerva Brazílie zničením paraguajské společnosti vyhověla britským zájmům.²⁷ Tento konflikt byl rozhodně zdaleka nejsilnějším brazilským vojenským výpadem, který se už neopakoval.

Na mezinárodní scénu se Brazílie uvedla zejména díky druhému brazilskému císaři Pedru II. Ten podnikl tři cesty v letech 1871, 1875 a 1887 a navázal důležité kontakty se Spojenými státy, evropskými zeměmi, carským Ruskem nebo Otomanskou říší. Císař Pedro II v roce 1876 neoficiálně navštívil výstavu ve Filadelfii. Jeho mezinárodní prestiž byla veliká: dvakrát byl císař pozván jako nezávislý arbitr do komisí, které rozhodovaly mezinárodní spory. Během americké občanské války (1860-1865) o něm prý prezident Lincoln uvažoval jako o případném mediátorovi konfliktu.²⁸

Mezinárodním problémem Brazílie ale bylo od začátku nezávislosti Brazílie otrokářství. Zde se střetla Brazílie s Británií. Nejdříve (asi od roku 1822 do roku 1845) jsme svědky celé řady opatření, která měla na nátlak Velké Británie obchod s otroky omezit. Mnoho z nich byla přijímána jen na oko. Dodnes se z té doby používá v brazilské portugalské rčení *para o inglês ver* (*to je jen pro Angličana, aby viděl.*). V roce 1845 došlo

---

²⁴ *Tamtéž*, str. 96.

²⁵ Cisplatinu (s tímto názvem) ovšem zabrali Portugalci až roku 1821 v důsledku rozporů se Španělskem v době napoleonské; spory se však odvíjejí už od r. 1680 - založení Colonia do Sacramento na původně španělském východním břehu La Platy.

²⁶ Z miliónu obyvatel zbylo 106 tis. žen, 86 tis. dětí a 28 tis. starců (Jan KLÍMA, *Brazílie*, Libri, Praha, 2003, str. 79).

²⁷ CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 147.

²⁸ Wayne SELCHER, *The Afro-Asian Dimension of Brazilian Foreign Policy, 1956-1968*, Florida, University of Florida, 1970, str. 16.

k přerušení brazilsko-britské spolupráce při kontrole obchodu s otroky a tím se vyhrotil konflikt s Británií. V roce 1850 Brazílie obchod s otroky zakazuje (nikoliv ale otrokářství). Třetí plochy s Velkou Británií přetrvávají a v roce 1860 dojde v reakci na prohlášení zástupce britské vlády Williama Christieho dokonce k přerušení diplomatických styků. Ty byly pak obnoveny v roce 1865.

Jak jsme již ukázali, finančně byla Brazílie navázána na Velkou Británii. Rostl ale obchod se Spojenými státy, které koncem 19. století importovaly z Brazílie většinu veškeré produkce kávy: 75% v roce 1870, 61% v roce 1889.²⁹ Přebytek, který mezi lety 1851-1860 vygeneroval 124 miliónů dolarů, umožnil Brazílii splácet britské půjčky.³⁰ Britové oceňovali splácení dluhu a investovali do souvisejících aktivit v zemědělském sektoru: mlýny, cukrovary, železnice. Brazilská diplomacie byla stále orientována spíše na Evropu: v roce 1833 měla 10 diplomatických misí v Evropě a pouze čtyři na západní polokouli, v roce 1859 se poměr nezměnil (13 v Evropě se 157 zaměstnanci a sedm v Amerikách s 37 konzuly).³¹

Brazilská vláda odolávala námluvám Spojených států: v roce 1887 se americký prezident Cleveland setkal s brazilským konzulem v New Yorku a navrhl Brazílii dohodu o volném obchodu. Podle amerického prezidenta „dobré účty dělají dobré přátelé“. Brazílie z USA nakupovala podle prezidenta pouze jednu osminu hodnoty amerických nákupů. Cleveland zdůraznil, že právě dohoda s Brazílií by mohla být modelem pro další země regionu a mohla by být představena na připravovaném panamerickém kongresu. USA navrhovaly úplné odbourání cel a byly ochotny nabídnout i kompenzaci ušlých zisků z celních poplatků na evropské zboží, které by americká produkce nahradila.³²

Brazílie se většinou neúčastnila konferencí latinskoamerických zemí (první v Panamě v roce 1826), jejichž iniciátorem byl Simon Bolívar. Brazilská diplomacie se nechtěla stavět do opozice vůči okolnímu hispánskému světu a zachovávala neutrální postoj. Brazilští delegáti pozvání často přijímali, ale „takticky“ nedorazili.³³ Pozvání Spojených států na první panamerickou konferenci do Washingtonu ale bylo přijato a zástupce Brazílie v říjnu 1889 dokonce i dorazil. I tak se ale Brazílie postavila velmi zdrženlivě k návrhu Spojených států na celní unii. Instrukce pro vedoucího brazilské delegace byla jasná: „celní unie by znamenala náš rozvod s Evropou a my ji potřebujeme“.³⁴ K posilování amerických vazeb dojde až za republikánské vlády.

---

²⁹ CERVO, BUENO, *cit.dílo*, str. 138.

³⁰ Tamtéž.

³¹ SELCHER, *cit.dílo*, str. 15.

³² GARCIA, *cit. dílo*, str. 301-302.

³³ Srov. CERVO, BUENO, *cit.dílo*, str. 143.

³⁴ GARCIA, *cit. dílo*, str. 303.

2.2. První republika (1889-1930)

Dne 15. listopadu 1889 byla vyhlášena federativní republika a o dva roky později byla přijata ústava inspirovaná americkou tradicí. Republikánské myšlenky již v brazilské společnosti „probublávaly“ delší dobu před rokem 1889 (armáda, bohatnoucí městské obyvatelstvo, abolicionistické hnutí) a pozitivismus se stal ideovým základem staré i nové republiky.

Období 1889-1918 můžeme označit jako tzv. teritoriální diplomacii, kdy se Brazílie dostala v podstatě do dnešních hranic. **José Maria da Silva Paranhos Junior**, neboli **Baron Rio Branco** byl ministrem zahraničních věcí v letech 1902-1912. Již dříve zastupoval Brazílii v mezinárodních sporech o území (jeho otec byl významný politik císařství, ministr zahraničí i předseda rady ministrů). Baron Rio Branco vydržel přes funkční období čtyř prezidentů a je považován za zakladatele brazilské (legalistické) diplomatické tradice.³⁵

Územní spory řešil úspěšně bilaterálními jednáními nebo v mezinárodních arbitrážích. Teritorium Brazílie se za jeho působení rozrostlo přibližně o 885 000 km².³⁶ Jako příklad uveďme získání území dnešního státu Amapá na Francii v roce 1902, část území dnešních států Paraná, Santa Catarina na Argentině v roce 1895, stát Acre (1904) na Bolívii nebo Ostrov Trindade na Británii (nevýznamné území o rozloze 10 km² v jižním Atlantiku, ale tehdy strategicky významné kvůli kontrole podmořského kabelu).

Baron Rio Branco ovlivnil brazilskou diplomatickou tradici nejen efektivním řešením územních sporů, vytvořil modernější zahraniční službu (významné rozšíření zahraničních zastoupení a počtu zaměstnanců). Položil také základ privilegovanému vztahu Brazílie ke Spojeným státům. V oblasti obchodu se věci pohnuly ihned po založení republiky: dohoda o odbourání cel byla brazilskou stranou ratifikována v lednu 1891 a v platnost vstoupila v dubnu téhož roku (odstranění cel pro většinu výrobků, u citlivějších produktů snížení o 25%).³⁷

Rio Branco Brazílii navázal na Spojené státy i politicky. Viděl Monroeovu doktrínu jako legitimní prvek obrany proti možným expanzionistickým tendencím evropských mocností na americkém kontinentě.³⁸ Stejně vnímal i Rooseveltův dodatek (1904). Podle Rio Branca šlo o logické potvrzení pozice Spojených států jako nového hegemonu regionu

---

³⁵ Srov. Institut Rio Branco, tj. brazilská diplomatická akademie.

³⁶ Frank D. McCANN, „Brazilian Foreign Relations in the Twentieth Century“, in Wayne A. SELCHER (ed.), *Brazil in the International System: The Rise of a Middle Power*, Westview Press, Boulder, Colorado, 1981, str.

³⁷ GARCIA, *cit. dílo*, str. 320- 322.

³⁸ Jako příklad uvádí vyřešení námořní blokády Venezuely (požadavek na splacení dluhů) ze strany Británie a Německa v roce 1902 až po zásahu USA (CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 178).

(analogicky k pozici evropských zemí na Blízkém východě nebo Asii).³⁹

V roce 1905 došlo k povýšení vzájemných diplomatických zastoupení na velvyslanectví. Prvním velvyslancem se stal Joaquim Nabuco, který se do Washingtonu přesunul z Londýna, dřívějšího strategického partnera „císařské Brazílie“. Žádná jiná jihoamerická země neměla tehdy v USA zastoupení na úrovni velvyslance.⁴⁰ V případě Panamy, i jiných intervencí USA v regionu, Brazílie s podporou Spojených států neváhala. Na základě této neformální aliance stvrdila Brazílie svou pozici v regionu zejména vůči Argentině a dosáhla větší nezávislosti na Evropě. Americký ministr zahraničí Elihu Root dle deníku *Washington Post* mimo jiné v roce 1906 navštívil Rio de Janeiro, aby na místní vládu formou *entente cordiale* „delegoval“ část odpovědnosti za implementaci Monroeovy doktríny.⁴¹

Toto období také znamenalo pro Brazílii větší zapojení do mezinárodního systému. V červenci 1906 se v Riu de Janeiru uskutečnila III. Panamerická konference. Republikánská Brazílie se na mezinárodní scénu uvedla v roce 1907 vystoupením Ruie Barbosy na Druhé Haagské konferenci k projektu mezinárodního arbitrážního soudu. Na první konferenci v roce 1899 byla Brazílie také pozvána, ale prezident Campos Salles pozvání odmítl.⁴² Rui Barbosa se v Haagu postavil proti návrhu Spojených států na složení tribunálu (osm stálých soudců, které by jmenovaly mocnosti, a devět by se střídalo na základě návrhů dalších zemí). Rui Barbosa v koordinaci s Rio Brancem, který získal podporu latinskoamerických zemí, tento návrh odmítl.

Brazílie v První světové válce následovala pozice Spojených států: od vyhlášení neutrality v tomto konfliktu v roce 1914, po vstup do války v říjnu 1917 (USA v dubnu téhož roku). I když po určitém váhání, a to zřejmě ze dvou důvodů: jednak kvůli tradičním německým a italským komunitám, ale i vzbám části brazilské armády na Německo (technika, výcvik). Brazílie byla ale nakonec jediná jihoamerická země, která vstoupila do konfliktu, a to na straně Dohody. Brazilské jednotky se účastnily námořních bojů v Atlantiku, bojovali i ve Francii.⁴³

Po skončení válečného konfliktu pak Brazílie byla aktivní během Versaillské mírové konference (měla na konferenci tři delegáty, mocnosti měli delegátů pět, menší země po

---

³⁹ *Tamtéž*, str. 181.

⁴⁰ Srov. SELCHER, *cit.dílo*, str. 22.

⁴¹ CERVO, BUENO, *cit.dílo*, str. 194.

⁴² Alzira Alves DE ABREU, Sérgio LAMARÃO (org), *Personalidades da Política Externa Brasileira*, FUNAG, Brasília, 2007, str. 52.

⁴³ KLÍMA, *cit.dílo*, str. 99

jednom).⁴⁴ Úspěšně se etablovala i ve Společnosti národů (SN). Měla zástupce u soudního dvora, brazilští delegáti vystupovali jako nikým nezpochybnovaní představitelé regionu. Role Brazílie vzrostla, když se stávala prostředníkem pozic Spojených států za situace, kdy prezident Wilson neobdržel souhlas amerického Kongresu ke vstupu USA do Společnosti národů.

Působení Brazílie v této organizaci ale nakonec skončilo v roce 1926. Během vyjednávání stálého místa v Radě Společnosti národů pro Německo Brazílie spojila svůj souhlas s požadavkem na stále členství v Radě. Když viděla, že tento požadavek bude neuspokojen, tak nakonec v červnu 1926 oznámila svůj odchod ze Společnosti (formálně v Ženevě působili brazilští diplomaté do roku 1928).

2.3. Druhá republika a Nový stát (1930-1945)

Ekonomická krize roku 1929 dopadla i na Brazílii. Řada kroků vlády uspokojovala spíše zahraniční věřitele⁴⁵ a prezident Washington Luís ztratil podporu mimo jiné i domácích elit. Armáda při převratu dosadila do funkce prozatímního prezidenta politika ze státu Rio Grande do Sul Getúlia Vargase. Vargas svou pozici postupně upevňoval a získával širší podporu. V reakci na masovější lidová hnutí, která v Brazílii vznikala (fašizující hnutí integralistů a komunisté), Vargas přistoupil k vytvoření korporativistického Nového státu (*Estado Novo*), který se inspiroval Salazarovým Portugalskem a Mussoliniho Itálií.

Komplikovanější domácí vývoj se v zahraniční politice příliš neprojevil. Byla zde jasná kontinuita jak ve vztahu k regionu, tak ke Spojeným státům. Novým ministrem zahraničních věcí (do roku 1933) se stal zkušený diplomat a politik Afrânio de Melo Franco, který dříve zastupoval Brazílii ve Společnosti národů. Brazílie si také ověřila svůj potenciál řešit konflikty mezi zeměmi v regionu (srov. otázka území Letícia mezi Peru a Kolumbií nebo Chaco mezi Ekvádorem a Peru).

V důsledku Velké hospodářské krize se v seznamu priorit brazilské zahraniční politiky do popředí dostávají ekonomické a obchodní otázky: vláda Getúlia Vargase se snažila řešit situaci okolo pádu cen kávy (v době krize zbytné pochutiny) větším zapojením Brazílie do mezinárodního systému (Mezinárodní konference o kávě v roce 1931). Také se začala více zapojovat do mezinárodního obchodu a ve své obchodní politice uplatňovat doložku nejvyšších výhod (MFN). V průběhu roku 1931 pak bylo podepsáno 16 dohod s evropskými a

---

⁴⁴ CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 222.

⁴⁵ Thomas E. SKIDMORE a Peter H. SMITH, *Modern Latin America*, 4. vydání, Oxford University Press, New York, Oxford 1997, str. 167.

americkými státy (Velká Británie, Nizozemsko, Irsko, Švédsko, Německo, Švýcarsko, Finsko, Itálie, Československo, Dánsko, Island, Kanada, Mexiko, Rumunsko, Maďarsko a Norsko). V roce 1932 pak s dalšími třinácti zeměmi, včetně Indie nebo Jižní Afriky.⁴⁶

V roce 1931 vláda Getúlia Vargase přistoupila k reformě zahraniční služby. Byl sloučen diplomatický a konzulární sbor. Diplomaté měli být školeni nejen v politických ale i ekonomických otázkách. Vznikla speciální sekce Itamaraty, která měla na starosti obchodní politiku. Reformu pak dokončil Osvaldo Aranha, který zavedl kariérní řád.

Dalším velkým tématem pro brazilskou diplomacii v tomto období byl sílící vliv Německa. Podíl Německa na brazilském zahraničním obchodu výrazně rostl v letech 1934-1938. Zatímco v roce 1930 činil dovoz z Německa asi 11% celkového brazilského importu, v roce 1938 to bylo 25%. Vývoz do Německa se za stejné období z 9% podílu v roce 1930 dostal na 19%.⁴⁷ Situace se ale rychle měnila po začátku Druhé světové války: v roce 1939 už podíl dovozu z Německa klesl na 19,4%, v roce 1940 na 1,8%. Dovoz ze Spojených států do Brazílie rostl z podílu 24% v roce 1938 na 33,4% v roce 1939 a 51,9% v roce 1940. U vývozu měly Spojené státy podíl 34,3% v roce 1938, 36,3% v roce 1939 a 42,3% v roce 1940. U Německa klesal z 19,1% podílu v roce 1938 na 2,2% v roce 1940.⁴⁸

V letech 1935-1941 hrála Brazílie s Německem a Spojenými státy tak trochu „dvojí hru“. ⁴⁹ Vargas podepsal obchodní dohody s USA i Německem. ⁵⁰ Spojené státy se snažily získat bezcelní vstup pro své zboží, brazilský vývoz do USA už preferenční zacházení měl. Německo navrhlo dohodu na základě výměny přes nekonvertibilní marku (tedy bez nutnosti mít chybějící devizy).

Jmenování Osvalda Aranhya ministrem zahraničních věcí v březnu 1938 pak stvrdilo pozici Brazílie ve směru spolenectví se Spojenými státy. V červnu 1940 začala výstavba hutního komplexu Volta Redonda, jehož financování přislíbili Američané. Nebyl to ale jednoduchý proces. O projekt totiž nebyl příliš velký zájem amerických firem. Nakonec vláda uvolnila finanční prostředky na jeho výstavbu s podmínkou, že bude podnik provozovat US Steel. Ta ovšem zpočátku nejevila zájem a Getúlio Vargas po určitou dobu prosazoval německý Krupp.⁵¹ Nakonec projekt největší hutní výroby vznikl z amerických peněz, Vargasovi se ale podařil uhájit státní monopol na výrobu.

Vargas se nakonec jasně postavil za spolupráci se Spojenými státy, z velení brazilské

⁴⁶ CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 239.

⁴⁷ Oliver ÓNODY, „O convênio comercial Brasil-Alemanha Oriental e o problema germânico“, in *RBPI*, roč. 5, číslo 17, březen 1962, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 45-88, str. 66.

⁴⁸ CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 257.

⁴⁹ Tamtéž, str. 234.

⁵⁰ Mc CANN, *cit. dílo*, str. 8.

⁵¹ CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 260-261.

armády vypudil proněmecké generály a v září 1941 se otevřeně přihlásil k boji na straně demokratických sil. Již koncem roku 1941 brazilská vláda souhlasila s umístěním amerických leteckých základen v Belému, Recife a Natalu. Základny měly strategický význam hlavně pro boje v severní Africe. Spojené státy z Brazílie odebíraly křemík a kaučuk. Světový konflikt přinesl Brazílii ekonomickou konjunkturu. Válku zemím Osy Brazílie vyhlásila v září 1942. Brazilská vláda vyslala 25 000 mužů do Itálie (FEB).

Níže uvádíme 10 bodů, jak je v roce 1943 formuloval Osvaldo Aranha, jako očekávané zisky brazilské diplomacie po druhé světové válce:

1. lepší pozice ve světové politice; **2.** lepší pozice v regionu, s důrazem na sousední země; **3.** důvěrnější vztah a užší spolupráce se Spojenými státy; **4.** rostoucí převaha nad Portugalskem a jeho koloniemi; **5.** námořní síla; **6.** letecká síla; **7.** zbrojní průmysl; **8.** lehký průmysl: zemědělství, těžební; **9.** rozšíření železnic a další silniční infrastruktury; **10.** těžba základních paliv.⁵²

2.4. Východiska pro analýzu tématu

Jaké jsou tedy hlavní rysy brazilské zahraniční politiky, které můžeme popsat na základě předchozích kapitol? Brazilská diplomacie jednoznačně preferuje řešení sporů právní cestou (legalistický přístup). Brazílie měla špatnou zkušenost s vojenskými řešeními sporů se sousedy. Silová řešení přinášela velké ztráty. Svou roli také hrálo příliš rozsáhlé území a armáda, která neodpovídala počtem, výzbrojí a výcvikem velikosti Brazílie.

Diplomacie je stabilní a pro Brazílii byla typická kontinuita zahraniční politiky. Na stabilitu zahraniční služby měla jednoznačně vliv skutečnost, že ji tvořily v podstatě stejné elity jako za císařství. Významným tématem byla od vzniku samostatnosti nutnost získávání externích finančních zdrojů pro ekonomický rozvoj a tradice „komoditní“ diplomacie. Brazílie také měla vždy ambice být součástí „klubu světových mocností“ a mluvčí regionu.

Na konsolidaci pozic Brazílie v regionu i na světové scéně mělo zásadní vliv spojenectví se Spojenými státy. Od dob republiky tak Brazílie posiluje své aktivity na americkém kontinentu a definitivně se tak odpoutala od Evropy. Díky tzv. „nepsané alianci“ s USA také Brazílie získala jisté prominentní postavení na Versaillské mírové konferenci nebi ve Společnosti národů.

Jaká jsou tedy východiska pro další studium tématu? V jaké situaci tedy vstupuje do období po druhé světové válce a co je relevantní i pro další období?

---

⁵² Podle McCANN, *cit.dillo*, str. 10.

A) Brazílie nemá významnější územní spory se sousedy a nehrozí ji ozbrojené konflikty. Ukázalo se také, že má schopnost urovnávat spory mezi zeměmi v regionu. Ačkoliv zpočátku zůstávala v zásadě mimo španělsky mluvící svět, dokázala ve svém okolí prosadit své principy (*uti possidetis*). Do druhé poloviny dvacátého století přetrvává napětí s Argentinou, to ale nemělo potenciál v zásadě příliš ovlivnit směřování zahraniční politiky (jednalo se o jistý způsob lokální studené války).

B) Stabilní instituce pro tvorbu zahraniční politiky (zejména Itamaraty): bez větších problémů se z elit dřívější kolonie a císařství přes modernizaci za První republiky (Rio Branco, Joaquim Nabuco) vytvořila profesionální a respektovaná zahraniční služba (systém vzdělávání, kariérní řád). Vžil se pro ni název Itamaraty. Její velkou výhodou je profesionalita, předvídatelnost, spolehlivost a „legalistický“ základ.

C) Nepsaná aliance se Spojenými státy: Brazílie od dob První republiky vybudovala se Spojenými státy vztah, ve kterém „kolos ze severu“ nebyl pouze nejdůležitějším nákupčím kávy. Baron Rio Branco navázal Brazílii na USA ze strategických důvodů zejména, aby **a)** se zbavil větší závislosti na Evropě, **b)** dal větší sílu Brazílii v regionu i v mezinárodním systému, **c)** financoval rozvoj brazilské ekonomiky. Brazílie byla nakonec, přes určitá váhání, spolehlivým partnerem USA i v obou světových válkách. Stejně tak v regionu následovala pozice USA.

D) Vztah zahraniční politiky s domácí politikou: již za císařství byla zahraniční politika jednoznačným nástrojem pro financování dalšího ekonomického rozvoje, zajištění odbytu pro brazilské zboží, cen komodit, pracovní síly. To je také hlavní propojení domácí a zahraniční politiky v případě Brazílie. Vezmeme-li si první polovinu 20. století, zažívala Brazílie velké množství různých politických zvrátů (hnutí poručíků, Prestesova kolona, zavedení *estado novo*). Ty se ale prakticky vůbec neprojeví na zahraniční politice. Budeme-li nadále hovořit v souvislosti se zahraniční politikou o **nacionalismu**, v zásadě vždy se bude jednat o postoje proti politice (kapitálu) Spojených států. Nacionalismus nemívá další politickou konotaci (pravice, levice) a není nasměřován výrazně vůči zemím regionu (opět s výjimkou Argentiny).⁵³

E) Role Brazílie v mezinárodním systému (multilateralismus): každá brazilská vláda měla zájem prosadit „grandeza nacional“ (národní velikost) Brazílie v mezinárodním systému a být součástí „koncertu velmocí“. Zapojení do obou světových válek a následných multilaterálních institucí ale Brazílii v tomto směru příliš neposílilo.

---

⁵³ Viz také v kapitole 4 užívaný termín národní buržoazie.

3. Charakteristika brazilské zahraniční politiky ve druhé polovině 20. stol.

V této kapitole charakterizujeme brazilskou zahraniční politiku v období od roku 1945 do roku 1989. Kapitulu rozdělujeme do šesti částí: **první období (1945-1955)** je vymezeno koncem druhé světové války, pádem prezidenta Vargase, začátkem studené války a opětovným Vargasovým nástupem k moci a končí jeho sebevraždou. **Druhé období (1955-1961)** tvoří prezidentský mandát Juscelina Kubitscheka. **Třetí období mezi lety 1961-1964** vymezuje tzv. „nezávislá zahraniční politika“, která deklarovala v konfliktu studené války neutrální pozice (prezidenti Quadros a Goulart). Tento přístup ukončil v březnu 1964 vojenský převrat.

Vojenský autoritativní režim vládl v Brazílii do roku 1985. Přesto ale rozdělujeme vojenskou vládu do tří částí: během **čtvrtého období (1964-1967)**, které je z pohledu zahraniční politiky nazýváno „náprava směru“, stál v čele Brazílie prezident Humberto Castelo Branco. Pro něj bylo typické v podstatě automatické navázání na politiku Spojených států. Zahraniční politika **pátého období (1967-1974)** prezidentů Costa e Silvy a Médiciho bývá označována jako „diplomacie prosperity“. Brazilská diplomacie zde v řadě oblastí zaujímá samostatnější postoje vůči Spojeným státům. **Šesté období (1974-1989)** pak předchází kurz stvrzuje v doktríně tzv. „zodpovědného pragmatismu“ prezidenta Geisela, ve kterém pokračuje jak poslední vojenský prezident João Baptista Figueiredo tak po roce 1985 první civilní prezident José Sarney. Protože v zahraniční politice Brazílie nedošlo po přechodu k demokracii k výraznějším změnám, končíme toto období až v roce 1989 (pád železné opony).

Jednotlivé podkapitoly jsou strukturovány následujícím způsobem: základní charakteristika daného období a strategie brazilské diplomacie k vybraným relacím. Vzhledem k zaměření práce klademe důraz na brazilské pozice vůči Spojeným státům a Sovětskému svazu, resp. východnímu bloku a západní Evropě. Pro lepší časovou orientaci je na začátku kapitoly přehled prezidentů a ministrů zahraničí. To má také vypovídající hodnotu o stabilitě v čele rezortu zahraničí. Na konci každé podkapitoly je krátké shrnutí k danému období. V textu jsou také odkazy na případovou studii.

Pod pojmem **východní blok** rozumíme pro účely této práce především Sovětský svaz a jeho evropské satelity: v Brazílii bylo aktivní především Polsko, Jugoslávie a Československo, od konce padesátých let pak NDR. Od roku 1959 samozřejmě v tomto kontextu hrála roli Kuba. U **západní Evropy** náš hlavní pohled není přes bilaterální vztah Brazílie s jednotlivými zeměmi regionu, ale analyzujeme jej prostřednictvím pozic Brazílie k procesu evropské integrace a vztah k **Německé spolkové republice**.

Samozřejmě, že vztahem *sui generis* je relace **Brazílie-Portugalsko**. Ta je také pojednána tam, kde se pozice Brazílie buď výrazně odlišovala od názoru většiny světového společenství

(proces dekolonizace a podpora Portugalska) nebo pak tam, kde Brazílie sledovala spíše své zájmy v Africe navzdory své příslušnosti k západnímu bloku (uznání samostatnosti Guineje Bissau, Angoly a Mosambiku v letech 1974 a 1975).

3. 1. 1945 -1955: od Vargase k Vargasovi

Prezidenti: Getúlio Vargas (do 10/1945), prozatímní José Linhares (do 31. 1. 1946), Eurico Dutra (31. 1. 1946-31. 1. 1951), Getúlio Vargas (31.1 1951 – 24. 8. 1954); prozatímní João Café Filho (do 31. 1. 1956).

Ministři zahraničních věcí: Pedro Leão Veloso (do 01/1946), João Neves da Fontoura (01-07/1946); Samuel de Sousa Leão Gracie (07/1946-12/1946), Raul Fernandes (12/1946-01/1951), João Neves da Fontoura (01/1951-07/1953), Vicente Rao (07/1953-08/1954), Raul Fernandes (08/1954-11/1955), José Carlos de Macedo Soares (11/1955-07/1958), Negrão de Lima (07/1958- 08/1959).

Po konci Druhé světové války nastala v mezinárodních vztazích zcela nová realita: nastupovalo bipolární uspořádání světa, začínal proces dekolonizace, byla založena OSN. Pro Brazílii zůstává zásadním tématem partnerství se Spojenými státy. Getúlio Vargas očekával od amerických spojenců investice do rozvoje, zajištění větší role pro Brazílii ve světové diplomacii.

Po konci druhé světové války Vargasova politika vykazovala jisté známky radikalizace, rozumějme vyhraněnější nacionalistické postoje zejména proti zahraničnímu (většinou americkému) kapitálu. Vargas vydal antimonopolní dekret, který výrazně omezil působení zahraničních firem. Vargas se tak, prý společně s Argentincem Juanem Perónem, ocitl na seznamu pro USA problematických leaderů v regionu. V říjnu 1945 jej odstavuje armáda. Volby vyhrává generál Eurico Gaspar Dutra. Dutra učinil proti předchozí éře jeden zásadní krok zpět: nepokračoval ve Vargasových plánech na industrializaci a vrátil Brazílii zpět k závislosti na exportu kávy.⁵⁴

Brazílie od počátku spolupracovala na projektu Organizace spojených národů (OSN). Dodnes zástupce Brazílie otevírá Valné shromáždění OSN, protože brazilský delegát během konference v San Francisku podepsal Chartu OSN jako první. Ačkoliv se Brazílii nepodařilo získat stálé místo v Radě bezpečnosti, zůstala v OSN a jejích agenturách aktivní.⁵⁵ (*viz úvod 1.1. k multilaterální dimenzi brazilské zahraniční politiky*).

Důležitou událostí byla Meziamerická konference v Riu (a Petrópolis) a na ní uzavřený Pakt z Ria podepsaný 2. září 1947. Meziamerická dohoda o vzájemné pomoci (ITAR)

⁵⁴ SKIDMORE, SMITH, *cit.dílo*, str. 173-174.

⁵⁵ K dnešnímu datu (květen 2016) byla Brazílie nestálým členem Rady bezpečnosti OSN desetkrát. Drží tak společně s Japonskem rekord v počtu mandátů v Radě. Mandáty Brazílie: 1956-1947, 1951-1952, 1954-1955, 1963-1964, 1967-1968, 1988-1989, 1993-1994, 1998-1999, 2004-2005, 2010-2011.

v případě jakéhokoliv konfliktu v regionu zaváděla mechanismus konzultací. Mělo jít o prevenci válečných konfliktů, ale někteří upozorňují, že tento nástroj dal multilaterální rozměr brazilsko-americkému spojení v regionu. Prezident Truman při příležitosti konference navštívil Brazílii.

Náhlou změnu zaznamenáváme u brazilského **postoje k Sovětskému svazu**: v dubnu 1945 došlo k obnovení styků, ale již v říjnu 1947 Brazílie diplomatické styky vypověděla. Ve zprávách ZÚ Československa z Ria de Janeira⁵⁶ je jako záminka pro tento čin uváděn pěstní souboj tajemníka brazilského velvyslanectví v Moskvě Piny, ke kterému došlo mezi 22 a 23 hodinou u vchodu do kavárny na ulici Gorki. Události spojené s tímto incidentem vedly k protestům a vzájemným obviněním z nedodržování svrchovaných výsad diplomatů.

Ačkoliv velvyslanec Sovětského svazu v Brazílii Surič události komentoval slovy „čert není tak strašný, jak ho malují.“, dne 20. října 1947 došlo k přerušení styků. Podle všeho byl tento krok dohodnut s USA definitivně *in margine* inter-americké konference v brazilském Petrópolis (15. 8. - 2. 9. 1947).⁵⁷

Příslušná nota Itamaraty uvádí, že ačkoliv byla Brazílie jednou z prvních jihoamerických zemí, která navázala styky s Ruskem od roku 1830 (realita však byla jiná),⁵⁸ nemůže dál tolerovat skutečnost, že se jí nedostává recipročního zacházení dle diplomatických úmluv. Dále zmiňuje neuspokojivé vysvětlení sovětské vlády na protest brazilské strany po útocích v místním tisku v reakci na zrušení registrace KSB nebo útoky moskevského tisku na tehdejšího předsedu Valného shromáždění OSN Osvalda Aranha (doslova: „urážky přšely“).⁵⁹ Brazilské zájmy v Moskvě zastupovalo dále velvyslanectví USA. Brazílie také uzavřela velvyslanectví v Číně a konzulát v Šanghaji.

Ve vztahu ke **Spojeným státům** vláda Eurica Dutry pozici neměnila a pokračovaly úzké kontakty ve všech oblastech relace, včetně vojenské. Prioritou Brazílie bylo zajistit financování rozvoje místní ekonomiky. Rio de Janeiro by rádo vidělo, kdyby byl vůči Brazílii, resp. regionu, přijat program podobný Marshallovu plánu. V tomto bodě měly obě vlády rozdílné přístupy: Rio de Janeiro trvalo na politickém rozměru takové pomoci, Washington tvrdil, že tento druh pomoci musí být financován Mezinárodní bankou pro obnovu a rozvoj

---

⁵⁶ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Politická zpráva 5/1947.

⁵⁷ Tamtéž.

⁵⁸ Nota však opomíjí skutečnost, že chargé d'affaires brazilského zastupitelského úřadu se ze Sovětského vztahu stáhl už v prosinci 1918 po definitivní prohře Kerenského (brazilské zájmy zastupovalo norské velvyslanectví), sovětské zastoupení v Riu de Janeiru bylo pak uzavřeno v prosinci 1920. Styky byly obnoveny v dubnu 1945 (CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 272).

⁵⁹ GARCIA, *cit. dílo*, str. 469- 471.

(BIRD) a musí také počítat se soukromými iniciativami.⁶⁰

V květnu 1949 Dutra navštívil Spojené státy. Jednalo se o první (!) oficiální návštěvu brazilského prezidenta v USA.⁶¹ Oba prezidenti se shodli na oblastech, ve kterých by Brazílie a Spojené státy měly v hospodářské oblasti spolupracovat: doprava, energetika, těžba ropy a dohodli se na vytvoření brazilsko-americké smíšené komise, která měla tyto projekty (uvedené v článku IV) realizovat. V dohodách nebyla ujednání ohledně financování. Konkrétní projekty měly být připraveny a financovány podle pravidel BIRD a americké ExIm banky.⁶² Dne 19. prosince 1950 byla pak vytvořena zmiňovaná Brazílsko-americká komise pro ekonomický rozvoj. Ta měla své stále spolupracovníky a sídlo v Rio de Janeiro a fungovat začala v červenci 1951.

Vargas se z aktivní politiky nestáhl a v roce 1950 vyhrál prezidentské volby se ziskem 48,7%. Jednalo se o jeho třetí prezidentský mandát a zároveň jediný, který získal na základě lidového hlasování. Podle Vargase hrozilo nebezpečí většího sociálního konfliktu, pokud vyspělé země nepřestanou využívat své méně vyspělejší partnery. Za tímto účelem je potřeba podle něj jednoznačně podmínit jakoukoliv ekonomickou spoluprací reciprocitou. Zde měl Vargas na mysli hlavně odliv zisků ze zahraničních investic. Vargasův silící protiamerický, nacionalistický postoj se projevil např. odmítnutím vyslání brazilských jednotek do Jižní Koreje (červen 1951), a to i přes kladné stanovisko ministra zahraničních věcí Nevese da Fontoury.

S jistým odstupem vnímal Vargas i brazilsko-americkou komisi: při analýze podkladů pro zástupce brazilské vlády na jednání komise v lednu 1951 vidíme spíše kritičtější přístup: podle dokumentu nesmějí být americkými investicemi ohroženy budoucí kapacity brazilské výroby, Brazílie požadovala rychlejší dovozy technologií; požadovala po americké vládě, aby oficiálně podporovala investice do Brazílie, jako v jiných částech světa (za vzorné dodávky surovin); chtěla garance proti umělým zásahům snižujícím ceny kávy; považovala za nutné, aby Spojené státy přijaly programy na podporu brazilského hospodářství. Mezi hlavní navrhované projekty patřilo: ekonomické využití údolí řeky São Francisco (vodní elektrárny), stavba rafinérie, rozšíření hutního komplexu ve Volta Redonda, modernizace přístavů, železnic, budování zpracovatelského průmyslu surovin nebo potravinářského průmyslu.⁶³

Vargas ve stejné době posílá do Kongresu dva návrhy zákonů, které rozhodně neměly podporu Spojených států: vznik státní firmy Petrobras, která měla získat monopol na těžbu

⁶⁰ CERVO, BUENO, *cit.dílo*, str. 270.

⁶¹ Vlastně i hlavy státu. Císař Pedro II. byl v roce 1876 ve Filadelfii neoficiálně.

⁶² GARCIA, *cit.dílo*, str. 469-470.

⁶³ GARCIA, *cit.dílo*, str. 475.

ropy a její zpracování. Kongres v roce 1953 vytvořil ještě silnější monopol, než byl původní prezidentský návrh. Dalším takovým návrhem byl dekret upravující odliv zisků (zemi může opustit pouze kapitál, který prokazatelně do Brazílie vstoupil). Tyto legislativní návrhy značně ztížily práci americko-brazilské komise.

Přesto smíšená komise nakonec schválila 41 projektů (doprava, energetika). Ve fungování komise se projeví již výše naznačené rozdíly ve vnímání tohoto nástroje americkou a brazilskou stranou. Kritici jí vyčítali, že poskytuje zakázky spíše americkým firmám pro dodávky US zboží (např. z 387 miliónů USD šlo 60 miliónů USD americké firmě se sídlem v Torontu).⁶⁴ Výše amerických investic se sice v období 1950-1958 zdvojnásobila (z 644 mil. USD na 1,3 mld. USD),⁶⁵ ale Brazilci nedostali nic, co by se podobalo Marshallově plánu.

Nová Eisenhowerova administrativa navíc po svém nástupu (1953) americko-brazilskou komisi pro ekonomický rozvoj zrušila. Podle některých autorů tento krok „pohřbil mýtus zvláštního vztahu Brazílie a Spojených států“.⁶⁶

V únoru 1952 uzavřela Brazílie s USA dohodu o dodávkách radioaktivních minerálů. Např. monazit za pšenici a další obiloviny, v roce 1954 pak tórium za pšenici. Tuto spolupráci pak dále ještě rozvinula Dohoda o jaderné spolupráci (byla podepsána v období od Vargasovy sebevraždy po nástup Juscelina Kubitscheka). Obsahem dohody bylo zejména financování výzkumných reaktorů, výzkum brazilských uranových nalezišť.

V roce 1952 Brazílie podepsala s USA **vojenskou dohodu**. Dohoda byla uzavřena s odvoláním na ITAR a pohybovala se v právním rámci OSN. Většina článků se věnovala dodávkám vojenského materiálu (včetně odbourání cel), a technické asistenci. V případě napadení Brazílie by Spojené státy poskytly zbraně a výcvik za dodávky strategických minerálů. Podle některých hlasů vytvořila tato dohoda naprostou závislost Brazílie na dodávkách vojenského materiálu z USA.⁶⁷ (*srov. dále její vypovězení a plnění, viz 3.6.*) V Kongresu byla schvalována ve stejné době jako zákon o vzniku Petrobras a o převodu zisků do zahraničí v roce 1953.

Na mezinárodní scéně Vargas podporoval dekolonizaci, zejména v Ásii. V tématech, která v této souvislosti Brazílie otevírala v rámci OSN, se neshodla s prioritami Spojených států: zemědělské otázky, financování rozvoje mezinárodními institucemi, odzbrojení nebo podpora rezoluce proti rasové diskriminaci v Jižní Africe nebo na podporu autonomie Portorika a

---

⁶⁴ Srov. CERVO, BUENO, *cit.dílo*, str. 279.

⁶⁵ Tamtéž.

⁶⁶ CERVO, BUENO, *cit.dílo*, str. 279.

⁶⁷ CERVO, BUENO, *cit.dílo*, str. 280.

dekolonizace.⁶⁸ Brazílie pokračovala ve své „komoditní diplomacii“: hostila první světový kongres o kávě, účastnila se podobných aktivit k cukru nebo bavlně.

V roce 1953 byla podepsána Dohoda o přátelství a konzultacích mezi Brazílií a Portugalskem. Kromě mechanismu konzultací také zavedla ustanovení usnadňující mobilitu občanů obou zemí v Portugalsku a Brazílii, a to včetně volného pobytu. Politicky samozřejmě míří k zvyšování prestiže luso-brazílského společenství ve světě.⁶⁹

Horšící se ekonomická situace (platební bilance, inflace) vedla Vargase k rozhodnutí zavést ekonomický stabilizační program. Pro tento úkol zvolil Osvalda Aranha, kterého jmenoval v roce 1953 ministrem financí. Aranha se ale střetl s Vargasovým *protegé* Goulartem (tehdy byl ministr práce) o výši minimální mzdy. Vargas zvolil úsporná opatření a stabilizační program (*srov. podobná situace Goularta potkala během jeho funkčního období*). Nepokoje Vargase ale nakonec přiměly ke zvýšení minimální mzdy v květnu 1954 (nakonec o více než Goulart požadoval). Vyšetřování atentátu na Carlose Lacerdu, při kterém zahynul jeho tělesný strážce, vedl k prezidentskému paláci Catete. V reakci na tato odhalení spáchal Getúlio Vargas 24. srpna 1954 sebevraždu.

---

⁶⁸ McCANN, *cit. dílo*, str. 14-15.

⁶⁹ GARCIA, *cit. dílo*, str. 483-484.

3. 2. 1955-1961: Juscelino Kubitschek – diplomacie pro rozvoj

Prezident: Juscelino Kubitschek de Oliveira (31. 1. 1956- 31. 1. 1961)

Ministři zahraničních věcí: José Carlos Macedo Soares (do července 1958), Negrão de Lima (1958- srpen 1959), Horácio Lafer (1959 - leden 1961).

V říjnových prezidentských volbách zvítězil se ziskem 36% hlasů zkušený politik s českými kořeny z matčiny strany (Třeboň), bývalý guvernér Minas Gerais, Juscelino Kubitschek. Jeho viceprezidentem byl zvolen João Goulart. Juscelino Kubitschek de Oliveira (dále budeme používat „po brazilsku“ také zkratku jeho jména JK) si již po svém zvolení dokázal díky svému entusiasmumu a charismatu získat širokou podporu. Jeho program cílil především na ekonomický pokrok (heslo „pokrok padesáti let za pět let“), jehož „výkladní skříň“ mělo být nové hlavní město Brasília postavené na náhorní plošině ve vnitrozemském státu Goiás.

Je tedy logické, že zajištění externích zdrojů pro ekonomický rozvoj se stalo prioritním cílem zahraniční politiky. Mezi hlavní témata diplomacie tohoto období patřilo: získávání financí pro investice a technologie (USA, Spolková republika Německo); rostoucí rozdíl mezi cenami surovin, zemědělských výrobků a zpracovaných produktů; rozšíření počtu obchodních partnerů, a to včetně dovozů technologií nutných pro rozvoj (*srov. níže navazování kontaktů se Sovětským svazem, viz také případová studie kapitola 4.4.*).

Mezi nejvýznamnější Kubitschekovy zahraničně-politické iniciativy patřila „**Operação Panamericana**“ (**Panamerická operace - OPA**). JK ji představil po neúspěšné návštěvě amerického viceprezidenta Nixona v regionu.⁷⁰ Mezi květnem a červnem 1958 došlo k výměně dopisů mezi prezidentem Kubitschekem a Eisenhowerem. Ve svém dopise JK americkému kolegovi navrhuje zásadní revizi panamerického systému. Podle Kubitscheka je třeba obnovit jednotu kontinentu. Kubitschek upozorňuje, že některá nedorozumění během Nixonovy mise mohla vyvolávat dojem, že si země Amerik nerozumí. Zjednodušeně řečeno: cílem JK je podniknout kroky k obnově jednoty kontinentu. S konkrétním návrhem v této fázi brazilský prezident nepřichází.⁷¹ Ve své odpovědi, kterou odeslal obratem, prezident Eisenhower brazilskou iniciativu uvítal. Zároveň Kubitscheka vyzval, aby specifikoval, jakým konkrétním programem chce zmiňovaného cíle dosáhnout.

Detailněji svou představu formuloval JK v červnu 1958 v Rio de Janeiro před americkými diplomaty. Podle Kubitscheka nese kontinent důsledky něčeho, v čem není zapojen a kde nemá žádné zájmy (studená válka). Zdůraznil, že nelze přijímat některá rozhodnutí automaticky pro celý kontinent a že iniciativu OPA vidí jako protest proti studené válce, „která už vykazuje

⁷⁰ Incidentsy zejména v Limě a pak Caracasu, kde byl Nixon davem skoro lynčován.

⁷¹ GARCIA, *cit.dílo* str. 489-494.

své první symptomy v regionu“. Podle Kubitscheka byl Marshallův plán naprosto zbytečný, protože mířil na rekonstrukci vyspělých zemí, nikoliv na pomoc rozvojovým ekonomikám.

A tím se dostává JK k hlavnímu bodu svého projektu: Latinská Amerika se ocitá v rámci bipolárního uspořádání světa, podle Kubitscheka, ve zranitelné situaci. V subregionu jsou státy málo rozvinuté, leží na nich velké břemeno zajistit chod zemí. JK vyzývá Spojené státy k odvážnějším investicím a technologické pomoci, k reformám mezinárodních finančních institucí, které musí být postaveny na ekonomické spolupráci vedoucí k rovnoměrnému rozvoji regionu. Podle Kubitscheka se jedině takto vytvoří pevný štít proti cizím ideologiím a hrozbě sovětského bloku.⁷²

Jaké byly tedy konkrétní výsledky této brazilské iniciativy: v rámci systému OAS vznikla Komise OPA, kterou tvořilo celkem 21 zemí. Samozřejmě, že zásadní bylo financování. Již v roce 1889 se na panamerickém kongresu objevila myšlenka na vznik společné finanční instituce. Teprve OPA byla impulsem k jejímu založení. Meziamerická rozvojová banka (BID) svou činnost zahájila v říjnu 1960 (Kuba se nepřidala). Kennedyho iniciativa *Aliance pro pokrok* (viz 3.3) se do velké míry inspirovala právě OPA. Brazílie, Argentina, Chile, Mexiko, Paraguay, Peru a Uruguay, později i Bolívie založily v návaznosti na OPA první integrační sdružení ekonomického charakteru v Latinské Americe: ALALC (1960-1980). Tato organizace se inspirovala EHS a dala si za cíl vytvořit do 12 let celní unii, posléze prodlouženo na 20 let. Tento záměr ale nebyl splněn a v roce 1980 se přetvořila do ALADI.

Velkým zájmem Brazílie, který vládu vedl i ke spuštění OPA, bylo získat ze Spojených států prostředky i na brazilské veřejné programy, včetně státního ropného průmyslu. Na to Spojené státy nerefletovaly, zvláště když minulá vláda založením Petrobrasu a Eletrobrasu sektor energetiky v zásadě převedla do státních rukou a zmonopolizovala jej. Jak jsme viděli už dříve v případě projektu hutního komplexu Volta Redonda nebo při (ne)fungování brazilsko-americké smíšené komise, Spojené státy s Brazílií „operovaly v módu“ dle zájmu firem. Tedy necítily potřebu vynakládat finanční prostředky na splnění rozvojových cílů brazilské vlády. Americké podnikatelské kruhy nesdílely příliš Kubitschkovo nadšení pro některé projekty, proto se pozornost Brazílie obrátila k Evropě, hlavně k Německé spolkové republice (v letech 1951-1961 směřovalo 17,6% německých investic do Brazílie).⁷³ Stále ale nepřekonal americké investice a rostly stejně. Jenom pro ilustraci uvedme, že ze zahraničního kapitálu 510 miliónů USD, který v roce 1959 vstoupil do Brazílie, zůstalo v zemi 150 mil. USD (tedy

---

⁷² Tamtéž.

⁷³ Viz McCANN, *cit. dílo*, str. 15.

kladná bilance).⁷⁴ Prezident Kubitschek opakovaně deklaroval otevřený a liberální přístup k zahraničnímu kapitálu (což mu bylo některými nacionalistickými kruhy vyčítáno).

K projektu evropské integrace měla Brazílie od počátků velmi skeptický postoj. Hlavním problémem byl protekcionismus nového evropského bloku a preferenční systém pro země Afriky, Karibiku a Tichomoří (AKT),⁷⁵ který brazilská diplomacie označovala za „egoistický a negativistický návrh“.⁷⁶ Těmito dohodami byl poškozen mimo jiné export brazilského kaka a cukru.

V oblasti ekonomické spolupráce mnozí vkládali naději do partnerství se Spolkovou republikou Německo. Společná komise pro hospodářskou spolupráci Brazílie-Německo a investice Volkswagenu v Brazílii byly vnímány jako důležité kroky tímto směrem. Německý velvyslanec v Brazílii Werner Dankwort v říjnu 1956 upozorňuje na to, aby nebylo zneužíváno německého působení v Brazílii politicky v rámci konkurenčního boje proti Spojeným státům, i když uznával, že zde existuje „zdravý konkurenční vztah“.⁷⁷

JK byl také zastáncem silného luso-brazilského spolenectví. Proto se asi i více než ke svému českému příjmení (*viz 4.4.*) hlásil ke svému druhému, typicky portugalskému, jménu po otci de Oliveira.⁷⁸

V jisté opozici oproti tradičnějšímu zaměření diplomacie JK a jeho panamerikanismu (navázání na Spojené státy) vznikl názorový proud okolo státního *Instituto Superior dos Estudos dos Brasileiros* (ISEB), který tvořili z části i bývalí Vargasovi poradci, zčásti nastupující generace „teoretiků-marxistů“.⁷⁹ Společným jmenovatelem institutu byly nacionalistické pozice. V oblasti zahraniční politiky kladl důraz na diverzifikaci vztahů s dalšími zeměmi, viděl jako nutnost budování pozice Brazílie jako velmoci ve světě a k prosazení tohoto cíle chtěl po vládě navázání i na jiné země. Kritici upozorňovali také na pro-koloniální diskurs Kubitschekovy vlády nebo na legalistické vzdělání brazilských diplomatů.

---

⁷⁴ CERVO, BUENO, *cit.dilo*, str. 89.

⁷⁵ Země Afriky, Karibiku a Tichomoří – vesměs bývalé evropské kolonie. Jejím základem je dohoda z Yaoundé z roku 1963.

⁷⁶ Cit. podle BUENO, 1993, str. 94.

⁷⁷ MONIZ BANDEIRA, *O Nacionalismo Americano no Contexto da Guerra Fria* in *RBPI*, roč. 37, číslo 2, 1994, Brasília, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str.53-74, str. 58.

⁷⁸ Jerry D'AVILA, *Hotel Trópico: Brazil and the Challenge of African Decolonization, 1950–1980*, Duke, 2010, str 27.

⁷⁹ Institut byl založen v roce 1955 a fungoval až do roku 1964. Jeho základní myšlenkou byla tzv. *teorie národního rozvoje*, která se i přikláníla k tzv. *teorii závislosti* (formulována v šedesátých a sedmdesátých letech minulého století). Tato teorie částečně vycházela z marxismu (např. Ruy Mauro Marini, Theotonio dos Santos) a částečně z weberovského přístupu (F.H. Cardoso, E. Falleto). Jejím základem je předpoklad, že se nerozvinuté země ve svém vývoji neposunou, pokud se nezbaví své závislosti (jako periferie) na vyspělých zemích a neinvestují do své vlastní modernizace – např. esej Cardosa a Falleta.

Nejvýrazněji byly tyto myšlenky formulovány v knize Helia Jaguariabeho *O Nacionalismo na Atualidade Brasileira (Nacionalismus v současné brazilské společnosti)*. Toto dílo formuluje silněji „nový rozvojový“ pohled na brazilskou zahraniční akci: věnuje se Petrobrasu, problémům spojeným se zahraničním kapitálem. Jednoznačně vyzývá k obnovení diplomatických styků se Sovětským svazem a Pekingem a intenzivnějším vztahům se sovětským blokem. Na druhou stranu upozorňuje, že základem vztahů musí být nevměšování se do vnitřních záležitostí Brazílie a komunistické strany a hnutí musí být i nadále v Brazílii potírány.⁸⁰ Ve vztahu k USA pak Jaguaribe zdůrazňuje nutnost obchodní a investiční spolupráce, odmítá ale spolupráci vojenskou a obrannou.⁸¹

V roce 1958 vychází v časopise *Revista Brasileira da Política Internacional (RBPI)* článek bývalého Vargasova ministra zahraničních věcí Osvalda Aranhya, který otevírá otázku znovuoobnovení styků se Sovětským svazem. Podle Aranhya je nutné počítat přinejmenším s obnovením obchodních styků, i kdyby mělo jít o obchod přes zprostředkovatele. Dodává ale, že si nelze představit plnohodnotný obchodní vztah bez diplomatických styků. Aranha zdůrazňuje, že Brazílie byla spojencem Ruska v poslední válce, spoluzakládala s ním OSN.

Vypovězení vztahů v roce 1947 způsobil podle něj pouhý incident. *Brazílie nemůže zůstat koloniální spíží surovin, je třeba exportovat na všechny světové trhy.* Upozorňuje, že uznání vlády neznamena schvalování režimu. Podle něj argument, že vypovězení slouží také jako obrana proti komunistické infiltraci, nedává smysl. Dodává, že Brazílie má řádné vztahy s evropskými zeměmi socialistického bloku (Polsko, Československo, Jugoslávie). *Tyto země se chovají korektně a brazilská vláda by nedovolila, aby byly tyto mise zneužívány. Je třeba mít pravidelné obchodní vztahy s těmito zeměmi, ne pouze jednou za čas prodat přebytek.* Podle Aranhya se Brazílie musí podílet na světových rozhodnutích a nesmí se podřídít politickým a kulturním otázkám na úkor obchodu.⁸²

Nelze ale tvrdit, že by Kubitschekova vláda tyto hlasy volající po **sblížení s východním blokem** nevyslyšela a v tomto směru již nekonala. Velkým zastáncem spolupráce se ZST byl viceprezident João Goulart (*srov. např. 4.4 jeho návštěva Československa*). Kromě toho, že s Polskem a Československem udržovala Brazílie diplomatické vztahy, existovaly v Brazílii např. obchodní kanceláře Maďarska nebo NDR. S NDR v září 1958 uzavřela platební dohodu (garance BNDES).

Pod vedením ředitele ekonomického odboru Itamaraty se uskutečnila

---

⁸⁰ Helio JAGUARIBE, *O Nacionalismo na Atualidade Brasileira*, Brasília, FUNAG, 2013, str. 371-372.

⁸¹ Tamtéž, str. 373.

⁸² Osvaldo ARANHA, „Relações diplomáticas com a União Soviética“, in *RBPI*, roč. 1, číslo 2, červen 1958, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 18-28.

v listopadu/prosinci 1959 vyjednávání v Moskvě. Jejich konání bylo domluveno přes polskou vládu. Mise v Moskvě pobývala od 27. listopadu do 10. prosince 1959. Obě strany dospěly k dohodě na obchodní výměně kávy, ropy a ruských technologií pro ropný průmysl, dále pak kakaa, rostlinných olejů, kůže nebo pomerančů. Sovětský svaz přislíbil dodávky surové ropy a derivátů z ní, strojírenských a chemických výrobků nebo kovů.

Celková hodnota obchodního ujednání byla 104 miliónů USD. Na vzájemný obchod měly dohlížet výkonné výbory na obou stranách: v počátku mělo být vyměněno zboží v hodnotě 25 mil. USD ročně každým směrem, druhý rok 35 mil. USD. Brazílie byla ihned připravena dodat kávu v hodnotě asi 15-16 miliónů USD, ze sovětské strany bylo připraveno 700 tisíc tun ropy, průmyslové výrobky asi za 3 milióny USD.⁸³

Na konci dubna 1960 pobývala v Brazílii sovětská obchodní mise. Jednala o implementaci prosincové obchodní a platební dohody z Moskvy. Výsledkem jednání, která trvala okolo měsíce, byly kontrakty na nákup brazilské kávy asi v objemu 10,5 metrických tun a asi 150 tisíc tun sovětské pšenice. Byl dohodnut systém financování. Následně ještě Brazílie uzavřela kontrakt na nákup surové ropy a nafty.⁸⁴

Podíváme-li se pro srovnání na čísla dvou největších partnerů Brazílie, obchod se Spojenými státy dosáhl v roce 1960 něco okolo 1 miliardy USD, s Německem pak něco přes 200 miliónů USD (vzájemný obrat). Oliver Onody ve svém článku na obranu obchodu se ZST⁸⁵ uvádí několik dat: V roce 1913 tvořily dovozy do východní Evropy (myšleno Rusko, Rakousko-Uhersko a Čína[!]) 7,7 % a 9% vývozu do Brazílie. V roce 1937 2,7% a v roce 1957 2,9%. Z brazilského exportu kávy mířilo v roce 1958 0,89% do NDR, 0,13% do SSSR, 0,43% do Polska, 0,63% do Maďarska a 0,39% do Československa. Jako dodavatele potenciálních průmyslových výrobků vidí autor Sovětský svaz, Československo, NDR a Polsko; pro dodávky paliv je pak důležitý Sovětský svaz, Polsko a Rumunsko.⁸⁶

Dalším tématem (nejen) brazilské zahraniční politiky se stala **Kuba**: JK a viceprezident Goulart přijali kubánskou porevoluční delegaci v čele s Fidelem Castrem v březnu 1959. Castro Brazílii navštívil znovu v květnu 1960, v červnu pak následovala cesta kubánského prezidenta Dorticóse do Brazílie.⁸⁷ Podle československých diplomatů

---

⁸³ *Missão comercial à União soviética*, in *RBPI*, roč. 3, číslo 9, 1960, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 166.

⁸⁴ *Brasil-União Soviética*, in *RBPI*, roč. 3, číslo 11, 1960, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 174.

⁸⁵ Oliver ÓNODY, „Relações comerciais do Brasil com o bloco soviético“, roč. 3, číslo 11, 1960, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 38-74.

⁸⁶ Tamtéž, str. 38-69.

⁸⁷ Gustavo Henrique Marques BEZERRA, *Brasil-Cuba: Relações político-diplomáticas no contexto da guerra fria (1959-1986)*, Brasília, FUNAG, 2010.

Kubitschek dříve patřil ke kritikům Kubánské revoluce.⁸⁸ Příčinou změny tohoto postoje byla skutečnost, že v Brazílii bylo silné hnutí sympatizující s revoluční Kubou. Jako důkaz byly uváděny demonstrace na podporu Fidela Castra při návštěvě Eisenhowera v Brazílii.⁸⁹

Brazilský velvyslanec na Kubě Vasco Leitão Cunha (*viz také 4.2. a informace k jeho spolupráci se CIA*) k budoucímu směřování Kuby poznamenal, že Sovětský svaz používá ropu jako jasnou ekonomickou zbraň po ovládnutí nejen Kuby, ale celého západního světa. V této souvislosti Cunha kritizoval západní ropné společnosti, které hleděli pouze na své zisky, a nebyly schopny brát v úvahu rizika, kterým je „vystaven svobodný svět“ a přizpůsobit své ceny geopolitické situaci.⁹⁰ Brazílie v meziamerickém systému podporovala deklarace odsuzující komunismus, ale také podpořila rezoluce požadující nevměšování se do kubánských záležitostí.

Popularita Castrova režimu v Brazílii také podle všeho vedla některé prezidentské kandidáty k podpoře Kuby. Podle zpráv československého velvyslanectví kandidát „reakčních buržoazních sil“ (tím čs. ZÚ myslel UDN, tj. spíše uskupení pravého středu) na úřad prezidenta Jânio Quadros jel na „ostrov svobody“ pouze „v honbě za hlasy širokých mas voličů sympatizujících s Kubou“.⁹¹ Protikandidát levicových sil maršál Henrique Teixeira Lott cestu na Kubu odmítl a směřování Kuby směrem k socialismu odsuzoval.⁹²

Českoslovenští diplomaté ze strany Brazílie očekávali „opatrný postoj a oportunistický přístup“. Předpokládali ale, že v zásadních otázkách půjde Brazílie s USA, i když takto chtěli získat jak politické body na domácí scéně, tak si na USA vynutit půjčky, které by vláda Spojených států mohla poskytnout jako přesvědčující argument pro následování jejich zahraničně-politických cílů v regionu.⁹³ Je pravda, že v říjnu 1960 americký ministr zahraničních věcí Christian Herter označil spolupráci s Brazílií za dobrou a její kontakty s Kubou pro Američany za zásadní.⁹⁴

Podle řady autorů Juscelino Kubitschek položil základy brazilské zahraniční politiky, jak jí známe od poloviny padesátých let až dodnes.⁹⁵ Změna nastala podle některých interpretací hlavně v tom, že byla zahraniční akce určována spíše vnitřními potřebami,

---

⁸⁸ AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 286., Zpráva o vlivu kubánské revoluce v Latinské Americe, 26. 10. 1960, str. 6.

⁸⁹ Prezident Eisenhower prý na množství plakátů se sloganem *We love Fidel* reagoval slovy: „Já také, ale on nemá rád mě.“ Podle BEZERRA, *cit. dílo*, str. 130

⁹⁰ Cit. podle BEZERRA, *cit. dílo*, str. 33.

⁹¹ AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 286., Zpráva o vlivu kubánské revoluce v Latinské Americe, 26. 10. 1960, s. 6.

⁹² BEZERRA, *cit. dílo*, str. 35.

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ BEZERRA, *cit. dílo*, str. 36.

⁹⁵ CERVO, BUENO, str. 288.

ekonomickým rozvojem než automatickým navázáním na politiku Spojených států, respektive spoléháním na jednoho partnera (*srov. přiblížení k Sovětskému svazu, i východnímu bloku včetně NDR, otázka Kuby*). Podle Selchera toto „získání sebevědomí“ změnilo fungování Itamaraty a posunulo čistě legalistický přístup Itamaraty k některým otázkám.⁹⁶ Pro samotného JK mohlo být jistým zklamáním chladnější přijetí jeho Pan-Americké operace, neochota USA pomoci Brazílii v jednání s MMF. Teprve po Kubánské revoluci byly Spojené státy vůči požadavkům Brazílie pozornější.⁹⁷

3. 3. 1961-1964: Nezávislá zahraniční politika (PEI)

Prezident: Jânio da Silva Quadros (31. 1. 1961- 31. 8. 1961), João Goulart (7. 9. 1961 – 31. 3. 1964)

Ministři zahraničních věcí (6): Alfonso Arinos de Melo Franco (leden 1961- srpen 1961), San Tiago Dantas (září 1961- červenec 1962); Alfonso Arinos de Melo Franco (červenec 1962 – září 1962); Hermes Lima (září 1962 – červenec 1963); Evandro Lins e Silva (červenec 1963 – srpen 1963); João Augusto Araújo Castro (srpen 1963- březen 1964).

Jak jsme viděli, už v prezidentských volbách v roce 1960 hrál nacionalismus velkou roli. Některé otázky, jako role zahraničního kapitálu, pak přímo souvisely se zahraniční politikou a byly tématem i volebních kampaní. Vítězem prezidentského klání z roku 1960 se stal Jânio Quadros, jeho viceprezidentem byl zvolen João Goulart. Zvláštností bylo, že prezident a viceprezident netvořili společnou kandidátku, byli voleni každý zvlášť. Jejich spolupráce tedy od začátku nebyla ideální (*viz 4.5.*).

Oba kandidáti hráli silně na nacionalistickou notu, proto nebylo překvapením, že jedním z hlavních rysů nově ohlášené doktríny *nezávislé zahraniční politiky* (PEI) bylo vyhlášení neutrality Brazílie v rámci soupeření dvou bloků studené války. Mezi nejvýraznější počiny v tomto směru patřilo znovuoobnovení styků se Sovětským svazem (listopad 1961), navázání kontaktů s Čínskou lidovou republikou (návštěva Joãa Goularta v roce 1961), podpora Kuby v rámci OAS (Punta del Este), tak zvaná Dantasova⁹⁸ obchodní mise do východní Evropy či navázání diplomatických styků s Maďarskem, Rumunskem a Bulharskem.

Ve svém projevu v Kongresu 15. března 1961 prezident Quadros naznačil hlavní principy PEI takto: silný vztah se Západem zachováváme, základní pozice se nemění, ale zahraniční politika se bude více řídit národními zájmy, přičemž ekonomický rozvoj je zásadní:

---

⁹⁶ SELCHER, *cit. dílo*, str. 31-32.

⁹⁷ Mc CANN, *cit. dílo*, str. 16.

⁹⁸ Zde se nejednalo o ministra zahraničí a později financí San Tiaga Dantase, ale o diplomata Joãa Dantase.

hlavním cílem je „porazit chudobu“. Část tohoto projevu se věnovala socialistickým zemím, kde se prezident Quadros vyslovil pro normalizaci vztahů s ostatními socialistickými zeměmi.

„Jsme přesvědčeni, že navázání kontaktu se zeměmi s rozdílnou ideologií je možné a je nutné pro Brazílii jak už z obchodních důvodů, tak kvůli spolupráci, která by snížila mezinárodní napětí a vedla k postupnému upevňování míru.“⁹⁹ K socialistickým zemím specificky Quadros poznamenává, že nelze přehlížet realitu: životaschopnost a dynamiku socialistických zemí a možnosti, které tento prostor nabízí z pohledu rozšíření trhu pro odbyt brazilského zboží.¹⁰⁰

V dubnu 1961 vydává prezident Quadros pokyny k otevření šesti velvyslanectví a tří konzulátů v Africe.¹⁰¹ V červenci téhož roku vydává pokyn k znovuoobnovení diplomatických vztahů se Sovětským svazem (stalo se tak v listopadu téhož roku). Zároveň instruuje Itamaraty, aby založilo pracovní skupiny k portugalské Africe, lidově-demokratické Číně, Kubě, německé otázce či k vztahům s Afrikou a Asií.¹⁰²

Již na jaře 1961 začaly přípravy zmíněné Dantasovy mise do zemí socialistického tábora. Delegace se do východní Evropy vypravila koncem dubna a vrátila se na začátku června. Navštívila Bulharsko, Jugoslávii, Rumunsko, Maďarsko, Československo, Polsko a Albánii. Trochu mimo hlavní program pak ještě vedla jednání v NDR, Itálii a Rakousku.

Jak uvádí oficiální materiál Itamaraty vydaný po skončení cesty, celková hodnota uzavřených dohod během Dantasovy mise měla v roce 1961 dosáhnout až 5 miliard USD! Dokument zdůrazňoval, že Brazílie si tak zajistí odbyt svých výrobků (káva, bavlna, kakao) výměnou za dodávky uhlí, nafty, chemických výrobků, zemědělských strojů, strojírenských zařízení, zinku a olova. To vše za výhodných úvěrových podmínek s dlouhou splatností a ve směnitelné měně.¹⁰³ Pouze pro srovnání: úvěry Brazílie dosáhly 924 miliónů amerických dolarů v USA a asi 46 miliónů USD v západní Evropě.¹⁰⁴ V případové studii si ukážeme na příkladu Československa, na kolik byly tyto přijaté závazky realizovatelné (*viz 4.5.*).

Na protest proti podpisu protokolu s NDR během Dantasovy mise odstoupil v květnu 1961 Vasco Leitão da Cunha z funkce generálního tajemníka Itamaraty.¹⁰⁵ S NDR bylo sice podepsáno pouze nezávazné memorandum, ale stejně podpis musel ministr zahraničí v červnu

---

⁹⁹ GARCIA, *cit.dílo*, str.502.

¹⁰⁰ GARCIA, *cit.dílo*, str. 501.

¹⁰¹ Velvyslanectví v Senegal, Guineji, Nigérii, Ghaně, Etiopii, Pobřeží Slonoviny a konzuláty v Kongu, Keni a Rhodésii. Viz GARCIA, *cit. dílo*, str. 510.

¹⁰² Tamtéž, str. 511.

¹⁰³ *Missão Especial ao Leste Europeu*, in *RBPI*, roč. 4., číslo 15, září 1961, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 114-115.

¹⁰⁴ Tamtéž.

¹⁰⁵ Kontakty Brazílie s NDR se opět neobjevily s PEI: již v roce 1958 byla podepsána dohoda mezi bankami NDR a Banco do Brasil

1961 vysvětlovat v Senátu. Pro ilustraci: v roce 1960 tvořil dovoz z NDR asi 0,7 % celkového brazilského importu a 1 % vývozu.¹⁰⁶

Oliver Onody v následné polemice k tomuto kroku v RBPI argumentoval, že nevidí důvod, proč by Brazílie nemohla obchodovat se socialistickými zeměmi a proč by měla mít z tohoto přístupu „morální trauma“. Podle jeho názoru v Jaltě, Teheránu a Postupimi USA samy odevzdaly Sovětskému svazu deset středoevropských zemí. Úpadek Západu se podle autora článku projevil i v tom, že Východu nechaly „vysoce civilizované a industrializované státy s vysokou životní úrovní jako Československo“.¹⁰⁷

Ministr San Tiago Dantas v Kongresu zdůraznil, že ani Afrika ani Latinská Amerika nemá pro brazilský export takový potenciál jako Evropa. V Evropě vznikala na Západě jasná překážka v podobě budování společného evropského trhu, který poskytoval celní preference svým bývalým koloniím v dodávkách primárních produktů. Právě sovětský blok pak podle Tiago Dantase představoval největší míru růstu tehdejšího světa a Brazílie si nemohla dovolit jej ignorovat. Podle něj se nejednalo o otázku ideologickou, ale o národní projekt rozvoje za ukončení chudoby.¹⁰⁸

V květnu 1961 pobývala v Sovětském svazu další brazilská delegace. Bylo dohodnuto otevření obchodních misí v Brazílii a v Moskvě, zvýšení technického úvěru na 8 mil. USD a nákup 20 tis. tun kávy. V návaznosti na předchozí mechanismy (dohoda podepsaná v prosinci 1959, konzultace z dubna 1960) se jednalo také o přímých vládních nákupech: káva, ropa, pšenice. Hlavním cílem mise bylo zlepšit bilanci, dát brazilským importérům lepší financování. Negativní saldo bylo pro Brazilce kritické vzhledem k těžkému přístupu ke konvertibilním měnám. Brazílie měla zájem především o ropu a pšenici.

Podle vedoucího brazilské mise do Moskvy Moury bylo nyní na soukromém sektoru, aby nyní využil tyto příležitosti. Podle něj by neměl čekat zázraky, ale také by měl k těmto možnostem přistupovat bez předsudků.“ Moura dodává, že je důležité, jak zaznělo jak při podpisu dohody v Moskvě v roce 1959, tak v Riu v roce 1960, i nyní, že se nejedná o záchranu, pouze důležitý prvek do širší mozaiky obchodních vztahů. Zdůrazňuje také, že otevření obchodní reprezentace socialistických zemí v Brazílii není žádná novinka: od roku 1954 působila v Brazílii maďarská kancelář, od roku 1958 zastoupení NDR. Diplomatické kontakty probíhají nepřímě (OSN a specializované agentury). Důležité je, že bude počet zaměstnanců přísně omezen na deset zaměstnanců na obou stranách. Jedná se o pojistku, aby

---

¹⁰⁶ Oliver ÓNODY, „O convênio comercial Brasil-Alemanha Oriental e o problema germânico“, in *RBPI*, roč. 5, číslo 17, březen 1962, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 45-88, str. 61.

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ CERVO a BUENO, *cit. dílo*, str. 344-345.

v zemi nebyl příliš velký počet sovětských funkcionářů, který by neodpovídal skutečnému objemu vzájemného obchodu.¹⁰⁹

Jânio Quadros vydržel ve funkci prezidenta sedm měsíců. Když v srpnu 1961 podával demisi, pravděpodobně počítal s tím, že ji Kongres nepřijme a on z krize vyjde silnější. Nestalo se tak. Goulart, který se z pozice viceprezidenta stal jeho nástupcem, vzbuzoval u části vlivných armádních důstojníků velmi negativní emoce. Z těchto důvodů byla do brazilské ústavy zapracována funkce premiéra (Tancredo Neves), která měla snížit Goulartův vliv. Parlamentní uspořádání vydrželo až do roku 1963 a opětovné nastolení prezidentského systému Goulartem nakonec vedlo k mobilizaci Goulartových odpůrců v armádě a k nastolení vojenského autoritativního režimu v Brazílii.

Začátek roku 1962 byl ve znamení **kubánské otázky**. Brazilská pozice vůči Kubě byla založena na principu neintervence a během ministeriálu OAS v uruguayském Punta del Este od 22. do 31. ledna 1962 se Brazílie výrazně postavila za kubánské zájmy proti vyloučení Kuby z této organizace. Na návrh Kolumbie, aby byl aktivován Pakt s Ria (ITAR), se Brazílie zdržela hlasování. Členství Kuby v OAS bylo nakonec pozastaveno poměrem hlasů 14 pro, jeden proti a šest se zdrželo (Brazílie společně s Argentinou, Mexikem, Chile, Ekvádorem a Bolívií).

Pozici Itamaraty na podporu Kuby doma ostře kritizovali čtyři bývalí brazilští ministři zahraničí v otevřené výzvě. Macedo Soares, Neves da Fontoura, Vicente Rao a Horácio Lafer ji vydali v lednu 1962 v deníku *O Globo*. Podle nich je vyloučení Kuby z OAS jedinou možností. Podle jejich interpretace deklarací OAS z Caracasu, Bogoty nebo Kostariky, není přípustné, aby v mezikontinentálním systému byl komunistický stát nebo stát úzce spolupracující s komunistickými mocnostmi. O komunistickém směřování Kuby nebylo nyní podle ministrů pochyb. Shodli se, že není nutné podnikat na Kubě intervenci, ale je žádoucí ji izolovat.¹¹⁰

San Tiago Dantas v reakci uvedl, že podle brazilské vlády vyloučení a sankce ještě Kubu upevnily v prosovětském postoji. Sám Dantas se dříve vyjádřil, že doufá v návrat Kuby k demokracii po překonání jistých revolučních etap. Ve svém vystoupení v rádiu a televizi v únoru 1962 o výsledcích konference v Punta del Este zdůraznil, že na americkém kontinentu není místo pro komunismus, ale že boj proti mezinárodnímu komunismu nejde zaměňovat se sociálním pokrokem. Podle něj může Brazílie s touto pozicí proti USA uspět, získá-li širší

---

¹⁰⁹ Paulo Leão de MOURA, „Intercâmbio comercial entre o Brasil e a União Soviética“, in *RBPI*, roč. 4, číslo 16, prosinec 1961, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 23-35.

¹¹⁰ GARCIA, *cit. dílo*, str. 513.

podporu v regionu. Jak se jí, podle Dantase, ostatně povedlo v roce 1907 v Haagu.¹¹¹

V návaznosti na misi Joãa Dantase ve východoevropských zemích byla v roce 1962 vytvořena stálá mezirezortní pracovní skupina pro spolupráci se socialistickými zeměmi tzv. COLESTE. Jak uvidíme později, tento orgán bude významným dědictvím *nezávislé zahraniční politiky* a svou roli ve vztahu k socialistickým zemím sehraje ještě koncem 60. a začátkem 70. let 20. století.¹¹²

Goulartův ministr průmyslu a obchodu Otávio Dias Carneiro publikoval začátkem roku 1962 v RBPI analýzu o obchodu Brazílie s východní Evropou. Vývozy Brazílie do regionu východní Evropy rostly desetkrát rychleji než do zbytku světa, a to ze 41,1 miliónů USD v roce 1958 na 87,63 miliónů USD v roce 1961 (z 3,3% podílu na 6,3%). Nejdůležitějšími kupci byli Polsko, Československo, NDR a Maďarsko. Dovozy z těchto zemí vzrostly oproti roku 1958 takto: z 29,2 miliónů USD na 66,6 miliónů USD v roce 1961. Růst asi 42,7% ročně. Z 2,2% podílu na 5,29% v roce 1961.¹¹³

Carneiro viděl hlavní brazilský zájem v obchodu se ZST v dovozech surovin jako je obilí a nafty, vozidel a strojů. Vzhledem k tomu, že měla Brazílie přebytky uskladněné kávy, Carneiro považoval za výhodné provádět se ZST výměnu zboží za kávu. Tuto operaci nešlo uskutečňovat s kapitalistickými zeměmi. Carneiro dodal, že pro socialistické země existuje jistý ideologický význam dobytí latinskoamerických trhů, zvláště pak toho brazilského, a zabýval se podrobně dalším problémem s platbami, tzn. další komplikací pramenící z rozdílnosti hospodářských systémů.¹¹⁴ Jako překážky vzájemného obchodu mezi Brazílií a ZST uváděl: neschopnost dobytí brazilský trh v konkurenčním prostředí, slabé kontakty na zástupce a distributory a nedostatečná technická asistence.¹¹⁵

V říjnu 1962 proběhla v Brazílii návštěva polského ministra zahraničí Rapackého. Setkal se s prezidentem Goulartem a byla podepsána kulturní dohoda. Od 26. března 1963 pak v Brazílii pobývala polská obchodní delegace, jejíž hlavním tématem bylo využití polského úvěru ve výši 70 mil. USD. Platební dohoda se Sovětským svazem byla podepsána 20. dubna 1963. Analýza CIA z té doby upozorňuje, že obchod se socialistickým blokem nikdy nemůže nahradit Brazílii partnerství s USA a západní Evropou. Sovětský svaz se z politických důvodů

---

¹¹¹ Tamtéž, str. 517.

¹¹² CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 414.

¹¹³ Podíváme-li se konkrétněji na položky ze ZST v roce 1960: z Polska šlo o dovoz asi 161 výrobků, zejména lodě, železniční koleje, traktory, karbonit sodný nebo sotnatý drát; z Československa asi 313 výrobků: traktory, slad, mlýny na obiloviny; z NDR asi 157 výrobků: chemický průmysl, traktory, zemědělské stroje; z Maďarska pak asi 94 výrobků, zejména chemický průmysl, zemědělské stroje, slad nebo ostnatý drát.

¹¹⁴ Otávio Dias CARNEIRO, „O comércio entre o Brasil e a Europa Oriental, v *Revista Brasileira da Política internacional*, roč. 5, č. 18, IBRI Rio de Janeiro, červen 1962, str. 227- 239.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 236.

snaží podle analýzy Brazílii vyhovět, ale nemohl přijímat dlouhodobější závazky vzhledem ke svým kapacitám a závazkům vůči Kubě (*srov. také 4.5. československo-sovětské konzultace k Latinské Americe. Sovětský svaz neměl v Latinské Americe vybudované ani dostatečné zastoupení*). Strategicky důležité a pro Sovětský svaz realizovatelné byly dodávky ropy. Goulartova administrativa ale podle CIA sledovala pouze navýšení obchodu se sovětským blokem, aby zmenšila dovozy z „oblasti amerického dolaru“.¹¹⁶

Araújo Castro, Goulartův poslední ministr zahraničních věcí (1963-1964), se sice rozhodl osobně předsedat COLESTE,¹¹⁷ ale odkládal povýšení vyslanectví Maďarska, Rumunska a Bulharska na velvyslanectví. Východoevropské oddělení na Itamaraty bylo přetvořeno v sekretariát COLESTE, což bylo interpretováno tak, že je kladen důraz pouze na hospodářskou dimenzi vztahů se ZST.¹¹⁸

V období PEI navzdory vyhraněnějšímu diskursu nedošlo ale k vážnějšímu rozkolu se **Spojenými státy**. USA zůstávaly největšími obchodními partnery Brazílie i investory v zemi. Goulart podporoval Kennedyho iniciativu Aliance pro pokrok (Alliance for Progress), kterou prezident Kennedy vyhlásil v březnu 1961 a která během své existence (do roku 1969) financovala v Latinské Americe projekty v celkové hodnotě okolo 20 miliard USD. Inspirací projektu byla do jisté míry Kubitschekova OPA a Spojené státy tak reagovaly na nutnost si vzhledem ke kubánským událostem zajistit větší přítomnost a vliv v regionu. Prezident Goulart jezdil do Washingtonu pravidelně, vyjednával půjčky s MMF a SB i s US administrativou a přesvědčoval washingtonské vládní kruhy, že antiamerikanismus se v Brazílii nikdy nechytne a do velké míry je protiimperialistický a nacionalistický diskurz používán pro domácí scénu: abychom použili brazilského úsloví: *para o inglês ver* (viz 2.1.).¹¹⁹

Problémy ve vzájemné relaci vytvářelo znárodnování amerických firem guvernéry jednotlivých států brazilské federace. A to ať už se jednalo o Goulartova švagra Leonela Brizolu, guvernéra Rio Grande do Sul, (např. znárodnění International Telephone and Telegraph nebo energetické společnosti Bond and Share), Carlose Lacerdu (stát Rio de

---

¹¹⁶ Podle MONIZ BANDEIRA, *cit. dílo*, str. 62.

¹¹⁷ CERVO a BUENO, *cit. dílo*, 317.

¹¹⁸ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Zpráva č. 044/64, Vztahy mezi Brazílií a ZST, 20. 2. 1964.

¹¹⁹ McCANN, *cit. dílo*, str. 16-17. Podobný příběh nacházíme i v nedávné době v souvislosti s únikem amerických diplomatických depeší v tzv. kauze „Wikileaks“. Tehdejší šéf kanceláře prezidenta Luly požádal amerického velvyslance o pochopení, pokud mu některé výroky během volební kampaně budou připadat jako příliš kritické vůči Spojeným státům. Viz http://www.huffingtonpost.com/nikolas-kozloff/wikileaks-cables-portray-b_797438.html [přístup 30. 4. 2016].

Janeiro/ Guanabara) nebo Cida Sampaia (Pernambuco).¹²⁰ Spojené státy samozřejmě požadovaly za vyvlastněné majetky kompenzace. Třetí plochy vznikaly také kvůli stížnostem MMF ohledně obtíží s převodem zisků firem do zahraničí.

Spojené státy a Brazílie nebyly samozřejmě ve shodě ani během konference OAS v Punta del Este.¹²¹ Významnou zkouškou vztahů byla „Karibská/ Kubánská krize“ v říjnu 1962. Brazílie podpořila námořní blokádu navrženou Spojenými státy v rámci OAS. Goulart prezidenta Kennedyho podpořil, ale chtěl po Washingtonu garance, že na ostrov nezaútočí. Zmocněnec prezidenta Goularta generál Albino vyjádřil přímo na Kubě své znepokojení nad rozmístěním sovětských raket Fidelu Castrovi.¹²²

V prosinci 1962 navštívil Brazílii Robert Kennedy, aby probral s Goulartem mimo jiné finanční otázky, hrozbu infiltrace komunismu nebo nákup vrtulníků z Polska. V roce 1963 se stávala ekonomická situace neudržitelnou: zejména rostoucí inflace a platební deficit. San Tiago Dantas vedl v lednu 1963 složitá jednání s americkou vládou i s MMF už ve funkci ministra financí ohledně vyvlastněných amerických firem nebo amerických půjček. Dantasovi se podařilo v USA vyjednat prostředky (ve výši 84 miliónů USD) na financování negativního obchodního schodku s USA, dále pak 70 miliónů USD na „fond pšenice“ a dalších 314 miliónů USD na rovojové fondy od roku 1963 za příslib, že brazilská vláda dodrží určitá úsporná opatření (Dohoda Bell-Dantas).¹²³ Goulart stál před klasickým dilematem brazilské politiky (*srov. kap. 3.1. Aranhův plán pro Vargase*): plán připravený jeho ekonomickým týmem Dantas-Furtado by mu odebral hlasy (úsporná opatření) a zhoršil jeho pozici u nacionalistů vyjednáváním se zahraničními věřiteli. Politický kapitál, pokud by byly reformy úspěšné, by pak sklidili Goulartovi nástupci. Goulart plán přijal, ale jen na pár měsíců. Potvrdilo se, že politická cena byla příliš vysoká, prezidentova popularita klesala. Po odchodu Dantase z funkce ministra financí, i Furtada z vlády, *de facto* skončil. USA již neposkytovaly nadále Brazílii finanční asistenci, ale pouze podporovaly některé projekty.

Zprávy CIA nebyly ve vztahu k zahraničně-politickým postojům Brazílie alarmující. Podle jedné z nich nelze nic udělat proti záměru brazilské vlády, který pojala už koncem 50. let, opustit politiku téměř bezvýhradné podpory postojů Spojených států. Brazílie je totiž podle analytiků na cestě stát se „velkou mocností“, proto zůstává někde na půl cesty i v otázkách studené války. Analýza kritizovala sice jmenování Evandra Linse do funkce ministra zahraničí (podle CIA extrémní levičák, nakonec ale v křesle vydržel pouze měsíc).

¹²⁰ CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 357.

¹²¹ Americký ministr zahraničí Dean Rusk prý při projevu San Tiaga Dantase opustil sál. (CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 355).

¹²² BEZERRA, *cit. dílo*, str. 62.

¹²³ CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 360.

Na druhou stranu zpráva CIA kvituje s určitým povděkem změny na ministerstvu financí (Carvalho Pinto se snaží postavit brazilský finanční program na spolupráci s USA), vyhovovala i změna ve vedení ministerstva zemědělství

V ekonomické oblasti se USA obávaly větší infiltrace komunistů (Celso Furtado). Podle Furtada je prý v jeho agentuře 10% zaměstnanců proti spolupráci s USA a on na tom nehodlá nic měnit. Brazílsko-polská dohoda z 3. prosince 1962 poskytla Brazílii úvěr 26 miliónů USD na stavbu 200 MW tepelné elektrárny v Rio Grande do Sul. Polský úvěr je prvním významnějším tohoto druhu. Možnost přímé sovětské technické asistence je prý také diskutována.¹²⁴

Vláda Spojených států sledovala rostoucí vnitropolitické napětí v Brazílii. Velvyslanec USA Lincoln Gordon i americký vojenský attaché Wernon Walters¹²⁵ byli s opozicí prezidenta z řad armády v pravidelném kontaktu.¹²⁶ Ohledně účasti Spojených států na převratu v březnu 1964 se stále objevuje řada spekulací. Spojené státy se nemusely přímo zapojit, měly ale připravený záložní plán (*Operace Sam*)¹²⁷ pro případ nutného zásahu na pomoc převratu.

3. 4. 1964-1967: Náprava směru

Prezident: Humberto Castelo Branco (15. 4. 1964 – 15. 3. 1967)

Ministři zahraničních věcí: Vasco Leitão da Cunha (4. 4. 1964 – 17. 1. 1966), Juracy Magalhães (17. 1. 1966-15. 3. 1967).

Změna režimu v Brazílii nebyla velkým překvapením, ale události nabraly spád. Vojenská revolta propukla 31. března 1964 a během 24 hodin prezident Goulart uprchl do Uruguaye. Kongres pak potvrdil, že je místo prezidenta volné. Samotní konspirátoři byli překvapeni rychlým kolapsem Goulartovy vlády. V Brazílii tak nastává více než dvacetileté období (1964-1985) vlády vojenských elit a technokracie.

Přístup jednotlivých vlád vojenské diktatury se bude měnit podle toho, zda bude v administrativě převládat proud tzv. legalistů, kteří prosazovali změny v rámci existujícího právního rámce a vojenský režim považovali pouze za přechodné období, které má připravit půdu pro další svobodné volby, nebo radikálnějších generálů. Ti volali po větších změnách

---

¹²⁴ CIA Trend to the Left in Brazil, 5. 11. 1962, on-line: <http://www.foia.cia.gov/document/ciwr-trend-left-brazil> [přístup 20. 5. 2016].

¹²⁵ Generál Wernon Walters hlavní *liaison* důstojník pro FEB a US armádu během Druhé světové války a byl osobním přítelem mj. Humberta Castela Branca.

¹²⁶ SKIDMORE, SMITH, *cit. dílo*, str. 181.

¹²⁷ Rozkaz k provedení vojenské operace z 31. března 1964. Měly být k dispozici letadlové lodě a vrtulníky, které by případně dorazily k brazilským břehům 11. dubna 1964. Rozkaz byl zrušen 3. dubna 1964. Viz GARCIA, *cit. dílo*, str. 529.

včetně omezování volebního práva a prosazovali větší očistu státní správy od „podvratných živlů“.

Prvním vojenským prezidentem se stal Humberto Castelo Branco, který patřil spíše k proudu „legalistů“. Ministrem zahraničí se stal již několikrát zmiňovaný Vasco Leitão da Cunha. Ten se na post šéfa Itamaraty vrátil do Brazílie z Moskvy, kde působil jako brazilský velvyslanec.

V zahraniční politice přišla nová administrativa s konceptem, který někteří označují jako „náprava směru/ směřování“ (*correção dos rumos*).¹²⁸ Oproti předchozímu období došlo k opuštění neutrálního postoje v rámci studené války a jasnému následování zahraničně-politické linie Spojených států.

Priority své zahraniční politiky Humberto de Alencar Castelo Branco rozvedl ve svém projevu k mladým diplomatům 31. července 1964.¹²⁹ Diplomacii označil „za nástroj pro dosažení plného rozvoje ekonomického a sociálního“.

Castelo Branco nemluví o politice nezávislé, ale o *politice nezávislosti*. Podle něj nelze nezávislosti dosáhnout bez jistých praktických kondicionalit (spojenectví). Nezávislost je cílem zahraniční politiky, nikoliv jejím prostředkem nebo metodou. V bipolárním kontextu podle něj zachování nezávislosti vyžaduje vytvoření jisté míry závislosti na jednom z center v rámci bipolárního uspořádání světa, a to na úrovni vojenské, ekonomické i politické. „Žádná země, ať už v západním světě nebo v sovětském, se nemůže sama efektivně bránit proti mocnostem. Obrana musí být kolektivní.“ Na druhou stranu Castelo Branco zdůrazňuje, že tato závislost nutně neznamená přerušování obchodních a finančních kontaktů se zeměmi s rozdílnými politickými a hospodářskými systémy. Podle něj je tedy v čistě národním zájmu sbližovat se se zeměmi socialistického bloku v obchodní, technologické či finanční oblasti, pokud nebudou tyto země chtít zpochybňovat základní směřování země.¹³⁰

Výrazným zahraničně-politickým krokem bylo přerušování diplomatických styků s Kubou, a to hned 13. května 1964. Kubánské zájmy v Brazílii až do jejich obnovení v roce 1986 pak zastupovalo Československo. Prezident při své inaugurační řeči uvedl: „respektujeme všechny země a jejich vnitřní záležitosti, ale nepřipustíme jakékoliv, byť minimální, vměšování do našich záležitostí.“ Režim Fidela Castra ale podle nóty Itamaraty „exportuje ideologickou propagandu.“ Navazuje kontakty s „minoritními brazilskými skupinami, které ji šíří dále v rozporu s tradičními křesťanskými a demokratickými

---

¹²⁸ CERVO, BUENO, *cit.dílo*, str. 368-369.

¹²⁹ GARCIA, *cit.dílo*, str. 535

¹³⁰ GARCIA, *cit.dílo*, str. 537.

hodnotami.¹³¹

Tisková zpráva Itamaraty k přerušení styků s Kubou dodala: „Pro režim Fidela Castra je vměšování běžné (...) Ze vztahů s Brazílií měl prospěch pouze Fidel Castro, zejména v posledních letech je zneužíval zástupce Kuby, aby kryl své propagandistické akce. Takovéto vměšování představovalo vážné ohrožení veřejného pořádku. (srov. *případová studie aktivity socialistického Československa, které také nebyly prosty jistého vměšování do vnitřních záležitostí Brazílie: např. 4.2. nebo 4.7.*). Již tehdy dostal ministr Cunha otázku, zda izolace Kuby nevehnala Fidela Castra do náruči Sovětského svazu. Podle Cunhy je ale již neaktuální. Dodal, že tato záležitost má analytický rozměr, zasloužila by si historický článek, ale je to minulost. Vláda Kuby je podle něj už nenávratně ztracena.¹³²

Brazilská vláda uzavřela dohodu s MMF a SB na dalších půjčkách a otevírá se více zahraničnímu kapitálu. Podle Cunhy je logické přiblížit se kapitálově silným zemím, které jsou schopné poskytnout technickou pomoc.¹³³ Samozřejmě, že prvním partnerem zde byly **Spojené státy**. Vláda prezidenta Johnsona změnu režimu v Brazílii uvítala a už v roce 1964 bylo podepsáno 14 dohod s americkou Agenturou pro mezinárodní rozvoj v rámci *Aliance pro pokrok*. Do roku 1965 bylo vyplaceno 650 miliónů USD. Brazílie dále dospěla k dohodě s USA ohledně převodu zisků zahraničních firem, záruk ohledně soukromých investic a prohloubila spolupráci v jaderné civilní oblasti nebo v technické vojenské spolupráci. **Brazilští vojáci byli vysláni v roce 1965 jako součást amerických jednotek při intervenci do Dominikánské republiky.**

Portugalsko má také opět v brazilské zahraniční politice zvláštní zacházení. Diplomaté hovoří ale tentokrát už o Společenství Luso-Afro-Brazilském. Praktickým výstupem těchto snah byla obchodní dohoda s Portugalskem, která Brazílii otevřela africké přístavy. Podle Cunhy musí Brazílie Portugalsku pomoci v řešení jeho problémů, protože nelze zapomenout na tradiční přátelské a pokrevní vazby, které Brazílii pojí s tímto bratrským národem.¹³⁴

Směrem k **východnímu bloku** nová brazilská vláda mnoho věcí nezměnila (srov. 4.6.). Podle ministra zahraničí Cunhy se Brazílie musí řídit heslem Angličanů: „exportovat nebo zemřít“. (...) *V oblasti socialistických zemí máme co prodat i nakoupit, ale nikdy to nebude nejdůležitější odbytiště pro naše výrobky. Prvořadý je národní zájem.* Na otázku, zda

¹³¹ GARCIA, *cit.dilo*, str. 522 -533.

¹³² *Entrevista Coletiva à Imprensa concedida pelo Chanceler Vasco Leitão da Cunha*, in *RBPI*, roč. 7, číslo 26, červen 1964, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 322-333.

¹³³ Tamtéž.

¹³⁴ Tamtéž.

by svět mohl opustit bipolární uspořádání odpověděl Cunha jednoznačně: „ *svět potřebuje více obchodu, pokroku, více pragmatismu a méně teorie* “. ¹³⁵

3. 5. 1967- 1974: „Diplomacie prosperity“

Prezidenti: Artur Costa e Silva (15. 3. 1967 – 31. 8. 1969); Emílio Garrastazu Médici (30. 10. 1969 – 15. 3. 1974)

Ministři zahraničních věcí: José Magalhães Pinto (do října 1969); Mário Gibson Barbosa (do března 1974).

Ve srovnání s dalšími zeměmi regionu nebyl brazilský vojenský režim v období Castela Branca tolik aktivní v potírání opozice. To samozřejmě ve svém důsledku přineslo její větší mobilizaci a vojenské vlády prezidentů Costy e Silvy a Médiciho značně posílily represivní aparát, a to zejména v reakci na stávky v roce 1968 a 1969, na vznik městské guerily nebo na únos velvyslance Spojených států Charlese Burke Elbricka v září 1969.

Kořeny nepokojů viděli představitelé režimu také v domácí socio-ekonomické situaci. Myšlenku krátkého chirurgického zákroku armády k nastolení pořádku a předání moci zpět parlamentu většina generálů opustila. Hospodářský rozvoj země se stal hlavní prioritou vojenského autoritativního režimu. ¹³⁶ Podle Alfreda Stepana vystřídal aktivní „internacionalismus“ generálů okolo Castela Branca (bývalí členové brazilských jednotek FEB a kruhy okolo ESG) nacionalismus Costa e Silvy, který se projevil množstvím třecích ploch s americkou administrativou. ¹³⁷

Prezident Costa e Silva nazval svou zahraniční politiku *diplomacií prosperity*. Jeho ministr zahraničních věcí Magalhães Pinto se ujal funkce s heslem, pro vojenský režim možná trochu netypickým, „rozvoj je nové jméno pro mír“. ¹³⁸ Ve svém inauguračním projevu ministr zdůraznil, že hlavním ohrožením bezpečnosti jsou rozdíly mezi bohatými a chudými státy. ¹³⁹ Costa e Silva odmítl teze Castela Branca o principech kolektivní bezpečnosti či závislosti na jednom mocenském centru. Podle něj může být základem svrchované zahraniční politiky pouze národní zájem. ¹⁴⁰

Mezi zahraničně-politické priority tohoto období patřilo: větší diverzifikace

---

¹³⁵ Tamtéž.

¹³⁶ CHILD, *cit. dílo*, str. 90.

¹³⁷ Alfred STEPAN, *The Military in Politics – Changing Patterns in Brazil*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1971, str. 236.

¹³⁸ SELCHER, *cit. dílo*, str. 60.

¹³⁹ MONIZ BANDEIRA, *cit. dílo*, str. 65.

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 66.

přítomnosti Brazílie na zahraničních trzích a hledání nových odbytišť pro zboží, mezinárodní spolupráce směřující k posilování technologických kapacit Brazílie, hledání nových zdrojů financování pro rozvoj ekonomiky, zajištění spravedlivých a stálých cen surovin, větší otevřenost vůči obchodu s východním blokem a třetím světem: míněna hlavně Asie (Čína), Afrika (zárodky intenzivnější spolupráce dnes označovány jako vztahy Jih-Jih). Jak uvidíme, výrazněji také Brazílii směrem k Africe posunula ropná krize (1973), která byla jedním z faktorů, který ukončil brazilský hospodářský zázrak (1968-1973). Intenzivnější byly také kontakty s východní Evropou: prezident Médici navázal diplomatické styky s Německou demokratickou republikou (1973), připravoval dále půdu k uznání Čínské lidové republiky, obchod se Sovětským svazem a dalšími ZST rostl.

Jak jsme už naznačili, vztahy se **Spojenými státy** se oproti minulému období prezidenta Castelo Branca změnily. Někteří autoři zde hovoří o „rostoucí rivalitě“, „řízeném/zvládaném konfliktu“ nebo o zcela „neexistujících vztazích“.¹⁴¹ Prezident Costa e Silva se prý při své návštěvě Washingtonu v únoru 1967, ještě před svým nástupem do funkce, ostřeji střetl s bývalým americkým velvyslancem v Brazílii Lincolnem Gordonem, který tehdy působil ve funkci náměstka ministra zahraničí. Ten údajně zesměšňoval rozvojové záměry nastupujícího prezidenta.¹⁴² Tento incident předznamenal složitější vztahy Brazílie se Spojenými státy.

V řadě otázek se ale obě země nadále shodovaly: společnou řeč nacházela Médicioho vláda v postoji k vývoji v Bolívii (1971-1973) nebo Chile (1973). Podle dobových zpráv americké CIA zůstávají Spojené státy klíčovým spojencem Brazílie při potírání komunistického vlivu v regionu. Zpráva upozorňuje na rostoucí nacionalismus, rozumějně snahu ukazovat nezávislost vůči USA. Brazílie se ale dostávala do střetu se Spojenými státy v řadě oblastí: obchod: protekcionismus USA proti brazilským výrobkům textilního průmyslu, obuvnictví, konkurence v produkci rozpustné kávy, spory ohledně poplatků za námořní dopravu.¹⁴³ Spojené státy také nepodpořily zájem Brazílie rozšířit mořské území o 200 mil. Jako bezproblémovou viděli Američané otázku investic, i když vnímali, že v budoucnosti může vzniknout problém v konkurenci dalších zemí a brazilské firmy se budou jednoznačně potýkat s technologickou nadvládou zahraničních investorů.

CIA si také všímá, že Brazílie zvyšuje svou roli v regionu a získává jasnou převahu ve

---

¹⁴¹ CERVO, BUENO, *cit.dílo*, str. 407.

¹⁴² CERVO, BUENO, *cit.dílo*, str. 381.

¹⁴³ MONIZ BANDEIRA, „Continuidade e mudança na política externa brasileira“, in *RBPI*, roč. 29, č. 115-116, červenec-prosinec 1986, str. 91.

svém sousedství. Poznává, že také brazilské služby kladou větší důraz na rozvědnou činnost, zejména v jižní Americe (a to nejen Cono Sur). Jako příklad uvádí ekonomickou a bezpečnostní spolupráci s Uruguayí, a to včetně přímé podpory policejních a protiteroristických jednotek. Podobně Brazílie působí v Bolívii, Peru nebo Venezuele. Podle hodnocení Američanů není takováto samostatnost z jejich pohledu nejvýhodnější.¹⁴⁴

V brazilské relaci se **západní Evropou** pokračovalo sblížování s Německem i dalšími státy regionu: jednalo se především o Spojené království, Španělsko nebo Portugalsko. Posilování kontaktů s Evropou je interpretováno jako „úhybný manévr z napjatých vztahů [Brazílie] se Spojenými státy“.¹⁴⁵ Se vstupem Spojeného království a Dánska do EHS v roce 1972 se evropský blok stal největším obchodním partnerem Brazílie. V roce 1973 Brazílie s evropským blokem uzavřela dohodu o preferenčním zacházení pro své zboží, což ji umožnilo lepší pozici na evropském společném trhu.¹⁴⁶ V řadě oblastí ale stále panovala „obchodní válka“: příkladem může být otázka evropských dotací na výrobu řepkového cukru, který výrazně konkuroval cukru třtinovému.¹⁴⁷

V předchozí kapitole jsme viděli, že nástup vojenského režimu neznamenal přerušení styků s regionem **východní Evropy**. V tomto období byly tyto vztahy ještě dále posilovány: byla obnovena činnost některých nástrojů nastavených za PEI pro vztahy s východním blokem, na příklad výbor COLESTE. Ten se během roku 1969 sešel pětkrát, v roce 1970 byl uzavřen kontrakt se Sovětským svazem na dodávky strojů a zboží se sovětským financováním přibližně v hodnotě 100 miliónů USD, v roce 1972 se uskutečnila návštěva předsedy COLESTE v sedmi východoevropských zemích. Brazílie šla také cestou směnného (barterového) obchodu: zejména káva, železná ruda a další zemědělské výrobky výměnou za polské uhlí, elektrárny z Československa, maďarskou železniční techniku, jugoslávské vagóny nebo sovětské stroje.¹⁴⁸ Dne 22. října 1973 Brazílie navázala diplomatické styky s Německou demokratickou republikou.

Ve vztahu k **Africe** Médiciho vláda v OSN nadále podporovala Portugalsko a zdržovala se hlasování u rezolucí odsuzujících jihoafrický apartheid. Zároveň ale Itamaraty

---

¹⁴⁴ CIA, *Intelligence Memorandum, Instability in Brazil*, 11. 9. 1969, str. 7-8, http://www.foia.cia.gov/sites/default/files/document_conversions/89801/DOC_0000036293.pdf (přístup 14. 5. 2016).

¹⁴⁵ Antônio Carlos LESSA, *As Relações Brasil-União Européia no contexto da consagração da Parceria Estratégica*, 2009, str. 6, https://www.researchgate.net/publication/267709247_As_Relacoes_Brasil-Uniao_Europeia_no_contexto_da_consagracao_da_Parceria_Estrategica (přístup 14. 5. 2016).

¹⁴⁶ CERVO, BUENO, *cit.dílo*, str. 411-412.

¹⁴⁷ Mário GIBSON BARBOSA, *Política Brasileira do Comercio Exterior*, in *RBPI*, roč. XIII, č. 49, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, 1970, str. 63-70, str. 64.

¹⁴⁸ CERVO, BUENO, *cit.dílo*, str. 415.

pracovalo na nové strategii vůči Africe a v roce 1972 ministr Gibson Barboza navštívil devět západoafrických zemí (Senegal, Pobřeží Slonoviny, Ghanu, Togo, Dahomé, Nigérii, Komory, Gabon a Zair) a Keňu pak v roce 1973. Brazílie navázala diplomatické styky s dvaceti z třiceti sedmi nezávislých afrických států.¹⁴⁹

V rámci brazilské vlády v této otázce existovalo jisté napětí: ministr financí Delfim Netto aktivně podporoval portugalskou lobby a střetával se názorově s ministrem zahraničí Barbosou. V roce 1972 Brazílii navštívil portugalský prezident Marcelo Caetano. Symbolický význam mělo převezení ostatků prvního brazilského císaře D. Pedra I. do Brazílie. Portugalsko se obávalo, že by jej mohla Brazílie nahradit v Africe a že uzná osvobozenecká hnutí v portugalských koloniích Guineji-Bissau, Angole a Mosambiku. Brazílie opravdu v nejvyšších patrech politiky začala přehodnocovat své tradiční bezpodmínečné spojenectví s Portugalskem. Při své návštěvě Brazílie v roce 1972 nigerijský ministr zahraničních věcí Okoi Arikpo poznamenává, že „ropa bude k dispozici pouze přátelům svobody.“¹⁵⁰ V roce 1973 již Brazílie v rámci OSN Portugalsko nepodporovala.¹⁵¹

Z pohledů obchodu a investic rostl význam Evropy (EHS, v menší míře východní blok) a tzv. zemí třetího světa (Afrika, Asie). Mezi lety 1971-1972 tvořil vývoz Brazílie do Evropy přes 50% celkového exportu, z toho tvořila západní Evropa 45,6% v roce 1972 (v roce 1971 43%). Americký dovoz tvořil mezi lety 1974-1980 mezi 15-17% dovozu. US investice poklesly z 48% v roce 1969 asi na 40% celkových investic v Brazílii v roce 1973.¹⁵²

3. 6. 1974-1989: „Zodpovědný pragmatismus“ a pád železné opony

Prezidenti: Ernesto Geisel (15. 3. 1974 – 15. 3. 1979); João Baptista Figueiredo (15. 3. 1979 – 15. 3. 1985), José Sarney (21. 4. 1985-14. 3. 1990)

Ministři zahraničních věcí: Azeredo da Silveira (15. 3. 1974 – 15. 3. 1979); Ramiro Saraiva Guerreiro (15. 3. 1974 – 15. 3. 1979), Olavo Setúbal (15. 3. 1985- 14. 2. 1986), Abreu Sodré (14. 2. 1986- 15. 3. 1990).

S nástupem prezidenta Ernesta Giesela byl potvrzen předchozí kurz brazilské zahraniční politiky. Geisel zahájil v zásadě proces demokratizace. Brazilský hospodářský zázrak skončil a zemi zaplavovala vlna stávek a protestů, často i s podporou katolické církve. Za definitivní konec vojenského režimu lze považovat zvolení prvního civilního prezidenta

---

¹⁴⁹ CERVO, BUENO, *cit.dílo*, str. 421.

¹⁵⁰ José Flávio Sombra SARAIVA; PANTOJA, *S. Angola e Brasil nas Rotas do Atlântico Sul*. 1. ed. Rio de Janeiro: Bertran, Brazília, 1999, str. 232-233.

¹⁵¹ CERVO, BUENO, *cit.dílo*, str. 422.

¹⁵² MONIZ BANDEIRA, *cit. dílo*, str.

volebním kolegiem v roce 1985 (přímé legislativní volby a volby guvernérů proběhly již v roce 1982). Prezident nebyl sice volen přímo, ale v roce 1985 se uskutečnily první svobodné prezidentské volby od roku 1964. V nich zvítězil opoziční kandidát Tancredo Neves, bývalý předseda vlády za prezidenta Goularta. Neves však zemřel ještě před svou inaugurací a prvním nevojenským prezidentem po více než dvaceti letech se tak stal jeho viceprezident José Sarney. Jak uvidíme, rok 1985 nepřinesl pro brazilskou zahraniční politiku převratné změny.

Prezident Geisel formuloval v zahraniční politice doktrínu tzv. *zodpovědného pragmatismu*, která navazovala na předchozí období, ale svým způsobem se hlásila i k dědictví *nezávislé zahraniční politiky* (viz např. brazilské uznání Angoly a Mosambiku, souhlas s deklarací odsuzující sionismus v OSN¹⁵³ motivovaný hlavně snahou přiblížit se k arabským zemím a „vyřešit“ tak ropnou krizi). Výraznou změnou oproti počátku šedesátých let byla ale shoda mezi jednotlivými aktéry o základním směřování zahraniční politiky (zejména prezidentem a Itamaraty) a absence ideologického přístupu. Brazílie hledala vzhledem k ekonomické krizi odbyt pro své výrobky.

Podle ministra zahraničí Azereda Silveiry byl nárůst vlivu Brazílie ve světě, srovnáme-li rok 1964 se stavem v roce 1974, obrovský: Brazílie nechce ovlivňovat ani zneužívat další země, má jediný cíl: ekonomický a sociální rozvoj země. Nepřijme také diktát žádné země a nebude udržovat vztahy, které jí nic nepřinesou.¹⁵⁴ Azeredo Silveira nepopírá jistou frustraci OSN: systém je nákladný a bez větších výsledků. Právě *zodpovědný pragmatismus* se proto podle něj vyhýbá utopickým pozicím OSN, aniž by ale byl k organizaci *à priori* skeptický. Jako témata brazilského zájmu definuje: ekonomický rozvoj, konec koloniálního systému, zodpovědnost za portugalské kolonie. Podle Silveiry se „jedná se o naši krev (...), je to naše historická zodpovědnost.“¹⁵⁵ Jistou esencí pragmatického přístupu k zahraniční politice je pak prohlášení ministra zahraničí Saraiva Guerreiry z roku 1982: **Brazílie má omezené možnosti, aby změnila mezinárodní systém, nesmí být vedena naivními představami.**¹⁵⁶

Brazílie se tedy se **Spojenými státy** rozcházela v řadě zahraničně-politických témat.

---

¹⁵³ Dne 10. listopadu 1975 také Brazílie podpořila deklaraci OSN odsuzující sionismus. Ve zdůvodnění zdůraznila, že se nejedná o nepřátelský krok vůči judaismu a židovství, připomněla boj brazilských vojáků v Evropě za Druhé světové války, uznává stát Izrael, ale nepřijímá tím sionistické teze. *RBPE*, roč. II, č. 7, 1975, str. 80.

¹⁵⁴ *RPEB*, Projev ministra zahraničních věcí Azereda da Silveiry v národní televizi a rozhlasu, 28. března 1974, č. 1, 1974, str. 23

¹⁵⁵ *Tamtéž*, Projev ministra zahraničních věcí Azereda da Silveiry před zahraničními výbory Sněmovny a Senátu, 19. června 1974, str. 42-43.

¹⁵⁶ *Diretrizes da Política Exterior Brasileira - Conferência do Ministro Ramiro Saraiva Guerreiro na Escola Superior de Guerra*, in *RBPI*, roč. XXV, č. 97, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, 1982, str. 111-124, str. 123.

Podívejme se nyní právě na oblasti samostatnějšího působení brazilské diplomacie.

V **Africe** při dekolonizaci bývalých portugalských kolonií zachovala Brazílie neutralitu. Původně měla ambici hrát větší roli a nabízela se jako prostředník pro vyjednávání mezi Portugalskem a povstaleckými skupinami. Na brazilské iniciativy ale příliš nereagovalo ani Portugalsko ani osvobozenecká hnutí. Vzhledem k tomu, že Brazilci pochopili, že zde vznikalo další kolbiště pro konfrontaci stran studené války (SSSR, USA, Kuba, Jižní Afrika), dále se do role mediátora netlačila.

S uznáním nezávislosti nových portugalsky mluvících zemí ale neváhala: Guineu Bissau uznala 16. 7. 1974, tedy ještě před ukončením rozhovorů o nezávislosti. Tehdejší portugalský ministr zahraničních věcí Mário Soares nelibě nesl, že brazilská vláda k tomuto kroku přistoupila bez předchozí konzultace s Portugalskem a považoval tento čin za jasné porušení portugalsko-brazilské dohody o konzultacích z roku 1953.¹⁵⁷

Brazilský ministr zahraničí Azeredo da Silveira ve svém projevu v OSN jednoznačně odsoudil apartheid a Guineu Bissau přivítal do světového společenství.¹⁵⁸ Angolu v listopadu 1975 Brazílie uznala jako vůbec první stát. V Luandě už před vyhlášením nezávislosti pobýval zvláštní představitel brazilské vlády Ovídio de Andrade Melo. Ten 6. listopadu 1975 obdržel instrukci, podle které měl angolské vládě sdělit, že Brazílie je připravena ji uzнат k 11. listopadu 1975 a otevřít velvyslanectví.¹⁵⁹ (Pro srovnání, Spojené státy otevřely velvyslanectví v Angole až v roce 1995.) Bezproblémově proběhlo v listopadu 1975 uznání Mozambiku. Mezi lety 1972 – 1981 vzrostl brazilský vývoz do Afriky z 90,4 mil. na skoro 2 miliardy amerických dolarů, dovoz ze 150 miliónů USD také asi na 2 miliardy USD.¹⁶⁰ Tj. pro srovnání skoro dvojnásobek obchodu se SRN, asi polovina obchodu s USA.

V **Latinské Americe** Brazílie začínala prosazovat samostatnější pozice: např. vytvoření mezinárodní smlouvy o spolupráci v Amazonii v roce 1978 (Bolívie, Kolumbie, Ekvádor, Guayana, Peru, Surinam, Venezuela), podpora skupiny z Contadora (Mexko, Panama, Venezuela) v konfliktu ve střední Americe, kterou dříve považovala Brazílie za interní záležitost zemí regionu. V případě **Paraguaye** a **Bolívie** si Brazílie upevňovala své pozice a vliv prostřednictvím infrastrukturních projektů (elektrárna Itaipu, železnice) a osídlování příhraničních oblastí brazilskými zemědělci. V argentinsko-britském konfliktu v roce 1982 se Brazílie postavila za právo Argentiny na ostrovy a vyzvala k mírovému řešení problému dle rezoluce RB OSN.

---

¹⁵⁷ SOMBRA SARAIVA, *cit. dílo*, str. 237.

¹⁵⁸ *Brasil na XXIX. assembleia geral das Nações unidas*, in *RPEB*, č. 2, 1974, str. 39-44.

¹⁵⁹ GARCIA, *cit. dílo*, str. 593.

¹⁶⁰ CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 423.

V případě **Argentiny** došlo k výraznému zlomu, když prezident Figueiredo navštívil Argentinu v roce 1980 jako třetí brazilský prezident v historii (po Campos-Sallesovi v roce 1900 a Getúlio Vargasovi v roce 1935). Cesta přinesla jasné výsledky: příslib obchodní dohody, integrace regionu, závazek k jaderné spolupráci a mírovému využití jádra. Tyto přísliby se poté realizovaly za vlády prezidenta Sarneye. Jednalo se o velký pokrok ve vzájemných vztazích, uvědomíme-li si, že ještě v roce 1977 byly ještě obě armády připraveny k vzájemnému útoku.

V reakci na události v jižním Atlantiku přichází Brazílie v rámci OSN s iniciativou ZOPACAS – *Zóna míru a spolupráce pro jižní Atlantik*, která byla schválena v roce 1986 Valným shromážděním OSN. Proti byly pouze Spojené státy. Srdružení tvořilo 24 zemí Afriky a jižní Ameriky, její cíle schvalovala RB OSN, na úrovni ministrů se scházela organizace v období 1988-1998 dokonce každé dva roky.

V tomto smyslu se jednalo asi o nejsamostatnější období brazilské zahraniční politiky vůči cílům Spojených států v regionu (*viz také 4. 8. důvody pro znovuotevření rezidentury československé rozvědky v Brazílii*). Prezident Geisel se vyhýbal návštěvě Washingtonu, i když oficiální pozvání obdržel již v roce 1975 (Během svého mandátu navštívil Německo, Francii, Velkou Británii, Japonsko a Mexiko.). Jedním z dalších problémů zůstával obchod: deficit Brazílie ve vztahu ke Spojeným státům se zvyšoval (3,7 miliardy USD za léta 1974-1975)¹⁶¹ a podle hodnocení Itamaraty přijal americký kongres řadu protekcionistických opatření v obchodu. Jistý dopad mělo také rozhodnutí americké strany přerušit v roce 1974 dodávky paliva pro brazilskou jadernou elektrárnu v Angra do Heroísmo. Brazílie pak dohodu o jaderné spolupráci uzavřela se Spolkovou republikou Německa v roce 1975 (*viz níže*).

Brazílie také nepřistoupila k dohodě o nešíření jaderných zbraní. Záměrem Henryho Kissingera bylo vztahy USA a Brazílie zlepšit, proto v únoru 1976 Henry Kissinger a Azeredo de Silveira podepsali v Brasílii memorandum o politických konzultacích. Ty měly probíhat minimálně dvakrát ročně na úrovni ministrů zahraničních věcí.¹⁶² Ale další stížnosti prezidenta Cartera na dodržování lidských práv v Brazílii situaci nepomohly.

Americká vláda podmínila vojenskou pomoc některými změnami v lidskoprávní oblasti. To byl také jeden z důvodů, který brazilskou vládu vedl k **vypovězení dohody o vojenské spolupráci** k 11. březnu 1978. Oficiální zdůvodnění bylo, že vzhledem ke změnám v americké legislativě došlo k narušení podmínek pro vojenskou spolupráci.¹⁶³ Je důležité si

---

¹⁶¹ CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 410.

¹⁶² RBPE, roč. III, č. 8, 1976, str. 48-49.

¹⁶³ Clóvis BRIGAGÃO. in *RBPI*, roč. XXI, č. 81, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, 1978, str. 103-109.

také uvědomit, že se Brazílie sama stávala významným výrobcem zbraní a nebyla tedy tak závislá na zahraničních dodávkách. Podle některých autorů také už dlouho v rámci této dohody neprobíhala žádná významnější spolupráce.¹⁶⁴

V období 1979-1986 vzrostl export vojenského materiálu z Brazílie prakticky z nuly na hodnotu 1,3 miliardu USD ročně.¹⁶⁵ Brazílie se stala dokonce jedním z deseti největších výrobců zbraní a poskytovatelem vojenských služeb.¹⁶⁶ Proto se také častěji politicky střetávala v otázkách vojenského exportu se západními zeměmi, zejména se Spojenými státy. Příkladů lze uvést více: prodeje zbraní do Lýbie nebo Iráku. Na oficiální stížnosti Američanů prodej zbraní do Lýbie brazilský ministr zahraničí Abreu Sodré odpověděl, že se „nejedná o útočné zbraně, ale o zbraně určené na obranu.“¹⁶⁷

Americký prezident Jimmy Carter Brazílii navštívil v roce 1978. Cílem cesty bylo urovnat některé otázky týkající se kritiky brazilské vlády z porušování lidských práv nebo vysvětlit vměšování USA do brazilsko-německé dohody o jaderné spolupráci.¹⁶⁸ S nástupem Reganovy administrativy (1980-1988) ani po pádu vojenského režimu v Brazílii se ale situace příliš nezměnila. Pokračovaly stížnosti Brazílie na protekcionistická opatření, která dopadala na její exporty. Jednalo se zejména o ocel, obuv, textilní výrobky, alkohol, letadla, cukr, rozpustnou kávu nebo bavlnu. Od roku 1981 ale vykazoval vzájemný obchod pozitivní saldo pro Brazílii (5,2 miliard USD v roce 1984, okolo 4 miliard USD v roce 1987).¹⁶⁹

Americký prezident Ronald Regan Brazílii navštívil v roce 1982. Reganovo přehnutí „jsem rád, že mohu být v Bolívii“ poté, co vystoupil v Brazílii z letadla, trochu zastínilo výsledky cesty. V návaznosti na ni vzniklo pět pracovních skupin: pro hospodářskou oblast, vojenskou a jadernou spolupráci, vesmírný výzkum, vědu a technologii. Brazílie se posléze i s prezidentem Sarneyem v čele sice vyhýbala přímé kritice USA a nevyslovovala se k iniciativám ZST. Obrovským problémem Brazílie se v tomto období stala zadluženost. Koncem roku 1987 dosáhla celkem 115 miliard USD. Pokud pomineme Mexiko, které dlužilo o 10 miliard méně, jednalo se o zdaleka nejvyšší dluh z Latinské Ameriky.¹⁷⁰ Reganova vláda Brazílii poskytovala nouzové půjčky, hlavně aby zabránila opakování finančního kolapsu Mexika v roce 1982.

Na začátku Geiselova mandátu byla **západní Evropa** nejdůležitějším obchodním

---

¹⁶⁴ ZIRKER, *cit. dílo*, str. 120.

¹⁶⁵ ZIRKER, *cit. dílo*, str. 118.

¹⁶⁶ Clóvis BRIGAGÃO, The Brazilian Arms Industry, in *Journal of International Affairs*, 40, 1986, str. 101-114, str. 101.

¹⁶⁷ Cit. podle ZIRKER, *cit. dílo*, str. 126.

¹⁶⁸ McCANN, *cit. dílo*, str. 20.

¹⁶⁹ CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 441.

¹⁷⁰ Tamtéž, str. 439.

partnerem a mířilo do ní 40% brazilského exportu. Brazílie také byla největším nákupčím zbožím z EHS mezi rozvojovými zeměmi.¹⁷¹ Význam této relace rostl vzhledem k problémům se Spojenými státy. V červnu 1975 Brazílie **podepsala se Spolkovou republikou Německou dohodu a jaderné spolupráci**. Dohoda a prováděcí protokoly počítaly se stavbou osmi jaderných elektráren,¹⁷² spolupráci při těžbě a zpracování uranu, výrobě jaderného paliva nebo zpracování jaderného odpadu.¹⁷³ Spojené království, Francie a Itálie patřily mezi další důležité partnery Brazílie, se kterými v této době Brazílie podepisovala dohody o konzultacích.

Vztahy nebyly také zcela ideální: v roce 1981 Brazílie ztratila preferenční zacházení pro své zboží s USA a EHS, když byla zařazena mezi takzvané *nově industrializované země*. Rostl počet sporů mezi EHS a Brazílií v obchodní oblasti. Velmi negativně Brazílie také vnímala společnou zemědělskou politiku EU a v roce 1986 nepříznivě hodnotila vstup Španělska a Portugalska do EHS. Vstupem těchto dvou zemí do evropského společenství se opět významně rozšířil prostor pro vstup zboží s preferenčním zacházením ze zemí AKT. To dopadlo negativně na brazilské vývozy (textil, maso, cukr, káva nebo kakao), ještě k tomu u tradičních partnerů Brazílie.¹⁷⁴ Začátkem osmdesátých let v zásadě skončila spolupráce se SRN v oblasti jaderné energetiky. Jedním z důvodů byly velké náklady na jadernou energetiku a příklon Brazílie k vodní energetice.

Ve vztazích **k východnímu bloku** Geiselova administrativa navázala na předchozí období. Vztahy se zeměmi sovětského tábora nabývaly na významu. V srpnu 1974, došlo k navázání diplomatických styků s Čínskou lidovou republikou. Brazílie při této příležitosti uznala teritoriální jednotu Číny. Podle Brazílie má každý národ právo si vybrat svůj způsob řízení a hodlá ve vztahu k Číně uplatňovat princip nevměšování se do vnitřní politiky.¹⁷⁵ Sovětskému svazu musela sice Geiselova vláda také vysvětlit jadernou dohodu se SRN,¹⁷⁶ jinak ale mohl být s postoji Brazílie spokojený. V konfliktech studené války zůstávala neutrální. Nezúčastnila se např. bojkotu prodeje obilovin ze Sovětského svazu nebo olympijských her v Moskvě. Brazílie na druhou stranu odsoudila sovětskou invazi v Afganistánu. Ve vztazích s Kubou nedošlo do pádu vojenského režimu k žádnému

---

¹⁷¹ Tamtéž, str. 412.

¹⁷² Pro srovnání: dnes je v Brazílii jedna jaderná elektrárna v Angra do Heroísmo (2 bloky, třetí blok ve výstavbě).

¹⁷³ GARCIA, *cit. dílo*, 589-592.

¹⁷⁵ *Brasil-China: estabelecimento das relações diplomáticas no nível das embaixadas*, in *RPEB*, č. 2, Brasília, Ministerstvo zahraničních věcí, 1974, str. 17-34, str. 21.

¹⁷⁶ CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 415.

sblížení. K obnovení diplomatických styků s karibským ostrovem došlo až v červnu 1986. Tím skončil dlouholetý úkol Československa zastupovat kubánské zájmy v Brazílii.

Mezi důležité transakce se ZST patřily nákupy ropy ze Sovětského svazu (od roku 1982) nebo cementárny z Československa (*viz 4.8. a příloha*). Problémem byl polský dluh (asi dvě miliardy USD v roce 1985).¹⁷⁷ Brazílie si ale od vztahů s východním blokem slibovala stále více. Ještě s větší intenzitou posilovaly po roce 1985 politické kontakty. Podle ministra zahraničí Abreu Sodrého se Spojené státy a Brazílie stávají se konkurenty, západní Evropa je důležitý partner, ale vznikají zde problémy v obchodní oblasti. Při zachování principu nevměšování je podle ministra velmi perspektivní východní blok: „Rozhodně to neznamena nahradit „západ“, ale snažit se nalézt operativnější vztahy se Sovětským svazem a zvýšit tak výhody pro naši zemi.“¹⁷⁸

Podle Selchera Brazílie v tomto období splňuje podmínky, aby se stala relevantní silou v mezinárodním systému. Kritéria jsou podle něj následující: 1) převaha v regionu; 2) vztahy mimo region; 3) nebýt v područí jedné mocnosti. Není odpor sousedů, zmenšila se závislost na USA na úkor EHS a Japonska, navázala vztahy s Čínou, ačkoliv vztahy se Sovětským svazem příliš nepokročily.¹⁷⁹

Jak upozorňuje v roce 1986 Rubens Ricuperó hrozby brazilské suverenity nepocházejí z napětí studené války, ale mají hospodářský charakter. Ufanistický slogan z počátku 70. let (20. století) „**Brazílie, velká mocnost**“ je prázdný, pokud se nezlepší život všem **Brazilcům**. Brazílie za účelem rozvoje by měla být zapojena do systému „trading states“ a **potřebuje efektivnost a konkurenceschopnost, nikoliv mocenskou hegemonii**.¹⁸⁰ Toto bude jednoznačně východisko pro politiku Brazílie v devadesátých letech, kdy bude Brazílie reagovat po konci studené války reagovat hlavně na nástup globalizace.

---

¹⁷⁷ CERVO, BUENO, str. 445.

¹⁷⁸ *A POLITICA EXTERNA DO BRASIL - Conferência do Ministro Abreu Sodré na Escola Superior de Guerra (julho 88)*, in *RBPI*, roč. XXI., č. 123, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, 1988, str. 19-93, str. 80.

¹⁷⁹ Wayne SELCHER, *O Brasil no Mundo*, roč. XXVI, č. 101, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, 1983, str. 83-90, str. 86.

¹⁸⁰ Rubens RICUPERÓ, *O Brasil e o mundo no século XXI*, in *RBPI*, roč. XXIX, č. 115, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, 1986, str. 5-20, str. 16.

4. Případová studie: Československo-Brazílie (1945-1989)

4.1. Tradice vztahů Brazílie a Československa před rokem 1945

Brazílie uznala Československo 28. prosince 1918. Vyslanectví v Riu de Janeiro pak svou činnost zahájilo 29. června 1920. Od té doby má Československo s největší latinskoamerickou zemí nepřerušené styky kromě tříletého období během 2. světové války (od 15. března 1939 do září 1942). Konzulát v São Paulu fungoval mezi lety 1926-1939 (po 2. sv. válce obnoven až v roce 1960). V letech 1926-1937 byly zřízeny honorární konzuláty v Curitiba, Recife, Rio de Janeiro a Bahii (zrušeny v roce 1947).

V meziválečném období nezůstalo u formálních styků: obchodní bilance byla pro Československo celkově značně aktivní: do Brazílie Československo vyváželo zejména slad, chmel, kovové výrobky, kožené a textilní zboží, bižuterii, sklo, papír, zemědělské stroje a zbraně. Dovozy tvořila hlavně káva, kakao, bavlna, tabák, surový kaučuk, vosk a manganová ruda.¹⁸¹ Podrobně se obchodním vztahům meziválečného Československa s Brazílií věnují např. Novotný a Šouša.¹⁸²

První obchodní a platební dohoda byla podepsána v roce 1931 (s doložkou nejvyšších výhod). V roce 1936 ji sice Brazílie vypověděla, ale hned uzavřela novou obecné povahy. Do začátku druhé světové války se vzájemný obchod vyvíjel příznivě. V roce 1937 objem dosáhl hodnoty 85 mil. Kčs a dovoz z Brazílie dokonce 173 miliónů Kčs.¹⁸³ Zajímavé bylo, že v dubnu 1937 objednal Osvaldo Aranha (Vargasův ministr zahraničí i financí – viz výše) dodávku zbraní z Československa, tentokrát pro boj mimo jiné i s komunistickou opozicí proti prezidentu Vargasovi.¹⁸⁴

Od roku 1937 působila v Riu de Janeiro afilace Škoda Brasileira. Zaměstnávala několik desítek pracovníků, Čechů, Slováků i místních obyvatel. Krátce po založení akciové společnosti vznikla jako její dceřiná společnost firma Omnipol Brasileira, která nakonec přežila i únorový puč a pod jiným majitelem (PZO Transakta) bude hrát významnou roli v československo-brazilských obchodních stycích.

---

¹⁸¹AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 110, Zpráva o vzájemných vztazích mezi Československou republikou a Latinskou Amerikou, 10. 11. 1955, s. 28.

¹⁸²Novotný Jiří, Šouša, Jiří: „El Intercambio Comercial Entre Checoslovaquia y La Argentina y el Brasil en el Periodo de Entreguerras“, in: *Ibero-Americana Pragensia*, XXXI, 1997, s. 243-257. Novotný Jiří, Šouša, Jiří: „El Exportador Checo Más Importante de Máquinas Agrícolas a América Latina (1918-1938)“, in: *Ibero-Americana Pragensia*, XXIV, 1990, s. 261-277. Bouček NA – f. KSČ- ÚV – 02/1, ÚV KSČ 1945-1989 – předsednictvo 1962-1966, sv. 22, bod schůze 24/6, Jaroslav: „Negocios con Armamento Realizados por la Empresa Škoda en América Latina“, in: *Ibero-Americana Pragensia*, XXII, 1988, s. 85-190.

¹⁸³M. NOVÝ a kol., *Brazílie*, Institut zahraničního obchodu, Praha, Horizont, 1971, str. 311.

¹⁸⁴DE ABREU, LAMARÃO (org), *cit.dílo*, str. 20.

Vztahy Brazílie ČSR byly přerušeny 15. března 1939 a československé vyslanectví bylo předáno Německu. Brazílie ale žádným aktem neuznala ani protektorát ani Slovenský štát. Československý zástupce zůstal v Brazílii. Nebyl sice zahrnut do diplomatické listiny, ale nadále vyřizoval vízovou a konzulární agendu.¹⁸⁵ Zajímavý byl vývoj okolo Škody a Omnipol Brasileira. Němci se snažili dceřinou společností ovládnout, čeští zaměstnanci se ale odmítli podřídit řediteli vyslanému německým vedením firmy. Po roce 1942, kdy Brazílie vyhlásila válku státům Osy, byla na pobočku firmy Škoda uvalena nucená správa až do roku 1944 jako na německý majetek.¹⁸⁶ Styky s londýnskou exilovou vládou a Brazílií byly oficiálně navázány 16. září 1942 a 9. prosince 1942 dostal Vladimír Nosek agrément v hodnosti chargé d'affaires, a.i. Velký symbolický význam mělo v roce 1944 přejmenování městečka Santo Antônio do Capivari ve státě Rio de Janeiro na Lidice v reakci na lidickou tragédii.

Nesmíme samozřejmě zapomenout na aktivity firmy Baťa, resp. na vztah J.A. Bati k Brazílii. Problémy s nařčením z kolaborace s Němci měl J.A. Baťa i v USA a v roce 1939 ho přivedly do Brazílie. Firma měla v zemi již několik podniků.¹⁸⁷ Podle některých zdrojů existovalo také osobní pozvání J. A. Bati brazilskou vládou. Baťův profil totiž přesně odpovídal rozvojové politice prezidenta Vargase.¹⁸⁸ Baťa do Brazílie definitivně přesídlil v srpnu 1941 (srov. založení měst: Batatuba, Bataguassu, Bataberá¹⁸⁹). V roce 1944 bylo v Brazílii 32 Baťových zaměstnanců z Československa; Brazílie byla tedy na 3. místě po USA a Kanadě v počtu firemních zaměstnanců v Amerikách.¹⁹⁰

---

¹⁸⁵ Příručka o navázání diplomatických styků a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu 1918–1985, Praha, Federální ministerstvo zahraničních věcí, 1987, s. 21.

¹⁸⁶ Viz Vladislav KRÁTKÝ, *Vznik a vývoj koncernu Majetkový a finanční vývoj v letech 1918 – 1945*, Archiv Škoda, <http://www.evida.cz/mikota/skoda/koncern/koncern1.htm> [přístup 19. 6. 2013].

¹⁸⁷ Mezi první akvizice firmy Baťa v Brazílii patřil nákup společností Viacao SP a Mato Grosso, Comp. Comercial do alto Praná. Capristano uvádí, že vzhledem k tomu, že se v roce 1939 společnost Baťa nepodařilo proniknout do Argentiny (protesty místního obuvnického průmyslu), nepoužívalo se v Brazílii jméno Baťa ale SAPACO. V Brazílii (stát São Paulo) bylo přes 60 obchodů fy Baťa pod značkou A Imperatriz. Srov. Georgia CAPRISTANO, *As cidades da Companhia Bata (1918-1940) e de Jan Antonin Bata (1940-1965) Relações entre a experiência internacional e a brasileira*, doktorská dizertace, Institut architektury a urbanismu, Univerzita São Paulo, s. 90.

¹⁸⁸ CAPRISTANO, *cit. dílo*, s. 88.

¹⁸⁹ Firmy J.A. Bati v Brazílii (podle CAPRISTANO, *cit. dílo*, s. 96): 1. SAPACO - Companhia SAPACO para Comércio e Indústria (Batatuba, Piracaia, SP): kožená obuv, guma, ponožky; 2. IMPERATRIZ (Estado de SP): síť 70 obchodů (boty); 3. CVSP-MT - Companhia de Viação São Paulo – Mato Grosso; 4. ALPA - Companhia Comercial Alto Paraná sklady; 5. CIMA - Companhia Industrial Mercantil e Agrícola CIMA zemědělství. Dále viz také Vladimír NÁLEVKA, „El Consorcio de Baťa en América Latina en la Segunda Guerra Mundial“, in: *Ibero-Americana Pragensia*, V, 1971, 183-192.

¹⁹⁰ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č.12298/000, Seznamy zaměstnanců bývalé firmy Baťa, Statistické údaje o zaměstnancích v zahraničí, 30. 10. 1962.

4.2. Činnost Československé rozvědky v Brazílii

V některých obdobích minulého století brazilská kontrarozvědka považovala československou rozvědku za jednu z nejaktivnějších a nejnebezpečnějších v zemi. Sovětský svaz neměl v regionu vybudovány báze pro rozvědnou činnost a v tomto směru se spoléhal na Československo, později na NDR. Činnost I. Správy Sboru národní bezpečnosti v Brazílii můžeme rozdělit do několika fází:

V **prvním období (1950-1964)** československá rozvědka v Brazílii budovala svou síť. Mezi oblastmi jejího zájmu byli zejména: **A) vládní kruhy** – poslanci, okruh spolupracovníků prezidenta, ministerstva se zvláštním důrazem na Itamaraty. Zde měla služba dva hlavní cíle: i) získávat spolupracovníky v rámci diplomatického sboru (dařilo se spíše u technického personálu). Zvláštní zájem rozvědka projevovala samozřejmě o ty, kteří měli být vysláni do Spojených států nebo západní Evropy; ii) získat informace o činnosti služeb Spojených států (CIA) v rámci Itamaraty; **B) bezpečnostní složky**: armáda, policie; **C) novináři**: ti byli pro Československo důležití zejména pro spuštění různých kampaní namířených hlavně proti USA a západnímu Německu nebo na podporu Kuby.

V **druhém období** od roku **1964-1971** československé bezpečnostní síly aktivně podporovaly opozici až do zrušení rezidentury v roce 1971: například československo-kubánský program na výcvik a přesun oponentů vojenského režimu (operace Manuel), dodávky zbraní nebo finanční pomoc. O této pomoci se mluví v Brazílii velmi otevřeně v zásadě od roku 1967, kdy byla objevena československá stopa při odhalení jedné z prvních ozbrojených skupin proti vojenskému režimu v Caparaó (*viz dále 4.7.*). Informace o poskytování finanční podpory a zbraní jsou fragmentované, chybí zde ještě detailnější studium archívu i vojenské rozvědky.

V průběhu **osmdesátých let 20. století** byla rezidentura znovu otevřena. Během tohoto období byla činnost rozvědky zaměřena hlavně proti Spojeným státům a v brazilských vládních kruzích viděla spíše spojence (*viz 3.6 k autonomnějším postojům Brazílie a 4.8. k prioritám práce československé rozvědky pro toto období*).

Je zřejmé, že v otázce působení československých bezpečnostních složek v Brazílii je třeba ještě další výzkum. Již nyní můžeme ale potvrdit, že činnost československé rozvědky v Brazílii nebyla marginální a zejména v průběhu druhé poloviny šedesátých let hrála aktivní roli v podpoře ozbrojeného odporu proti vojenskému autoritativnímu režimu. Prameny z Archívu bezpečnostních složek ČR jsou také cenným zdrojem k některým aspektům brazilské zahraniční politiky v kontextu studené války: ať už se jedná o kubánskou otázku,

PEI, spolupráci Brazilců se Spojenými státy. Mimo veškerou pochybnost je toto téma zásadní pro pochopení a interpretaci vztahů Československo-Brazílie ve druhé polovině 20. století.¹⁹¹

4. 3. 1945 – 1955 – Nástup studené války

Jak jsme viděli, výchozí pozice Československa po roce 1945 byla velmi dobrá. Zvláště ve srovnání s dalšími zeměmi budoucího socialistického tábora (ZST). V Brazílii mělo diplomatické zastoupení ze zemí rodícího se východního bloku pouze Polsko a Jugoslávie, na krátkou dobu (1945-1947) pak byly obnoveny styky se Sovětským svazem.¹⁹² Československo bylo známým a respektovaným partnerem, a to politicky i obchodně. Brazilci tuto středoevropskou zemi v prvních měsících po 2. světové válce viděli jako „**demokratický stát plnící závazky; stát, který byl zrazen, ale sám nikoho nezradil**“.¹⁹³

K podpisu nové obchodní dohody¹⁹⁴ došlo 16. října 1946 během jihoamerické cesty československé delegace vedené Vladimírem Khekem. Vzájemný obchod probíhal na bázi clearingového systému až do roku 1967. Poválečná dohoda sice nebyla brazilskou stranou ratifikována (smluvní vztah byl pak upraven až v roce 1950), ale byly vyměněny protokoly o zbožové výměně (prosinec 1946) a v rámci platební dohody nám Brazílie poskytovala úvěr 20 miliónů USD do výše protihodnoty, který měl být splatný v pěti ročních splátkách.¹⁹⁵

V obchodu byl z brazilské strany podle všeho netrpělivě očekáván příliv kvalitních výrobků. Zájem byl ale na dodávkách s krátkou dodací lhůtou, protože Brazílie byla vzhledem k vývoji mezinárodní politické situace přesvědčena, že bude 3. světová válka a dělala si starost o případné zamrzlé kredity v Evropě.¹⁹⁶

V prvních poválečných letech Československo dovozy rozšířilo o vlnu, kukuřici, rýži, oleje, olejnatá semena a kakaové máslo. Vývoz se skládal z lehkého zboží a později se Československo zavázalo k dodávkám investičních celků, které však nesplnilo.¹⁹⁷ Čas dodávek tzv. investičních celků přijde až s počátkem šedesátých let 20. století, kdy se staly

¹⁹¹ Viz také Matyáš PELANT, *Las actividades de la inteligencia checoslovaca en Brasil en la segunda mitad del siglo 20*, Opatrný, J. (coord.), *Las Relaciones entre Europa Oriental y América Latina 1945-1989*, (=Ibero-Americana Pragensia, Supplementum 40), Praha, Vydavatelství Karolinum, 2015.

¹⁹² Rusko s Brazílií navázalo diplomatické styky již v roce 1828. Přerušilo je po revoluci v roce 1917.

¹⁹³ AMZV, f. Politické zprávy 1945- 1971, Brazílie, Politická zpráva č. 3, 1945.

¹⁹⁴ Vedle Finska ČSR jediným evropským státem s řádnou obchodní smlouvou.

¹⁹⁵ Archiv Ministerstva průmyslu a obchodu (AMPO) f. MZO, Právní, mez. smlouvy, Brazílie, karton 4, neseříděný materiál, f. MZO.

¹⁹⁶ AMZV, f. Politické zprávy 1945- 1971, Brazílie, Politická zpráva 30, Pozadí přerušování styků s SSSR, č. j. 266153, 19. 12. 1947.

¹⁹⁷ AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č.110, Zpráva o vzájemných vztazích mezi Československou republikou a Latinskou Amerikou, s. 29.

hlavní složkou československého vývozu (budou dlouhodobě tvořit 40-50% čs. vývozu do Brazílie).

Jakkoliv se obchodní spolupráce vyvíjela slibně, v diplomatických, a potažmo i v obchodně-politických, vztazích se objevovaly trhliny spojené s politickým vývojem v Československu. Již československé chování na Pařížské mírové konferenci v roce 1946 (červenec-říjen) vzbudilo na **Itamaraty** určité zklamání.

Brazilský ministr zahraničí Raul Fernandes ¹⁹⁸se netajil svým obdivem k Edvardu Benešovi a opakovaně připomínal své osobní kontakty s Benešem z dob Společnosti národů.¹⁹⁹ Československá delegace byla podle Fernandese v Paříži velmi rezervovaná. Na brazilský návrh, aby se Československo a Kanada staly prostředníky, prý naše „delegace ani nehnula brvou, zatímco Kanada byla poctěna.“²⁰⁰

Skutečnost, že Československo na konferenci hlasovalo s východním blokem, resp. Sovětským svazem, mu vynesla v brazilském tisku označení za satelit Moskvy. Podle ZÚ Československa se sice jednalo o zkratku, ale českoslovenští diplomaté ve svých zprávách přiznávali, že vznikaly určité obtíže při obchodně-politickém jednání. Stále se ale oceňuje demokratický přístup a svoboda čs. voleb.²⁰¹

Nebylo to pouze naše vystupování na Pařížské mírové konferenci, které vzbuzovalo rozpaky. V návaznosti na cestu československých představitelů do Moskvy a odmítnutí Marshallova plánu v roce 1947 ZÚ upozornil, že **„naše pronikání na poli hospodářském a kulturním je brzděno vývojem světové politiky, která nás zatlačuje do opačného tábora, než ke kterému patří Brazílie.“**²⁰²

V prosinci 1947 vyslanec Reisser jednal na Itamaraty na téma vážnoucího provádění obchodní smlouvy. Názor Brazilců na vývoj u nás byl jednoznačný: Československo nemá svobodu rozhodování, což dokázalo odvolání našich politiků do Moskvy a následné odmítnutí

---

¹⁹⁸AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro, 1945- 1971, Zpráva č. 16/1947, Audience u ministra, č.j. 16189, 1947.

¹⁹⁹Na Benešově odpovědi na Fernandesovo blahopřání ke znovuzvolení čs. prezidentem brazilskému ministrovi záleželo. Odpověď prezidentské kanceláře z Prahy měla zpoždění. Proto Fernandes vyjadřoval obavy, zda neposlal československému prezidentu příliš osobní blahopřání, viz AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Zpráva č. 16/1947 „Audience u ministra“, č.j. 16189, 1947.

²⁰⁰ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Zpráva č. 16/1947 „Audience u ministra“, č.j. 16189, 1947.

²⁰¹ Československý ZÚ zde cituje z dnešního pohledu poněkud naivní hodnocení situace v Československu z úst britského velvyslance v Brazílii: „I dont mind communists as long as there are free elections“, viz AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Věci československé, 5. 11. 1946.

²⁰²AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Periodická zpráva červenec-září 1947, č. j. 2449/47, část V., Věci československé.

Marshallova plánu. Na vyslancovu odpověď, že cesta do Moskvy před našim odmítnutím byla pouze koincencí, přijímající brazilský diplomat R. Mello pouze pokrčil rameny.²⁰³

Československo začalo také již před únorem 1948 prohlubovat vztahy s Brazílskou komunistickou stranou (KSB).²⁰⁴ Ta opustila ilegalitu v roce 1945. V prvních poválečných volbách postavila svého prezidentského kandidáta, který získal 10%. V parlamentních volbách pak získala KSB 14 federálních poslanců a jednoho senátora (předseda strany Júlio Prestes). Už v roce 1946 referuje vyslanectví, že Československo má v KSB mnoho přátel.²⁰⁵ V kontextu sblížení Argentiny se Sovětským svazem dále upozorňuje, že „Brazílie [na rozdíl od Argentiny] není hospodářsky ani politicky dosti pružnou, aby překonala předsudky“²⁰⁶ a správně tak předpovídá blížící se opětovný zákaz KSB.

V roce 1947 byla po nástupu prezidenta Dutry zrušena registrace strany a rok poté byly zrušeny mandáty zákonodárců za KSB (včetně mandátu spisovatele Jorge Amada nebo malíře Cândida Portinariho). Tuto situaci samozřejmě sledovala „bratrská“ Komunistická strana Československa a ZÚ této země.

Koncem ledna 1947 se v brazilském tisku objevily články „hanící vývoj v ČSR“. Situace po únorovém převratu byla popisována jako „organizovaná loupež, vláda lůzy, moc ruských bajonetů“.²⁰⁷ Vyslanectví vyvodilo, že články objednal J. A. Baťa, „aby ze sebe strhl odium kolaboranta“.²⁰⁸ J. A. Baťa v roce 1947 získal brazilské občanství. Tedy ve stejném roce, kdy byl v Československu odsouzen za kolaboraci (rehabilitován v roce 2007).²⁰⁹

Vyslanectví informovalo Prahu, že od přerušení styků Brazílie se SSSR byly československá, jugoslávská a polská legace bedlivě pozorovány. Dodalo, že ztráta pozic na

---

²⁰³ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Politická zpráva 30 , Pozadí přerušení styků s SSSR, č. j. 266153, 19. 12. 1947.

²⁰⁴ Zkratka KSB se v československých archívech nejčastěji objevuje. Situace okolo brazilských komunistů byla ale komplikovanější. V roce 1956 vznikla vedle PCB ještě Pcdob, Komunistická strana Brazílie, která neuznala závěry XX. sjezdu KSSS. Od této chvíle se datuje relativní nejednota brazilských komunistů, kteří se nedokázali sjednotit ani okolo legendárního Júlia Prestese. Ten byl leaderem z pohledu mezinárodního komunistického hnutí, včetně KSČ. Srov. také komentář čs. MZV, kde je brazilským komunistům vyčítáno zejména, že v první polovině 50. let nedokázali využít od počátku podstatných změn ve společnosti a nesoustředili se na odbory nebo zemědělce (AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha 366, „Koncepce čs. zahraniční politiky vůči zemím Latinské Ameriky, kromě Kuby, 17. 9. 1962, s. 4). Rozkol potká KSB i v 80. letech.

²⁰⁵ AMZV, f. Politické zprávy 1945- 1971, č. j. 157566, 15.7 1946

²⁰⁶ Tamtéž.

²⁰⁷ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Periodická zpráva – leden březen – Věci československé, 1947.

²⁰⁸ Tamtéž.

²⁰⁹ V roce 1949 se sídlo firmy Bata A.S. Zlín přesunulo do Batatuby. Firma se potýkala s velkými problémy se znárodněním v Československu a s tím, že se její majitel ocitl na černé listině spojenců. Podle CAPRISTANO (*cit. dílo*, str. 175- 176) byly příčiny relativního poválečného neúspěchu J.A. Bati v Brazílii nedostatek finančních prostředků a vzhledem k podezření z kolaborace měl také Baťa obtížný přístup do politických kruhů.

mnoha místech je zřejmá a „mnoho přátel ochladlo“.²¹⁰ *Diário Carioca* v prosinci 1947 zaútočil na brazilsko-československou obchodní smlouvu. Reakce Československa byla pak otištěna se zpožděním a našim diplomatům bylo redakcí řečeno, že není populární přinášet o Československu příznivé zprávy. V kongresu ovšem zaznívaly hospodářské argumenty proti přerušení styků s ČSR (N. Ramos).²¹¹

Českoslovenští diplomaté ústředí navrhli, aby byla obtížná politická situace řešena „dobrou hospodářskou politikou“ – tj. zvýšením vývozu zboží, o které má Brazílie zájem. Tedy přístup, který bude v zásadě platit po celé období 1945-1989. Za vzor byli československými diplomaty v tomto směru dávání Poláci, kterým se i bez řádné obchodní smlouvy dařilo úspěšně obchodovat cement za bavlnu a přitom se vyhnout jak zdlouhavým jednáním, tak podezření Brazilců, že zneužívají kredit.²¹²

V periodické zprávě za říjen-prosinec 1947 ZÚ upozornil Prahu, že podle Brazilců ČSR nemá svobodu rozhodování a stává se tykadly pro Sovětský svaz.²¹³

S politickými změnami, které přinesl únor 1948, se nedůvěra brazilské vlády vůči Československu ještě dále prohloubila. Přestože nástup komunismu v ČSR nakonec nevedl ani k přerušení vzájemných vztahů, ani k jejich úplné paralýze, můžeme počátek padesátých let charakterizovat jako pro československou diplomacii relativně obtížné období. Od začátku dával brazilský ministr zahraničí Raul Fernandes zcela jasně najevo své přesvědčení, že byl v Československu nastolen komunistický režim sovětského typu.²¹⁴

Únorové události československé diplomaty zaměstnaly vysvětlující kampaní o „demokratické povaze“ politických změn v Československu. Vyslanectví bylo ve svém snažení oslabeno, když se dosavadní vyslanec Dr. Reisser v roce 1948 dobrovolně vzdal funkce a zůstal v Brazílii, kde působil aktivně v krajských spolcích. Československá legace tak zůstala bez vedoucího až do roku 1951 do nástupu vyslance Čecha. (Do Brazílie z Prahy také utekl „válečný chargé d'affaires“ ČSR Vladimír Nosek.)²¹⁵ V tisku a v kongresu probíhalo několik kampaní proti československému komunistickému režimu.

Ve druhém čtvrtletí 1948 pobývala v Brazílii delegace československé národní banky a

---

²¹⁰AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Politická zpráva 30 , Pozadí přerušení styků s SSSR, č. j. 266153, 19. 12. 1947.

²¹¹Tamtéž.

²¹²Tamtéž.

²¹³ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Periodická zpráva říjen-prosinec, 1947.

²¹⁴ Na snahu „prodat“ demokratickou povahu politických změn v Československu Fernandes reagoval: „ pro mě je to 100% komunismus“. ZÚ komentoval, situaci s tím, že Fernandesova žena je Rumunka ze staré školy. Viz AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, č.j. 196869, Periodická zpráva leden-červenec, IV. Věci československé 1948.

²¹⁵ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 10490/102, Typy v Brazílii po linii VTR, 14. 4. 1959, s. 209- 210. Srov. dále i ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 11353/000, Poznatky k osobám čs. původu žijícím v Brazílii, s. 28 (Činnost emigrace ZST v Brazílii) a s. 29, Seznam osob čsl. Původu v Latinské Americe, 21. 2. 1962.

ve třetím čtvrtletí se pak podařilo významně posunout obchodně-politická jednání, která vyústila v dohodu o *modu vivendi* v obchodní oblasti (závazek používat 50% hodnoty československého vývozu na krytí dluhu).²¹⁶ Podařilo se tak překlenout mrtvý bod a dostat do popředí otázku ratifikace obchodní smlouvy z roku 1946. V roce 1948 se totiž objevily problémy se splácením dluhu a Brazilci odmítali udělovat dovozní licence (dlužná částka byla podle dohody z roku 1950 splacena v roce 1955).

Podle zpráv československého vyslanectví se se vznikem železné opony v Brazílii stupňovala „válečná psychóza“, respektive obavy z vypuknutí 3. světové války. Tento stav měl i svůj strategicko-ekonomický dopad. Brazílie se totiž obávala, že by v případě války USA požadovaly velké množství surovin za určené ceny pod výrobními náklady,²¹⁷ což vedlo ke spekulacím a politické neochotě dodávat na „Východ“. K zemím východního bloku, resp. k Československu, Brazilci přistupovali opatrně, protože „**ze spojení z minulé války, se stává možný protivník v potenciální příští válce, jejíž příchod se zdá politicky nevyhnutelný**“.²¹⁸

Činnost ZÚ doprovázely četné administrativní problémy při jeho běžném fungování (např. zadržování diplomatické pošty, udělování víz). Opět se zde setkáváme s „univerzálním receptem“ na udržení diplomatických styků ve složitější politické situaci:

„Využít hospodářskou politiku a toho, že je v Brazílii vzhledem k pokračující industrializaci hlad po investičních statcích. Kromě možností uplatnění pro československý sektor je pro nás Brazílie také strategickým partnerem ve smyslu získávání surovin pro náš průmysl“.²¹⁹

Československo samozřejmě po únoru 1948 výrazně posílilo spolupráci mezi KSB a KSČ, resp. teď už československým „lidově-demokratickým“ státem. Dne 11. května 1948 projednalo předsednictvo Ústředního výboru Komunistické strany Československa informaci o KSB, kterou předkládal přímo Jorge Amado.²²⁰ Tato zpráva obsahovala kromě podrobné analýzy situace KSB i plán akcí na podporu Prestese jako „legendárního vůdce brazilského komunistického hnutí“. Jednalo se mj. o pořádání veřejných shromáždění, překlad románu Jorge Amada o Prestesovi *Rytíř naděje*, šíření projevů Prestese, podrobné informování o

²¹⁶ AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 110, Zpráva o vzájemných vztazích mezi Československou republikou a Latinskou Amerikou, 10. 11. 1955, s. 29.

²¹⁷ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, č.j.105049, 13. 5. 1948.

²¹⁸ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Periodická zpráva leden-červenec 1948, IV.: Věci československé, č.j. 196869, 1948.

²¹⁹ Tamtéž.

²²⁰ NA – f. KSČ, ÚV, f. 1261/2/4, Mezinárodní oddělení 1945-1962, sv. 28, A.j. 102, Analýza KSB o situaci v Brazílii a diskuse, 11. 5. 1948.

událostech v Brazílii a doporučení založit rozhlasový program v portugalštině.²²¹ K tomu se samozřejmě měla využít i osobní přítomnost Jorge Amada u nás (tehdy pouze přechodná, v ČSR se měl trvaleji usadit až v roce 1950).

Československo přišlo o větší množství vazeb. Mnoho z těchto důležitých obchodních kontaktů určitě tvořili i krajané, hlavně zaměstnanci Škoda Brasileira.²²² Ani s nimi z „logiky tehdejšího režimu“ československá diplomacie nespolečně pracovala. Vedoucím krajanů se stal bývalý *chargé d'affaires* našeho vyslanectví během 2. světové války Nosek a místopředsdou bývalý vyslanec Reisser. Mezi další členy patřili hlavně bývalí zaměstnanci Škoda Brasileira.²²³ V tzv. Radě svobodného Československa se angažoval také mediální magnát Assis Chateaubriand („brazilský občan Kane“²²⁴), významný mecenáš, podnikatel, politik a jak uvidíme později, po část svého života i diplomat.

Počátkem roku 1951 zahájil v Brazílii, slovy československých diplomatů reakční, tisk kampaň za přerušení diplomatických styků, ke které se připojili někteří poslanci a senátoři.²²⁵ Některá obvinění byla nepravděpodobná, např. když byl v únoru 1951 tehdejší československý vyslanec Dr. Čech označen v tisku za sovětského státního občana Grigory Semenovitch Strijevského z Lublinu u Charkova.²²⁶ Mnoho kampaní v tisku ale reagovalo na skutečné zločiny, kterých se komunistický režim v Československu v padesátých letech dopouštěl. Velmi citlivá byla Brazílie přirozeně na pozici katolické církve, objevovaly se články popisující podmínky, ve kterých byli internováni duchovní v želivském klášteře.²²⁷

Do kampaně se zapojily samy brazilské úřady. V červnu 1951 obvinily z podvratné činnosti československou a polskou legaci (byly zadrženy československé a polské diplomatické zásilky). Dne 21. června požádalo Itamaraty o přítomnost československého vyslance při prozkoumání zásilek, což bylo československou stranou odmítnuto. Brazílie dávala do souvislosti revoltu v zemědělských oblastech s působením „východních špiónů“. Diplomatská pošta byla nakonec v červenci s československým souhlasem otevřena a

---

²²¹Rádio Praha začalo pravidelně v portugalštině vysílat od roku 1958.

²²²Viz ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 10490/102, Typy v Brazílii po linii VTR, 14. 4. 1959, s. 209- 210. Srov. dále i ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 11353/000, Poznatky k osobám čs. původu žijícím v Brazílii, s. 28 (Činnost emigrace ZST v Brazílii) a s. 29, Seznam osob čsl. Původu v Latinské Americe, 21. 2. 1962.

²²³NA – KSC, ÚV, f. 1261/2/4, Mezinárodní oddělení 1945-1962, sv. 28, A.j. 102, ob. 78, Zpráva k emigrantům, 1951.

²²⁴Assis Chateaubriand založil mediální společnost *Os Diários Associados* v roce 1940, a ta se brzy rozrostla v mocné impérium (v době rozkvětu 34 periodik, 36 rozhlasových stanic, 18 televizních stanic, zpravodajská agentura a několik nakladatelství). Začínal svou kariéru jako novinář (1917), působil také jako advokát a brzy si získal obrovský vliv ve všech sférách brazilské politiky. Byl senátorem (1952-1957) a v roce 1957 ho prezident Kubitschek jmenoval velvyslancem v Londýně, kde působil do roku 1960. Sbíral umění a založil Muzeum umění v São Paulu (MASP).

²²⁵AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, 20. 2. 1951.

²²⁶Tamtéž.

²²⁷AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, 1652/52, 30. 4. 1952.

Brazilce „překvapilo velké množství kancelářských potřeb“.²²⁸ K prohlídce obsahu zásilek úřady přizvaly i novináře. Podle tisku polské balíčky obsahovaly podvrtné materiály.²²⁹ Brazilský vyslanec v Československu Castro překvapivě po svém návratu z Prahy veřejně prohlašoval, že ČSR není pod přímým sovětským řízením.²³⁰

Nakonec „pro nedostatek důvodů a pro zájem brazilských hospodářských kruhů bylo upuštěno od záměru přerušit s Československem diplomatické styky.“²³¹ Znamením toho, že měla Brazílie zájem pokračovat ve vzájemných vztazích, byl už dřívější podpis obchodní a platební dohody v červnu 1950.²³² Z obchodního hlediska ovšem docházelo k určitým potížím.²³³ Existovaly zvěsti, že se prostřednictvím ČSR obchodovalo přímo se Sověty a že díky těmto vazbám na východní Evropu nebude Brazílie schopná dostát svým závazkům vůči USA. V období 1948-1952 kladla proto Brazílie obchodu velké překážky a pod nátlakem USA a nepovolovala dovoz prakticky žádného zboží. Jisté uvolnění nastalo už koncem roku 1951 vzhledem k hospodářským potížím Brazílie, zejména kvůli nutnosti zajistit odbyt kávy.

Smrt Klementa Gottwalda 13. dubna 1953 měla pro československo-brazilské vztahy svůj symbolický význam. Protokolární reakce brazilských úřadů na Gottwaldovo úmrtí byla totiž stejná jako v případě britského krále Jiřího VI. Závěrem naší diplomacie bylo definitivní potvrzení toho, že Brazílie chce ve vzájemných stycích dále pokračovat navzdory aktivitám KSB v Československu. Např. 17. září 1953 opět Jorge Amado projížděl Prahou a vzhledem k možnosti, že KSB opět půjde do ilegality, projednával možnost získání tiskařských strojů. Československo také poskytovalo pravidelně pomoc brazilským soudruhům při průjezdu Prahou cestou do SSSR.

V situaci, kdy se brazilská vláda vyhýbala oficiální spolupráci v kulturní a školské oblasti, vznikla prostřednictvím vztahu KSČ-KSB ale spíše alternativní československo-brazilská vazba v kultuře. Ta se týkala samozřejmě tzv. „pokrokových umělců“, mezi nimiž ale byla velká jména brazilské kultury (např. Amado, Niemeyer, Portinari, Graciliano Ramos). Např. v letech 1948-1955 bylo přeloženo do češtiny 10 románů Jorge Amada (samozřejmě se zaměřením spíše na autorovu ideologickou tvorbu).²³⁴ V roce 1955 Prahu navštívil světoznámý brazilský architekt, také člen KSB, Oscar Niemeyer, který navázal kontakty s

---

²²⁸ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, ob. 1, 6. 9. 1951.

²²⁹ Tamtéž.

²³⁰ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, ob. 2, 2. 7. 1951.

²³¹ AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha 110, Zpráva o vzájemných vztazích mezi Československou republikou a Latinskou Amerikou“, 10. 11. 1955, s. 27.

²³² Platnost na dva roky s automatickým prodloužováním, platilo dále až do dohody 1954.

²³³ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Zpráva o diskriminaci čs.firem v O Jornal, čj.390/51, 10. 2. 1951.

²³⁴ Luciana Stegagno PICCHIOVÁ, *Dějiny brazilské literatury*, Torst, Praha 2007, s. 646- 647.

mnoha čs. architektů.²³⁵

V druhé polovině roku proběhla v Brně, Bratislavě a v Praze velká výstava významného brazilského malíře Cândida Portinariho (bylo vystaveno 61 děl).²³⁶ Portinari se také politicky angažoval v komunistické straně. Myšlenka uspořádat výstavu vznikla na našem vyslanectví v Rio de Janeiru²³⁷ a byla tedy dalším důkazem, že oficiální kruhy se sice ostentativně stykům na kulturním poli vyhýbají, spolupráce však dobře probíhala na úrovni nižších institucí.

Další významný Brazilec, spisovatel Jorge Amado, byl s celou svou rodinou přijat v Československu. V letech 1950 až 1952 pobýval na dobříšském zámku a v roce 1951 se mu v Praze narodila dcera Paloma. Během celého pobytu v ČSR byl Amadovým k ruce „energický Jaroslav Kuchválek“,²³⁸ tehdy vyučující španělštiny na pražské Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, v letech 1955-1961 pak velvyslanec ČSR v Brazílii.

Amado působil pro KSB jako významná spojka s Evropou a Moskvou. Jeho stranickým úkolem bylo „odhalit v Evropě zpátečnickou politiku Brazílie, při níž byly demokratické svobody získané 1945 ztraceny útočnou Dutrovou vládou“.²³⁹ Za tímto účelem se setkával často s Prestesovým spolupracovníkem Diogenesem Arrudou při jeho průjezdech Prahou cestou do Moskvy.

Amadova manželka, spisovatelka Zélia Gattai, ve svých pamětech popisuje kromě idylického života na Dobříši a občasného stesku po Brazílii také určitý střet s realitou komunistického režimu. Tím byly pro Amada tehdejší politické procesy. Brazilský spisovatel je výrazněji zaregistroval teprve ve chvíli, kdy při procesu se Slánským fatálně dopadly na jemu známé prominenty československých komunistů, jako byli ministr zahraniční Clementis, jeho náměstek London nebo vedoucí mezinárodního oddělení KSČ Geminder.

Podle Gattai si nechal při jedné ze svých cest do Moskvy přes Prahu Amada a Zélii zavolat faktický šéf brazilských komunistů Arruda Camara, aby jim oznámil, že:

„situace v ČSR je velmi vážná, my Brazilci, kteří jsme vládními hosty, se do ničeho nesmíme plést na nic se ptát a už vůbec projevovat své názory, za žádných okolností, ani v legraci. Existuje spiknutí proti režimu s infiltracemi kádrů samotné strany, je do toho

---

²³⁵ ŠTĚPÁNEK, *cit. dílo*, s. 251-254; Jirí KOTALÍK, „Brazilská architektura“, in *Světová literatura VIII*, 1963-15-34.

²³⁶Srov. Pavel ŠTĚPÁNEK, *Afinidades históricas e culturais entre Brasil e a República Tcheca. Historické a kulturní vztahy mezi Brazílií a Českou republikou*. Brno: L. Marek 2008, s. 262 -265.

²³⁷ Viz Pavel ŠTĚPÁNEK, „Candido Portinari (1902-1963) v Československu“, v *Brasil Plural, I. kolokvium brazilských studií.*, Matyáš PELANT (ed.), Praha, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2013.

²³⁸Zélia GATTAI, *Zimní zahrada*, Jirí Hladký, Praha 2011, sTR. 13.

²³⁹ Tamtéž, s. 180.

zapletena řada významných osobností.“²⁴⁰

Gattai uvádí, že Jorge Amado se jako člen komunistické strany podroboval stranické disciplíně, ale nevzdával se vlastního názoru. Proces se Slánským jím proto prý hluboce otřásl a započala u něj krize svědomí, jejímž výsledkem bylo, že z komunistické strany vystoupil.²⁴¹ „Chci myslet vlastní hlavou, a ne hlavou jiných“.²⁴² U Gattai tato zkušenost také vyvolala zásadní otázku: „...že by mohli být lidé pronásledovaní režimem, za který bojujeme?“²⁴³

Ne u všech brazilských komunistů ale tyto procesy zasely jisté semínko pochybnosti. Např. ještě v červenci 1956 se Diogenes Arruda [Camara] v Praze na ÚV KSČ svěřil, že si kdysi stěžoval na ÚV KSSS na Gemindera, že mu v Praze dělal potíže cestou do Moskvy. Dostalo se mu tehdy mrazivé odpovědi přímo od Suslova: „do týdne budou všichni tito lidé pryč“.²⁴⁴

I pro Vargasovu druhou vládu (1951-1954) byla ale spolupráce se socialistickými zeměmi ekonomicky výhodná. Ani ne tak objemem vzájemného obchodu jako tím, že tyto trhy představovaly „ventil“ v případě přebytku komodit, na jejichž exportu je v zásadě brazilská ekonomika závislá dodnes. Svou roli hrál jistě i „faktor strategického vydírání“ USA. Žádná brazilská vláda, přes odlišné rétoriky v jednotlivých obdobích, nezpochybňovala privilegovaný vztah s USA. Brazílie ale byla a je jistě v mnoha oblastech partnerem, který si může dovolit jisté taktizování. To ukázala v té době i zpráva z října 1953 v *New York Times*, která referovala o projevu ministra Osvaldo Aranhya v kongresu, ve kterém oznámil, že Češi a Poláci nakoupí brazilskou, velmi kvalitní, železnou rudu, pokud by americké ministerstvo zahraničí zablokovalo její nákup z Brazílie.²⁴⁵

V letech 1953-1954 došlo k dalšímu uklidnění vzájemných styků. Zadržování zásilek se sice stalo folklórem (např. v červenci 1954 byla opět otevřena československá diplomatická pošta a byly zadrženy dva filmy), ale podle hodnocení našich diplomatů nebylo již důvodem snaha najít záminku k přerušení diplomatických styků. Cílem bylo pouze omezit informační činnost ZÚ. Obrázek doplnil brazilský vyslanec v Praze, když upozornil, že Itamaraty by si

²⁴⁰ Tamtéž, s. 121.

²⁴¹ Tamtéž, s. 137-138.

²⁴² Tamtéž, s. 155.

²⁴³ Tamtéž, s. 166.

²⁴⁴ Arruda v této souvislosti ještě dodal, že zcela chápe rozdíl v procesech mezi Rajkem a Kostovem na jedné straně a Geminderem a Slánským na straně druhé, NA – KSČ, ÚV, f. 1261/2/4, Mezinárodní oddělení 1945-1962, sv. 28, A.j. 102, ob. 154, 16. 7. 1956.

²⁴⁵ Viz NA – MZV – VA f. 506/0/45, 1952-1982, k. č. 1-941 h3, *New York Times* Brazil gets Czech bid, 19. 10. 1953. Jisté problémy ve vyjednávání s USA dokládají i záznamy československé rozvědky. Viz ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 10014/300, Báze k objektu vláda /MZV/ Brazílie, 1953, s. 18. ČSR se snažilo přes Itamaraty získat vysvětlení, proč nelze navýšit dodávky železné rudy. Podle zdroje z brazilského MZV byl čs. kontingent vyčerpán, ale uznalo, že USA svůj nečerpaly a odebíraly železnou rudu pravděpodobně z Venezuely.

přálo, aby vyslanectví přestalo vydávat informační bulletin. Dodávky pro Československo nejčennější železné rudy byly obnoveny v roce 1954.²⁴⁶ Pro srovnání, vzájemný obchod stoupl ze 40,7 miliónu Kčs v roce 1952 na 87,4 miliónů Kčs v roce 1954.²⁴⁷

ČSR měla s Brazílií z regionu Latinské Ameriky v té době zdaleka nejvyšší obrát, a to zejména v dovozech (čtyřnásobek Argentiny, která byla na druhém místě).²⁴⁸ Nárůst dovozu byl způsoben odbytovými potížemi Latinské Ameriky.²⁴⁹ Do konce května 1955 byl splacen čs. dluh z roku 1946²⁵⁰ a v tomto roce se také přistoupilo k obnovení činnosti afiliačních společností (tzn. Omnipol Brasileira a její dceřiné společnosti).²⁵¹

Porada kolegia ministra zahraničí Československa z července 1954 se zabývala hospodářskými aspekty vztahů mezi ČSR a Latinskou Amerikou a jasně formulovala hospodářský význam Brazílie pro vzájemnou relaci:

„Vzhledem k neustálému rozvoji styků s Brazílií a **brazilskému zájmu na jejich utužení**, bylo by vhodné soustředit naše obchodní zájmy na tomto kontinentě na tento stát, kde se rýsují možnosti dodávek investičních celků a v náhradu lze očekávat železnou rudu a jiné zboží.“²⁵²

Materiál dále konstatoval, že obchodní politika ČSR byla v „minulých letech ovlivňována záškodníky“, a to jednak neodborností MZO, které kladlo důraz na vývoz spotřebního zboží za volné dolary, a přečerpávání mezních úvěrů, které bylo považováno za výhodné. Dalším problémem našeho obchodního působení v Brazílii byly dlouhé dodací lhůty, špatná distribuční síť a nepružné reakce čs. podniků.²⁵³

Dne 10. září 1954 byla parafována nová obchodní dohoda s doložkou nejvyšších výhod a mezibankovní dohoda. Rozsah vzájemného obchodu byl pak stanoven na 30 miliónů USD z každé strany. Brazilská vláda sice tuto dohodu neschválila (preferovala v té době

---

²⁴⁶AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 29, Výhledový plán vztahů mezi ČSR a státy Latinské Ameriky, 26. 9. 1957, s. 19.

²⁴⁷AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 110, „Zpráva o vzájemných vztazích mezi Československou republikou a Latinskou Amerikou“, 10. 11. 1955, s. 30.

²⁴⁸AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 50., „Otázky vztahů mezi ČSR a zeměmi Latinské Ameriky s ohledem na hospodářské styky“, 1. 7. 1954, s. 16.

²⁴⁹AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 110, „Zpráva o vzájemných vztazích mezi Československou republikou a Latinskou Amerikou“, 10. 11. 1955, s. 14.

²⁵⁰Tamtéž, s. 17.

²⁵¹Tamtéž, s. 14.

²⁵²Tamtéž, s. 12.

²⁵³AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 50, Otázky vztahů mezi ČSR a zeměmi Latinské Ameriky s ohledem na hospodářské styky, 1. 7. 1954, s. 16–17.

dohody multilaterální), ale zároveň nekladla obchodu žádné praktické překážky.²⁵⁴

Byla také definitivně zastavena likvidace afilační společnosti Omnipol Brasileira a Ministerstvo zahraničního obchodu (MZO) přistoupilo k vysílání stálých techniků.

Jisté překážky se ale objevovaly z politicko-bezpečnostních důvodů: v roce 1954 Československo požádalo o otevření technické kanceláře, ale žádost byla brazilskými úřady zamítnuta s tím, že existuje důvodné podezření z agitace a průmyslové špionáže.²⁵⁵ Nutno dodat, že toto brazilské podezření mělo svůj reálný základ. Československá rozvědka byla v Brazílii aktivní, jak také dále uvidíme.

O tom, že stabilita v československo-brazilských vztazích byla stále křehká, vypovídala také epizoda s neudělením víza Emilu Zátokovi. Ten se v roce 1953 účastnil tzv. silvestrovského běhu v São Paulu. Odmítnutí víza pro běh v roce 1954 zdůvodnily brazilské úřady tím, že po svém návratu Zátok šířil o Brazílii v ČSR tiskem i rozhlasem nepravdivé zprávy.²⁵⁶

Na konci roku 1954 se řešila vážná porucha v rychlostní skříni asi u 18 nákladních vozů Škoda 706 (z 20 dovezených). Podle brazilských techniků došlo k závadě, protože byl použit materiál špatné jakosti. Podle československé strany šlo ze 75% o neodborné zacházení a neúměrné zatěžování vozů. Není samozřejmě v našich možnostech ověřit, jaká byla skutečná příčina poruch.²⁵⁷

Zajímavou okolností, na kterou stojí za to poukázat, je skutečnost, že do řešení této reklamace byla zapojena KSB. Podle zprávy předsednictva ÚV KSČ totiž „nepřátelé strany chtěli uspořádat výstavku [o závadě československých výrobků] jako kampaň proti obchodu s lidově-demokratickými režimy. KSB zabránila uspořádání této akce. Archívy sice nespécifikují jak, ale v lednu 1955 pak KSČ poděkovalo soudruhům za úspěšné „odvrácení americké reakce“.²⁵⁸ Je to tedy další z příkladu pragmatické spolupráce mezi partnerskými stranami, která se nevyhýbala ani obchodním záležitostem, a to obecným (pomoc pronikání ZST do Brazílie) i partikulárním (konkrétní obchody, např. brazilští komunisté jevíli zájem o tiskařské stroje, připravovali obchodní mise, nevyhýbali se ani debatám o financování konkrétních obchodních projektů).²⁵⁹

²⁵⁴ AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 110, „Zpráva o vzájemných vztazích mezi Československou republikou a Latinskou Amerikou“, 10. 11. 1955, s. 12.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 28.

²⁵⁶ Viz NA – MZV – VA f. 506/0/45, 1952-1982, k. č. 1-941 a 62, Brazil refused visa for Zatopek, New York Times, 27. 9. 1954.

²⁵⁷ Srov. kapitolu Argentina a reklamace stejného typu vozů. Zatímco do Brazílie bylo náhradou zasláno 50 motorů, do Argentiny to bylo 600 (NA – A ÚV KSČ f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-AN II, ka 74, i. č. 98, ob. 31, Příloha IV, 1958).

²⁵⁸ NA – KSČ, ÚV, f. 1261/2/4, Mezinárodní oddělení 1945-1962, sv. 28, A.j. 102, ob. 27, leden 1955.

²⁵⁹ NA – KSČ, ÚV, f. 1261/2/4, Mezinárodní oddělení 1945-1962, sv. 28, A.j. 102, ob. 166. KSB by

Jaroslav Kuchválek, o kterém byla zmínka v souvislosti s Amadovým pobytem na Dobříši, se svého úřadu československého vyslance v Rio de Janeiru ujal na začátku roku 1955. Jeho působení můžeme chápat jako určitý předěl směřující k většímu prohloubení vzájemných vztahů. V roce 1955 padl rekord obchodní výměny (ten zůstane dlouho nepřekonan, prakticky až do sedmdesátých let). Kuchválek se snažil využít stabilní situace k většímu prosazení československých zájmů. V Rio de Janeiru v roce 1955 založil Československo-brazilský institut (někdy také označováno jako Společnost brazilsko-československého přátelství). Její předsednictvo tvořily nejen kulturní osobnosti ale také poslanci „buržoazních stran“.

Navzdory zlepšení hospodářské výměny nebyla spolupráce na oficiální úrovni příliš srdečná: v lednu 1955 si české vyslanectví stěžovalo, že brazilský ministr zahraničí Raul Fernandes „stařec a osvědčený americký agent“²⁶⁰ (ministrem 1946-1951, znovu ministrem v letech 1954-1955) blokoval osobně veškerou snahu o zlepšení československo-brazilských vztahů, respektive rozšiřování vztahů se zeměmi východního bloku. Jako praktický dopad bylo uváděno odkládání vstupu v platnost československo-brazilské platební dohody (podepsána 1954).

Hlavní body 1945-1955:

- Dobrá výchozí pozice, bez odkladu zahájena jednání o obchodní dohodě, podepsána v roce **1946**. Pak již nastaly problémy s ratifikací i vzhledem k postupné změně politických poměrů v Československu.
- Československé vystupování na Pařížské konferenci, odmítnutí Marshallova plánu, ilegalita Brazilské komunistické strany a přerušování styků Brazílie se SSSR jsou události, které komplikují československo-brazilské vztahy.
- Československu se v tomto období nepodařilo z výše uvedených důvodů výrazněji rozvíjet obchodní potenciál, ale docházelo k postupnému posilování obchodní výměny.
- Nejistá situace v letech **1948-1951** (probíhaly kampaně proti socialistickým zemím, objevovaly se tlaky i na přerušování diplomatických vztahů, USA se stavěly proti spolupráci Brazílie se ZST).
- Československo-brazilské vztahy měly ale svůj strategický význam pro obě strany: pro Československo nabízely uplatnění pro jeho strojírenské výrobky a nákup surovin

---

mohla od firem získávat finanční prostředky na vzájemný obchod.

²⁶⁰ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Mimořádná politická zpráva, 17. 1. 1956.

(železná ruda, káva); pro brazilskou stranu představovaly alternativní odbyt surovin v případě odbytových potíží, zajímavé technologie pro industrializaci.

- **1950**– byla podepsána platební dohoda upravující obchodní vztahy
- **1954**– podepsána nová obchodní dohoda.
- **1955-1956** – padl rekord obchodní výměny (okolo 42 mil. USD)

Shrnutí obchodní výměny 1945-1961:²⁶¹

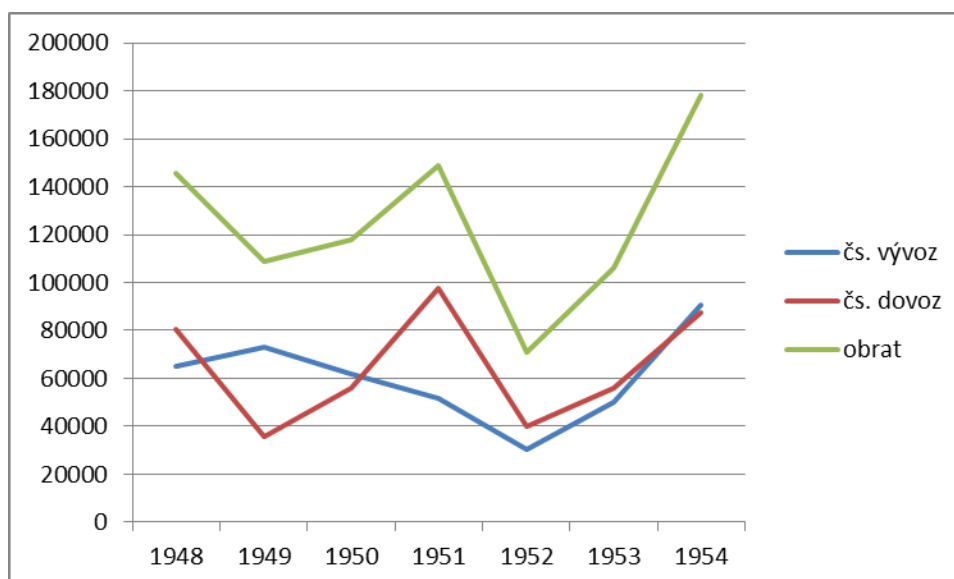
První tabulka a graf (v tis. Kčs – nejsou dostupné údaje v USD) zachycují výrazný pokles našeho vývozu do Brazílie v letech 1948-1952 a jeho relativně rychlý růst v období 1953-1954, kdy Brazílie přestala klást obchodu politické překážky. Brazilský dovoz do ČSR vzrostl skokově v roce 1951 v důsledku odbytových potíží v Latinské Americe (káva).

Tabulka 4: Přehled obchodní výměny Československo- Brazílie (tis. Kčs)

	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
čs. vývoz do Brazílie	64 951	73 193	61 877	51 642	30 514	50 278	90 652
čs. dovoz z Brazílie	80 470	35 437	55 828	97 388	40 178	55 943	87 470

²⁶¹ Údaje o vzájemném obchodu se často rozcházejí. Dále uváděná čísla o obchodní výměně jsou, pokud to bylo možné, ověřeny z více zdrojů. Hlavním zdrojem dat byly tyto prameny: AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989; AMZV, f. TOT Brazílie 1955–1959, 1960-1964, 1965-1969; NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartóny 8-17, ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12957/ 000, Ochrana ZÚ a čs. kolonie, Zpráva o Brazílii 1989 (s. 61-78), viz s. 77 a M. NOVÝ a kol., Brazílie, Institut zahraničního obchodu, Horizont, 1971 a V. BENEŠ a kol., Laplatská skupina, Institut zahraničního obchodu, ČTK/Pressfoto, Praha 1981.

Graf 5: Obchodní výměna Československo- Brazílie 1948-1954

4.4. 1955-1961 – Juscelino Kubitschek – „krajan“ prezidentem

ZÚ Prahu informoval, že zvolení Kubitscheka nabízí určité perspektivy na zlepšení nejen v oblasti obchodní ale i kulturní spolupráce. Jeho inaugurace se 31. ledna 1956 zúčastnila československá delegace, kterou vedl ministr kultury Štoll. Vyslanectví zdůraznilo, že se Kubitschek ke svému českému původu vždy hlásil.²⁶² Je zcela jisté, že naše vyslanectví tím získalo určitou pozornost a svým způsobem lepší přístup do prezidentského paláce. Prezident také při přijetí československých delegací na svůj český původ upozorňoval, ale výše (3.2.) jsme již naznačili jeho zahraničně-politické priority.

Pro Československo byl daleko důležitější osobou tehdejší viceprezident, pozdější prezident, **João Goulart**, který už v roce 1956 projevil zájem o návštěvu Československa a přijal pozvání předsedy vlády Širokého²⁶³ (přijel až v roce 1960). Lze říci, že v námi sledovaném období 1945-1989 se **jednalo o brazilského politika, resp. prezidenta, s největším zájmem o Československo.**

S nástupem JK se však zintenzivňuje rytmus bilaterálních kontaktů i v politické oblasti. Ve dnech 8.- 20. května 1956 navštívila ČSR dvanáctičlenná brazilská parlamentní delegace vedena poslankyní Ivette Vargas (neteř prezidenta Vargase). Proběhla úspěšně a hlavně otevřela prostor pro další styky v rámci parlamentní diplomacie, kdy bylo možné svým

²⁶² Hoffmeister cituje, Assise Chateaubrianda, který Kubitscheka označil jako „bláznivého Čecha“ a dodal, že kdyby byl Kubitschek opravdu pořádný Brazílec, tak by nebyl Brasílii nikdy dostavěl“ (Adolf HOFFMEISTER, *Mrakodrapy v Pralese*, Československý spisovatel, Praha 1964).

²⁶³AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 140., „Přehled současného vývoje vztahů mezi ČSR a zeměmi Latinské Ameriky a návrhy na další postup“, 5. 10. 1956, s. 13.

způsobem obejít konzervativnější Itamaraty a lobovat za československé zájmy přímo u politiků. U brazilského vyslance v Československu Alvarengy bylo sondováno, zda by bylo možné uvažovat o povýšení našeho zastoupení na velvyslanectví, zejména s ohledem na důležitost obchodních vazeb. Alvarenga přislíbil projednat neoficiální žádost právě s poslankyní Vargasovou.²⁶⁴

Platnost stávajícího smluvního rámce pro obchodní vztahy (platební a obchodní dohoda) byla prodloužena do listopadu 1956. Brazilská vláda nechtěla jednat o nové dohodě s tím, že zvažuje, zda v budoucnu nebude upravovat své obchodní styky multilaterálně. I přes tato omezení se Československu dařilo zajistit, aby brazilští dovozci dostávali devizy na nákup čs. výrobků. Československo je po USA a zemích Haagského klubu dokonce na třetím místě ve velikosti devizových přidělů.²⁶⁵

Porada kolegia ministra zahraničí z 28. října 1956 za priority čs. působení v Brazílii stanovila: povýšení na velvyslanectví, zřízení konzulátů v São Paulu a v Recife (pro oblast brazilského Severovýchodu), uzavření nové smluvní úpravy obchodních vztahů, pozvání další parlamentní delegace a realizace návštěvy Goularta v ČSR v letech 1956 nebo 1957.²⁶⁶ Všechny tyto úkoly, kromě zřízení konzulátu v Recife, se podařilo splnit do konce Kubitschekova volebního období, tedy do konce roku 1960.

„Chladný a odměřený vztah s Itamaraty“²⁶⁷ ale nezmizel. Brazilské ministerstvo zahraničí se nepodílelo na protokolárním zajištění cest československých diplomatů do jednotlivých států federace, přetrvávaly „chronické potíže“ při odbavování diplomatické pošty a s udělováním některých druhů víz.²⁶⁸

Počátkem roku 1957 vlivem maďarských událostí (1956) zaznamenal československý ZÚ ze strany Brazílie větší rezervovanost a „provokační otázky“. Československý úřad je vnímán jako „nejsověětější“ ze zastoupení zemí socialistického tábora. V obchodě ale „zvítězila prestiž průmyslového státu“.²⁶⁹ I když ve srovnání s vývojem polsko-brazilské relace mělo podle analýzy diplomatů Polsko lepší pozice než ČSR (podle vyslanectví je jedním z důvodů kladný vztah Vatikánu ke Gomulkovu režimu).²⁷⁰ Také se objevovaly stížnosti na neshody mezi československým a polským vyslanectvím, respektive stížnosti na nedostatek koordinace, a to i při obchodních operacích, z čehož údajně pramenily ztráty pro

---

²⁶⁴AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 140., „Přehled současného vývoje vztahů mezi ČSR a zeměmi Latinské Ameriky a návrhy na další postup“, 5. 10. 1956, s. 13.

²⁶⁵Tamtéž, s. 14

²⁶⁶Tamtéž.

²⁶⁷AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Vnitropolitická zpráva, 22. 12. 1956.

²⁶⁸AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Zpráva o Brazílii, 17. 5. 1956

²⁶⁹AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, 2.2.1957.

²⁷⁰AMZV, f. TO- T, Brazílie 1955-1959, č.j. 343/312, Hospodářské zprávy řádné i mimořádné, 1957.

obě země (přeplácení).²⁷¹

V květnu 1957 vystoupil poslanec Newton Carneiro v Kongresu a kritizoval vládu, že nedostatečně využívá možností, které Brazílii nabízí obchod se ZST. Podle Carneira měl projev značný ohlas. Brazilský vyslanec v ČSR pak musel prezidentu Kubitschekovi vysvětlovat důvody, proč tomu tak je a zda opravdu ZST představují takový potenciál. Vyslanec Alvarenga odpověděl, že ač je „prohlášený antikomunista“, musí potvrdit, že takovéto možnosti existují.²⁷² V rozhovoru s čs. diplomatem, resp. příslušníkem rozvědky, pak Carneiro sdělil, že JK je „velmi pomalý“. Dodal, že občasná stížnosti na kvalitu a dlouhé dodací lhůty československého zboží naši pozici nepomáhají. Rád by, aby Československo dodávalo brazilskou kávu do zemí, s nimiž nemá Brazílie přímé styky.²⁷³

V říjnu 1957 projednalo kolegium MZV perspektivy vztahů ČSR s Latinskou Amerikou. Jednalo se o jeden z prvních strategických dokumentů československé diplomacie pro region Latinské Ameriky v období 1945-1989. Ve vztahu k Brazílii dokument uvedl, že zájem vládních (viceprezident Goulart) a parlamentních kruhů o spolupráci je zřetelný, ale Itamaraty se v tomto směru drží „reakční linie“. Spory mezi institucemi řešil pak přímo prezident.²⁷⁴

V roce 1957 brazilsko-československé obchodní vztahy stagnovaly jak v důsledku nátlaku USA, tak díky multilaterálním tendencím Brazílie v obchodu nebo zavedení celního sazebníku *ad valorem*. Československo se snažilo participovat na Kubitschekově plánu industrializace Brazílie a zajímavá byla i ambice dosáhnout postavení re-exportéra brazilského zboží do dalších socialistických zemí. Na tuto otázku se Brazílie prý dívala příznivě. Vstřícnější postoj Brazílie k socialistickým zemím byl také částečně způsoben obavami před integrací západní Evropy (*viz výše*).

Na tuto situaci reagovala strategie Ministerstva zahraničního obchodu²⁷⁵ tím, že hodlala kromě zmiňovaných reexportů brazilského zboží přes Československo zintenzivnit činnost strojírenských podniků zahraničního obchodu (PZO) a zapojit je do probíhající brazilské industrializace. Velmi důležitým bodem, byť v podstatě zůstane ve větším měřítku nesplněným, byl plán zvážit možnosti zavedení výroby československých strojů (auta, traktory, jednoduché obráběčky, motory) v Brazílii. Vznikl záměr zřídit odbočky státní banky v Brazílii. Naděje byly vkládány do kapitálových investic, které by bylo možné realizovat

²⁷¹ Tamtéž.

²⁷² ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 10014/303, Báze k objektu vláda a parlament v Brazílii, 3. 5. 1957, s. 5.

²⁷³ Tamtéž.

²⁷⁴ AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 29, Výhledový plán vztahů mezi ČSR a státy Latinské Ameriky, 26. 9. 1957, s.

²⁷⁵ Stručný popis strategie MZO do roku 1959 pro Brazílii viz AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha 29, Výhledový plán vztahů mezi ČSR a státy Latinské Ameriky, 26. 9. 1957, s. 20.

přes afilaci Omnipol Brasileira, a tak by bylo možné zvýšit podíl Československa na industrializaci Brazílie.²⁷⁶ Materiál upozorňoval na to, že „**v politické relaci je třeba vzít v úvahu, že Itamaraty nebude mít zájem na zlepšování relace s ČSR. Zlepšení politické relace tedy závisí na naší obchodně-politické relaci.**“²⁷⁷

Koncem padesátých let byly vlivem pokračujícího posilování brazilské průmyslové výroby vytlačovány dřívější československé exportní komodity (cement, obráběcí stroje, spotřební zboží, automobily). Objevovala se výzva k větší „pružnosti československého zahraničního obchodu“. Tato věta se v různých modifikacích opakovala prakticky po celé námi sledované období a často poukazovala na rozdíly mezi kapitalistickým a socialistickým systémem, které v mnoha ohledech vzájemný obchod komplikovaly. Zde je za nevýhodu považována málo účinná forma povolených kapitálových transakcí. Hlavními dovozními artikly v roce 1957 byla železná ruda, kakao, káva, kůže, olejnatá semena; vývozními artikly pak stroje, valený materiál, slad, spotřební zboží, chmel a chemikálie.²⁷⁸

V roce 1958 byla uzavřena významná zakázka na traktory přes brazilský Institut kávy, v rámci které bylo dodáno do Brazílie více než 10 tis. kusů traktorů Zetor. Československým výrobkům ale škodily reklamace (srov. případ nákladních aut Škoda 706), dlouhé dodací lhůty, ale i nedbalá expedice a balení. Největší oblibě se kromě traktorů v této době těšily i hudební nástroje a kovo-obráběčky.²⁷⁹

V srpnu 1958 navštívila Brazílii československá a sovětská meziparlamentní delegace. Podle ZÚ byly obě delegace přijaty na odpovídající úrovni, ale zároveň se „rozjíždí mašina Američanů“. Americký ministr zahraničí J. W. Dulles ve stejné době strávil v Brazílii čtyři dny. Přesto se dařilo lépe prosazovat československou kulturu a byly znovu navázány styky s brazilskou obcí Lidice. Pravidelné portugalské vysílání zahájilo Rádía Praha.

Tabulka 6: počet hodin vysílání Rádía Praha v portugalské (1958-1969)

	1958	1959	1960	1961	1962	1963
Portugalsky	46	329	587	880	879	747
	1964	1965	1966	1967	1968	1969
	692	694	730	730	694	730

Zdroj: <http://www.radio.cz/cz/static/historie-radia-praha/v-zajeti-ideologie> [přístup 19. 6. 2013]

²⁷⁶AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 29, Výhledový plán vztahů mezi ČSR a státy Latinské Ameriky, 26. 9. 1957, s. 20.

²⁷⁷Tamtéž.

²⁷⁸AMZV, f. TO-T Brazílie, 1955-1959, 343/212, 1957.

²⁷⁹Tamtéž.

V únoru 1959 československé ministerstvo zahraničních věcí připravilo ucelenější koncepci vztahů s Latinskou Amerikou. Podle materiálu mělo Československo nejrozvinutější styky právě s Brazílií. Vzhledem k rostoucímu brazilskému nacionalismu, zvláště v armádě, dokument doporučil zaměřit se na vojenské kruhy²⁸⁰ a navrhnul vyslání vojenských přidělců i do Brazílie, chválil i kontakty na úrovni států federace.²⁸¹ Prezident Kubitschek byl také navržen na „vhodné vyznamenání či řád“.²⁸²

Kromě povýšení na velvyslanectví a znovuoobnovení konzulátu v São Paulo koncepce ve vztahu k Brazílii navrhovala: využívat národní buržoazie²⁸³ a jejího odporu proti pronikání zahraničních monopolů, uzavřít novou obchodní dohodu, posílit nabídku stipendií (dlouhodobé studium a krátkodobé specializační praxe) a vědeckou spolupráci.²⁸⁴

I v situaci, kdy se postavení KSB relativně zlepšilo, pokračovala pomoc „brazilským soudruhům“. Praha fungovala jako přípravná zastávka cestou do a z Moskvy. Českoslovenští komunisté hradili Brazilcům náklady na pobyt i letenky. V červnu 1959 Prahu opakovaně navštívil i Carlos Marighella, výrazná postava brazilského komunistického hnutí, která se stane jedním z čelních představitelů pozdějšího ozbrojeného odporu proti vojenskému režimu (autor konceptu „městské guerilly“).

Jeho hlavním úkolem v Československu bylo vyvíjet tlak na socialistický blok, aby pomohl Kubitschekovi v reformách, na které nemá dostatek prostředků. Brazilská vláda by podle Marighelly byla ochotna jednat se Sověty a Československo by mohlo posloužit jako prostředník, protože má s prezidentem JK velmi dobré vztahy. Marighella považoval kromě připravované cesty viceprezidenta Goularta a Sarah Kubitschekové za přínosné i cesty Assise Chateaubrianda [sic!]. KSB také do Československa „dodávala“ redaktory pro portugalské vysílání čs. rozhlasu.²⁸⁵ Při svých jednáních na předsednictvu KSČ v Praze se Marighella

---

²⁸⁰ Jak popisuje Skidmore a Smith, v brazilské armádě existovaly v zásadě dva politické proudy: národní, který prosazoval silnou roli státu v klíčových sektorech ekonomiky, jako je ropa a její zpracování, a relativní nezávislost v zahraniční politice (např. odmítání zvažované brazilské účasti na operacích USA v Koreji). Druhý proud lze označit za silně antikomunistický, který prosazoval prohlubování vazeb s USA v kontextu studené války a národní proud v armádě považovali jeho představitelé za komunisty (viz SKIDMORE a SMITH, *cit.dilo*, str. 182).

²⁸¹ AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 228, Koncepce vztahů mezi ČSR a státy Latinské Ameriky, 12. 2. 1959, s. 6-7.

²⁸² Tamtéž, s. 9.

²⁸³ V materiálech čs. úřadů o Brazílii se často setkáváme s termínem „národní buržoazie“. Československo rozlišovalo v Brazílii dva druhy buržoazie: tu čs. režimu v zásadě příznivěji nakloněnou, tzv. národní, která prosazovala domácí kapitál a dostávala se často do sporu se „severoamerickým imperialismem“ (zejména v otázkách nerostného bohatství) a tu „špatnou“ – „protinárodní velkoburžoazií spojenou s latifundisty“, která prosazovala užší vazby na USA.

²⁸⁴ AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 233., Návrh opatření k rozvinutí čs. iniciativy v otázce uplatňování zásad mírového soužití mezi státy s rozdílným společenským zřízením v relacích s Latinskou Amerikou“, 16. 4. 1959, s. 3.

²⁸⁵ NA – f. KSČ, ÚV, f. 1261/2/4, Mezinárodní oddělení 1945-1962, sv. 28, A.j. 102, ob. 184-185, červen 1959.

angažoval i v obchodních záležitostech: např. pomáhal s přípravou brazilské delegace na strojírenský veletrh, jednal o nákupu tiskařských strojů.²⁸⁶

Dne 14. července 1959 přijíždí na krátkou návštěvu Československa manželka brazilského prezidenta Kubitscheka Sarah se dvěma dcerami. Brazílie se snažila vyhnout byt' jen zdání „polooficiálního rázu návštěvy“ a dávala jasně najevo svou nevělu ke snaze československé strany povýšit charakter této cesty.²⁸⁷ Jednalo se o relativně citlivou věc, kterou dlouho provázely spekulace a československá diplomacie ji považovala za významnou, a to i ve světle zvažovaného obnovení styků Brazílie a SSSR.²⁸⁸

V Československu se nakonec brazilská neoficiální delegace setkala s tehdejším ministrem zahraničí Davidem, prezidentem Novotným a jeho ženou. Díky zpoždění na hranicích však návštěva zmeškala „dámský čaj“ u manželky prezidenta Novotného, kterého se měl zúčastnit „výkvět tehdejší komunistické ženské scény“: Fierlingerová, Kahudová, Anežka Hodinová-Spurná a Gusta Fučíková. Kromě Prahy navštívila delegace Český Krumlov a Třeboň. Podle zpráv byla Sarah Kubitscheková velmi přátelská a přes deklarovaný neoficiální ráz návštěvy slíbila Československu pomoci v jeho snaze povýšit své zastoupení na velvyslanectví.²⁸⁹

Již padlo jméno brazilského mediálního magnáta Assise Chateaubrianda. Ten během svého působení ve funkci brazilského velvyslance v Londýně (1957-1960)²⁹⁰ zasahoval okrajově i do československo-brazilských vztahů. V souvislosti s jeho působením v Londýně české archívy potvrzují názor některých autorů, že Assisovi bylo jeho diplomatické působení v Londýně malé.

Assis Chateaubriand, podle československé rozvědky „americký tlučhuba a reakcionář vlastníci nejvíc sdělovacích prostředků v Brazílii“,²⁹¹ často v průběhu roku 1959 zajížděl do Československa. Zde se stavěl do pozice vyjednavče s Československem a i podle archívu čs. MZV přeháněl možnosti vzájemného obchodu a způsoboval tak i problémy s Itamaraty. Objevila se domněnka, že za jeho častými pražskými výlety byla milenka.

Pro Československo byly ale jeho návštěvy důležité z propagačních důvodů. Ačkoliv byl přesvědčeným antikomunistou, dával ve svých denících *Diários Associados* prostor článkům, které podporovaly rozšiřování hospodářských a kulturních styků se zeměmi

²⁸⁶ NA – f. KSČ, ÚV, f. 1261/2/4, Mezinárodní oddělení 1945-1962, sv. 28, A.j. 102, ob. 166, 1956.

²⁸⁷ AMZV, f. TO- T Brazílie, 1955-1959, Manželka brazilského prezidenta Juscelina Kubitscheka v ČSR, 1959.

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ Tamtéž.

²⁹⁰ Tuto funkci dostal za odměnu za podporu JK.

²⁹¹ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 10014/301, Báze k objektu vláda a parlament v Brazílii, 14. 5. 1954, s. 22-23.

socialistického tábora, zvláště pak s Prahou.²⁹² Náměstek ústředního ředitele ČTK Lubomír Fišer vycestoval díky jeho zprostředkování v roce 1959 do Portugalska a do Brazílie. Informace o Chateaubriandových častých návštěvách Československa i o cestě Fišera do Brazílie byly poskytovány sovětským přátelům.²⁹³

V návaznosti na tuto cestu byla pak 18. prosince 1959 uzavřena brazilsko-sovětská obchodní dohoda (viz 3.2.). V prosinci 1959 stihla ještě Brazílii navštívit mise československého Národního shromáždění, kterou přijal i prezident Kubitschek (v delegaci byl také náměstek ministra zahraničí Jiří Hájek, zástupci MZO a ministerstva školství). Během návštěvy São Paula delegace často slyšela chválu strojních celků z oboru energetiky dodaných z ČSR.²⁹⁴

Rok 1960 byl pak relativně bohatý na události. Nejdříve výčet těch nejdůležitějších, pak se dostaneme k některým událostem roku podrobněji: Kubánská revoluce; 21. dubna 1960 bylo inaugurováno nové hlavní město Brasília (slovy André Malrauxa: „hlavní město naděje“); dne 18. července 1960 byl znovu otevřen konzulát v São Paulu a připravovalo se otevření konzulátu v Recife²⁹⁵ (stihlo se nakonec v srpnu 1963 ještě před vojenským převratem); v červnu byla podepsána nová obchodní dohoda; v červenci došlo k uzavření dohody s rozvojovou bankou BNDES; dne 26. října 1960 se pak splnila dlouhodobá snaha československé diplomacie povýšit vyslanectví na velvyslanectví a v prosinci 1960 pak Československo navštívil viceprezident Goulart.

V únoru 1960 reflektovala porada kolegia ministra zahraničí návštěvu N. Chruščova v regionu a vzhledem k „neběvalému rozmachu protiimperialistického hnutí v regionu“²⁹⁶ naplánovala na druhou polovinu roku 1960 tzv. „Misi dobré vůle“ do Latinské Ameriky tak, „aby byl oslaben dojem z cesty Eisenhowera po regionu“.²⁹⁷ Misi vedl náměstek ministra zahraničí Hájek a zúčastnili se také představitelé dalších rezortů (zahraniční obchod, školství).

V červnu 1960 delegace navštívila Brazílii, konkrétně nové hl. m. Brasília, Rio de Janeiro a São Paulo. Byla přijata i prezidentem Kubitschekem, který, jak bylo jeho zvykem,

---

²⁹²O návštěvách Assise Chaetaubrianda referoval obsáhle i československý tisk. Viz NA – MZV – VA f. 506/0/45, 1952-1982. k. č. 1-941-, Rudé Právo: (21) 1957, Brazílie chce rozšířit obch. styky s ČSR, 12.10.1958 (*obě hospodářství se ideálně doplňují, mohou pojmout mnoho čs. výrobků*); (h3) - nebo 9.11.1958: *Assisovy noviny O Jornal zveřejňovaly jeho dojmy o ČSR. Zmiňuje obrovskou prosperitu a kvalitativně nejdokonalejší výrobky, byť nesouhlasí se zřízením.*

²⁹³AMZV, f. TO- T Brazílie, 1955-1959, leden 1959.

²⁹⁴AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 261, Zpráva o výsledcích delegace NS v Latinské Americe, 21. 2. 1960, s. 5.

²⁹⁵Fungoval do roku 1992.

²⁹⁶AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 261., Vyslání mise dobré vůle do Latinské Ameriky, 21. 2. 1960, s. 1.

²⁹⁷Tamtéž.

poukázal na svůj český původ a poděkoval za přijetí ženy i dcer v Československu. Prezident Kubitschek se zúčastnil se kladení základního kamene k budově čs. ZÚ a v krátkém projevu ocenil pomoc vyspělého čs. průmyslu při industrializaci Brazílie. V té době už opravdu mělo Československo za sebou významné projekty v oblasti investičních celků: nejdůležitější byly dodávky pšeničných mlýnů, textilní a obuvnické stroje, počátek dodávek v energetice (hydroelektrárny ve státě São Paulo – např. Bariri).

JK také při přijetí čs. delegace přislíbil osobní intervenci ve věci povýšení čs. ZÚ na velvyslanectví u ministra zahraničí Horácia Lafera. Ten se později při přijetí mise této otázky vyhnul a zaměřil se především na obchod. Proběhlo setkání i s představiteli sãopaulského průmyslu (s federací FIESP). Ve zprávě z cesty byla poznámka, že brazilská národně smýšlející buržoazie by mohla být i možným partnerem Československa proti USA, resp. v rámci „osamostatňování se od imperialistické nadvlády“.²⁹⁸ Proto bylo nutné podle zprávy neopomíjet žádnou skupinu v brazilské společnosti, přednost má ale nacionalistické křídlo, které má i podmíněnou podporu KSB.²⁹⁹

Dále zpráva uvedla, že JK se chystá po skončení svého mandátu na cestu po Evropě, proto by bylo rozumné získat jej k návštěvě ČSR, ke které jevil chuť. „Byla by to dobrá investice“ – spekulovalo se totiž o možném návratu JK do prezidentské funkce v roce 1965.³⁰⁰ V hospodářské oblasti v souvislosti s růstem průmyslové výroby v Brazílii, zpráva doporučila zaměřit se vedle dodávek investičních celků na budování montoven a zavádění výroby průmyslového zboží.

V rámci operativních závěrů materiál doporučil využít slibu JK k povýšení na velvyslanectví, zajištění provozu konzulátu v São Paulu, vyslání stálého zástupce do nového hlavního města Brasílie a v souvislosti s plány rozvoje brazilského průmyslu naplánovat možnou čs. účast podle konkrétních odvětví a států, snažit se o regionální diversifikaci, netlačit na uzavření kulturní dohody, ale podporovat vědecko-technickou linii spolupráce pro posílení obchodních i politických zájmů.³⁰¹ **Nová obchodní dohoda**, která byla při příležitosti této návštěvy podepsána, měla platit pět let s předpokládaným objemem 35 mil. USD ročně z každé strany a mezním úvěrem 5 mil. USD (s jistými modifikacemi platila *de facto* do roku 1977).

---

²⁹⁸ AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 52., Zpráva o pobytu čs. delegace na oslavách 150. výročí nezávislosti Argentiny, o misi dobré vůle v Uruguayi a Brazílii a o cestě s. náměstka dr. Jiřího Hájka po dalších zemích, 26. 7. 1960.

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 25.

³⁰¹ AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 52., Zpráva o pobytu čs. delegace na oslavách 150. výročí nezávislosti Argentiny, o misi dobré vůle v Uruguayi a Brazílii a o cestě s. náměstka dr. Jiřího Hájka po dalších zemích, 26. 7. 1960, s. 13-14.

V červnu 1960 svou činnost po 21 letech obnovil čs. konzulát v São Paulo. Zpráva o zahájení činnosti konzulátu uvádí, že **60-85% vzájemné výměny zboží je právě ze státu São Paulo**. Důležitý je i význam tohoto města, resp. státu, pro kulturní propagaci Československa (proběhly zde úspěšné výstavy českého skla, baroka) a je zde nejsilnější krajanská komunita. Text zcela správně poznamenal, že Brasília je daleko a z hlavního města by bylo prakticky nemožné plnit konkrétní „ekonomické úkoly“. Jako příklad zpráva uváděla stavby elektrárny Ibitinga nebo Urubupungá. Nový tým konzulátu také znovu zvažoval vytvoření československo-brazilského institutu v São Paulo, který by navázal na svého kolegu z Ria de Janeiro (ten byl založen 1955, ale jeho činnost víceméně stagnovala).³⁰²

Ve svých zprávách ZÚ upozornil na zhoršení pozice socialistických zemí po personálních změnách, které proběhly na Itamaraty. Brazilská víza pro socialistické země musela teď nově schvalovat politická sekce ministerstva a policie. Vysoký představitel Itamaraty a blízký spolupracovník ministra Lafera Pio Correia³⁰³ byl zásadním odpůrcem kulturní dohody, ZÚ doporučil pro její podporu získat JK, „bude-li se chtít exponovat“.³⁰⁴

Jisté zpřísnění režimu ZST může souviset i s incidentem, kdy vedoucí maďarského obchodního zastoupení požádal o politický azyl a obvinil kolegy z dalších socialistických zemí ze špionáže. Snad i v reakci na „maďarský incident“ nedošlo v červenci 1960 k prodloužení víza pro zpravodaje ČTK Blažíka, vedeného v archívech čs. rozvědky pod krycím jménem Radek.

Tato událost měla velký ohlas, např. v médiích nejvlivnější skupiny Globo. Podle ZÚ stál za úniky do tisku sám Pio Correia.³⁰⁵ Případ Blažíka se údajně snad dostal až k prezidentovi. Ministr zahraničí Horácio Lafer sice nedával tuto kauzu do souvislosti s maďarskou špionáží, protest čs. strany k Blažíkovu vyhoštění ale nepřijal.³⁰⁶ Místním úřadům se také u Blažíka nelíbilo, že ČTK nevydávala o Brazílii zprávy. Situaci glosoval také rada brazilského vyslanectví v Praze Ouro Preto s tím, že se diví, „že je okolo jeho neprodlouženého víza takový humbuk, když od Blažíka nečetl ani řádku“.³⁰⁷

Navzdory těmto komplikacím Itamaraty nezablokovalo dlouhodobou čs. snahu a dne

---

³⁰² AMZV, f. TO- T, Brazílie 1960-1964, kr. 1, 343/112, Konzulát v São Paulo, zahájení činnosti a nejbližší pracovní úkoly, červen 1960.

³⁰³ Podle některých zdrojů spolupracoval Pio Correia od svého působení jako brazilský velvyslanec v Mexiku (1960-1964) se CIA. Zajímavé je v této souvislosti také jeho působení ve funkci velvyslance v Uruguay od září 1964, kde měl údajně na starosti brazilskou „po-převratovou“ emigraci (viz DE ABREU, LAMARÃO (org), *cit.dilo*, str. 20).

³⁰⁴ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Řádná kulturní zpráva na I. pol. 1960, č.j. 3228/60/Bub, 23.8. 1960.

³⁰⁵ AMZV, f. TO- T Brazílie, 1960-1964, kr. 1, Případ s. Lubomíra Blažíka, 15. 7. 1960.

³⁰⁶ AMZV, f. TO- T Brazílie, 1960-1964, kr 1, Případ s. Lubomíra Blažíka, 15. 7. 1960.

³⁰⁷ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č.11424/302, List Ultima Hora /zahraničně-politický komentátor/, Brazílie, Medák – záznam o rozhovoru s Gil Ouro Preto, 25. 8. 1960, s. 23.

26. října 1960 byly **brazilský a československý ZÚ povýšeny na velvyslanectví**.

Na podzim 1960 se československé rozvědce podařilo odhalit významné skutečnosti ohledně role brazilské diplomacie v kubánské otázce a její spolupráci s americkou CIA. Československý agent s krycím jménem WILLI pracoval přímo v šifrovacím oddělení Itamaraty. Jím předávané informace potvrdily celkem očekávanou skutečnost, že americká rozvědka měla podporu Brazílie a že někteří její diplomaté s ní aktivně spolupracovali.³⁰⁸ Podle zpráv agenta WILLIHO pracoval pro CIA **Vasco Leitão da Cunha**, tehdejší brazilský velvyslanec v Havaně a pozdější ministr zahraničních věcí po roce 1964 (*viz výše 3.2., 3.3. i 3.4.*). Jeho řídicí orgán CIA působil na velvyslanectví USA v Riu de Janeiru a zajímavé bylo, že Cunhu údajně úkoloval přímo přes politické oddělení Itamaraty.³⁰⁹

Tato informace byla ihned předána kubánskému vedení. Raúl Castro jako ministr obrany se nemohl ihned sejít s československým rezidentem na Kubě, bez většího odkladu jej proto v Havaně 9. listopadu 1960 o půlnoci přijal osobně Fidel Castro.³¹⁰ Atašé kubánského velvyslanectví v Praze byl také ve styku s Cunhou a i on byl snad tímto provalem odhalen. Samotným Cunhou byl nakonec varován, aby se na Kubu už nevracel. Informaci podle archívu KSČ potvrdila i II. správa SNB (tedy kontrarozvědka).³¹¹

Toto zpravodajské odhalení samozřejmě nijak neovlivnilo bilaterální styky, které se rozvíjely příznivě. Československo navštívili guvernéři států Rio de Janeiro a Pernambuco, proběhla další výměna parlamentních delegací. Ve dnech 2.-5. prosince 1960 se uskutečnila cesta viceprezidenta Goularta, pozdějšího brazilského prezidenta, v Československu. Tato dlouho očekávaná návštěva měla intenzivní program: brazilská delegace jednala s předsedou vlády Širokým, předsedou Národního shromáždění Fierlingerem, hlavou sociálního zabezpečení Erbanem, šéfem ROH Zupkou, ministrem zahraničního obchodu Krajčírem a prezidentem Novotným. Dále navštívila Lidice, Bratislavu a vybrané JZD. Goulart chtěl mít

³⁰⁸ Jak v této souvislosti komentuje čs. rozvědka: „Případ odhaleného severoamerického agenta v Havaně ve vysoké diplomatické funkci naznačuje, že diplomati latinskoamerických zemí vytvářejí CIA podmínky k působení v příslušném směru.“ Viz ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12387/000, Latinská Amerika, Hodnocení informační činnosti rezidentur v Latinské Americe 1966-1969, s. 95.

³⁰⁹ NA – A ÚV KSČ f. 1261/044/II., ka. 74, i. č. 100, obal 43, Informace MV, 1960-1961, s. 2.

³¹⁰ Vasco Tristão Leitão da Cunha byl v době kubánské revoluce velvyslancem v Havaně. Po svém návratu do Brazílie byl krátce generálním sekretářem Itamaraty a po obnovení styků Brazílie se Sovětským svazem v červenci 1961 se pak stal **brazilským velvyslancem v Moskvě**. V roce 1964 byl jmenován **prvním ministrem zahraničních věcí vojenského režimu**. Byl to právě da Cunha, který stál u určité změny kurzu v zahraničně politické orientaci Brazílie po událostech března/dubna 1964, např. přerušování diplomatických styků s Kubou, podpora portugalského kolonialismu a posílení afro-luzo-brazilského společenství. Ke konci své kariéry působil Cunha jako velvyslanec v USA. Podle dostupných informací nebyla informace o Cunhově přímé spolupráci se CIA dosud publikována. Určitou míru spolupráce jeho manželky se CIA připouští paměti sestry Fidela Castra. I to vyvolalo v Brazílii určitou polemiku, srov. např. <http://diplomatzando.blogspot.cz/2009/11/1468-o-passado-sinistro-do-itamaraty.html> [přístup 19. 6. 2013].

³¹¹ NA – A ÚV KSČ f. 1261/044/II., ka. 74, i. č. 100, obal 43 č., Informace MV, 1960-1961, s. 3.

jeden den oficiální, zbytek politický (jako předseda PTB). Goulartova mise pak pokračovala do SSSR a do Číny.

Kromě zprávy naší rozvědky, že brazilskému viceprezidentovi „velmi zachutnala naše slivovice, kterou si velmi často objednával do pokoje“³¹² byla zajímavá skutečnost, že na výslovné přání brazilského viceprezidenta se uskutečnil ještě jeden osobní rozhovor Goularta s předsedou vlády Širokým, a to bez zástupců brazilského velvyslanectví a Itamaraty.

Goulart totiž nechtěl o některých záležitostech hovořit před zástupci Itamaraty, jeho slovy, reakční institucí.³¹³ V soukromém rozhovoru Goulart Širokému sdělil, že Brazílie potřebovala podporu socialistických zemí a Československo by se mohlo podle něj stát v tomto směru „předmostím“. Goulart chválil čs. velvyslance Kuchvála a chtěl rozšířit dohodu o hospodářské spolupráci (podepsaná v červnu 1960 během Hájkovy návštěvy), jejíž ratifikace byla v té době projednávána brazilským kongresem.³¹⁴

Z jednání s ministrem zahraničního obchodu Krajčirem vyplynul požadavek, aby Brazílie zvýšila objem dovozu čs. výrobků. Goulart se také snažil domlouvat obchody pro svého příbuzného politika Leonela Brizolu (např. chtěl zajistit odbyt pro přebytek rýže).³¹⁵ Tehdejší viceprezident také kritizoval svého budoucího nadřízeného. Quadros byl podle Goularta příliš spjat s monopolem.³¹⁶

Zajímavý je určitě také rozpor Quadros/Goulart a Goulartova nedůvěra vůči Itamaraty, faktickému, relativně velmi autonomnímu, vykonavateli brazilské zahraniční politiky. Už v prosinci 1960 v reakci na Quadrosovo zvolení prezidentem upozornilo československé velvyslanectví, že nová vláda bude chtít získat v zemích socialistického tábora odbyt pro tropické produkty (káva, ovoce) a přilákat investiční celky. Zájem byl také o suroviny z „Východu“ (nafta, pšenice). Mezi okamžité úkoly patřilo: využít povýšení ZÚ na velvyslanectví, zvyšovat přítomnost v novém hlavním městě Brasília a etablovat znovuotevřený konzulát v São Paulu.³¹⁷ Bylo také třeba projekčně připravit výstavbu budovy velvyslanectví v novém hlavním městě a zahájit stavbu.³¹⁸

---

³¹²ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 10014/11, Báze k objektu vláda/ prezidentská kancelář/ Brazílie, Záznam o pobytu brazilské vládní delegace v ČSSR, 6. 12. 1960, s. 20.

³¹³NA – A ÚV KSČ f. 1261/044/II., i. č. 100, ob.18, Zpráva o pobytu viceprezidenta Brazílie J.B.M.Goularta v ČSSR ve dnech 2.-5.12.1960 - program pobytu - setkání se Z.Fierlingerem, V.Širokým, F.Zupkou, Krajčirem, A. Novotným, 1960, s. 2.

³¹⁴Tamtéž, s.6.

³¹⁵Tamtéž.

³¹⁶Tamtéž, s. 3.

³¹⁷AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Politicko hospodářská zpráva, č. j. 0169/60/Ru.-Nec. 12. 12. 1960, s.12

³¹⁸Celý areál byl vybudován podle vítězného soutěžního návrhu architektů Karla Filsaka, Karla Bubeníčka, Jana Šrámka a Jiřího Loudy a patří bezesporu k vrcholným dílům českého modernismu. Zdroj:<http://bydleni.idnes.cz/unikatni-budova-ceske-ambasady-v-brazilii-byla-opravena-za-98-milionu->

Po počátečních potížích v předchozím období došlo za Kubitschekovy vlády k posílení obchodních i politických kontaktů Československa a Brazílie a byly splněny zásadní cíle, které si čs. diplomacie stanovila: povýšení na velvyslanectví a otevření konzulátů v São Paulu. Smluvní základ pro vzájemný obchod se dařilo aktualizovat, včetně smluv o financování projektů (smlouva s rozvojovou bankou BNDES).

V souvislosti s plány na vytvoření společného latinskoamerického trhu analyzoval ZÚ možné důsledky jeho vzniku. Došel k následujícímu závěru:

„...abychom se udrželi na brazilském trhu, bude nutné počítat s orientací na výrobu a dodávky složitých jednoúčelových strojů vysoké kvality, které Brazílie není schopna vyrábět. Místní strojírenský průmysl se stane našim konkurentem – zejména v oboru textilních strojů, obráběcích strojů, pump a dieselmotorů.“³¹⁹

Přizpůsobení skladby čs. dovozu hospodářskému vývoji v Brazílii zůstalo hlavní výzvou pro další období, které bude politicky více nakloněno socialistickým zemím.

Hlavní body 1955-1961:

- **1955-1956** – padl rekord obchodní výměny (okolo 42 mil. USD)
- Se zvolením Juscelina Kubitscheka (podzim 1955) se zvyšuje zájem Prahy o Brazílii, výměna parlamentních delegací (1956).
- **1960** – nová obchodní dohoda, dohoda s rozvojovou bankou BNDES
- **červen 1960** – znovuotevření čs. konzulátu v São Paulu.
- **2. pol. 1960** – výstava Cândida Portinariho v Brně, Bratislavě a Praze.
- **26. 10. 1960** – povýšení ZÚ na velvyslanectví.
- **2. - 5. prosince 1960** – návštěva viceprezidenta Goularta v Praze.

Tabulka a graf (údaje v mil. USD) zachycují vývoj od tehdejšího rekordu obchodní výměny, kterého bylo dosaženo v letech 1955-1956 (okolo 43 mil. USD). Tento rekord bude překonán až začátkem sedmdesátých let. Československo se stalo také nejvýznamnějším partnerem Brazílie ze všech zemí RVHP.

---

lgo-/architektura.aspx?c=A100305_183113_architektura_web nebo http://www.mzv.cz/jnp/cz/o_ministerstvu/budovy_architektura/nase_budovy_v_zahranici/brazilie_prvni_projekt_velvyslanectvi_z.html [přístup 19. 6. 2013].

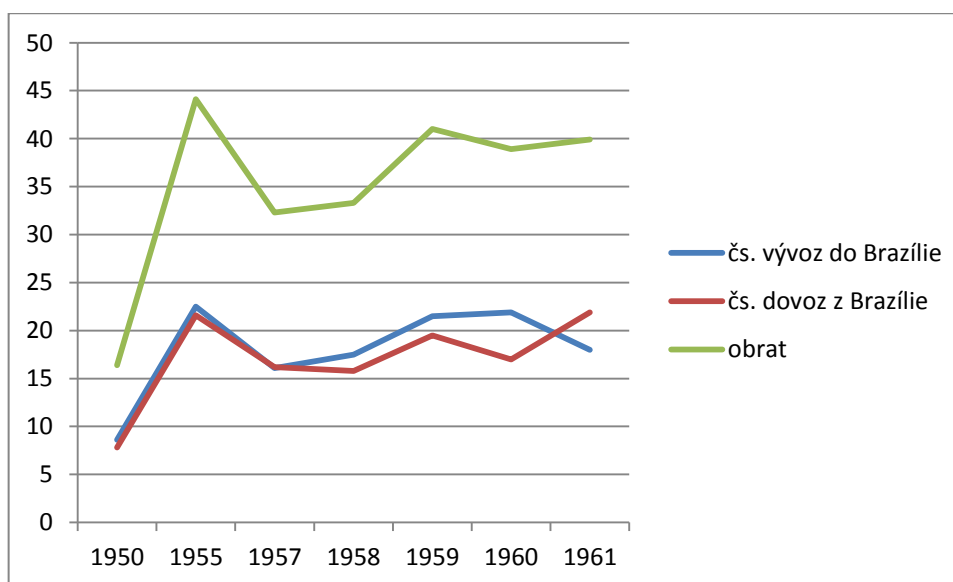
³¹⁹ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Mimořádná hospodářsko-politická zpráva – vytvoření oblasti svobodného obchodu a její význam, č.j. 1521/60/Nec, 1960.

Jistá stagnace v roce 1954 mohla být způsobena nátlakem USA, multilaterálními tendencemi Brazílie v mez. obchodu nebo vytlačováním tradičních čs. exportních komodit domácí výrobou (cement, obráběcí stroje, spotřební zboží, automobily). ČSR se ale přiblížilo rekordu roku 1955 v roce 1961, kdy se Československo stalo opět nejvýznamnějším partnerem Brazílie ze zemí RVHP.

Tabulka 7: Přehled obchodní výměny Československo Brazílie 1955-1961 (mil. USD)

	1950	1955	1957	1958	1959	1960	1961
čs. vývoz do Brazílie	8,6	22,5	16,1	17,5	21,5	21,9	18
čs. dovoz z Brazílie	7,8	21,6	16,2	15,8	19,5	17	21,9

8: graf – obchodní výměna Československo Brazílie 1955-1961

Mezi nejvýznamnější dovozní komodity v tomto období patřila železná ruda (strategická surovina, dovoz zastaven po roce 1948, obnoven 1954), kakao, káva, kůže, olejnatá semena. Mezi hlavní čs. vývozní artikly patřily stroje, valný materiál, slad, spotřební zboží, chmel, chemikálie. Vzhledem k růstu domácího brazilského průmyslu bylo třeba se přeorientovat z dovozu spotřebního zboží, strojů, traktorů a aut na složitější dodávky kompletních investičních celků (cementárny, elektrárny, průmyslová zařízení na klíč).

4. 5. 1961-1964 – PEI jako příležitost pro Československo?

Československá diplomacie reagovala na novou situaci v Brazílii celkem pružně. Hned na začátku února 1961 se uskutečnilo „II. vydání“ Mise dobré vůle do Latinské Ameriky, opět pod vedením náměstka ministra zahraničí Jiřího Hájka.³²⁰ Hned první den pobytu delegace v Riu ji na československém velvyslanectví navštívil viceprezident Goulart [sic!]. Stěžoval si, že má ztíženou pozici vedle demagogického prezidenta, který se mu pokouší odejmout podporu v Brazílské dělnické straně (PTB) a vyjádřil zájem znovu navštívit Prahu při své plánované cestě do Číny v květnu 1961.

Dne 7. února 1961 pak misi přijal, jako svou vůbec první zahraniční delegaci ve funkci, ministr zahraničních věcí Afonso Arinos. Nový šéf Itamaraty sám začal o normalizaci vztahů se ZST, ale k otázkám obchodu se vyjadřoval velmi zdrženlivě (podle Arinose vzhledem k charakteru svobodného hospodářství v Brazílii nelze nařídít účast té či oné země na vládním programu hospodářského rozvoje).³²¹ Představitelé KSB, se kterými čs. delegace také vedla konzultace, označili Quadrose sice za demagoga, ale s dodatkem, že pokud podnikne kroky směrem k většímu přiblížení k ZST, bude KSB jeho snahy podporovat.

V zahraničně-politické oblasti ve vztahu k ZST brazilská diplomacie podnikla ihned kroky vedoucí k navázání diplomatických vztahů s Rumunskem, Bulharskem a Maďarskem, zrušila akreditace titulářů Litvy, Lotyšska, Estonska v Brazílii, v OSN Brazílie podpořila tzv. obnovení zákonných práv ČLR.³²²

Ve stejné době ale zaznamenáváme zprávy čs. rozvědky o změnách ve vojenské tajné službě, kde sílí protikomunistické nálady v jejím vedení. To není asi žádným překvapením. Zajímavější jsou ale v kontextu *Nezávislé zahraniční politiky* zprávy, které upozorňují na zostřování podmínek na Itamaraty v přijímání tzv. „pokrokových kádru“.³²³

Dne 14. března 1961 se zvláštní velvyslanec s přímým pověřením přímo od prezidenta Quadrose João Dantas ohlásil u velvyslance Kuchvála a oficiálně mu oznámil záměr Brazílie o pětileté dodávky investičních celků z Československa v roční hodnotě 100 milionů USD, a to na dvanáctiletý úvěr. Šlo by o dodávky mimo platnou obchodní dohodu. Stanoveným cílem Dantasovy mise bylo, aby obchod se ZST tvořil 40% zahraničního obchodu Brazílie.³²⁴

³²⁰ Jednalo se za období něco málo přes 12 měsíců o třetí Hájkovu návštěvu v Brazílii. AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 305, Zpráva o cestě čs. mise dobré vůle do některých zemí Latinské Ameriky a její výsledky, 10. 4. 1961.

³²¹ Tamtéž. S. 12.

³²² Tamtéž, s. 13.

³²³ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 1016/11, Policie a zpravodajská služba Brazílie, 1961- 1966, Nový velitel vojenské tajné služby, 11. 4. 1961, str. 36 a Tamtéž, Policejní agent na Itamaraty, 6. 5. a 26. 5. 1961, s. 38.

³²⁴ AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 305., Zpráva o cestě čs. mise dobré vůle do některých zemí Latinské Ameriky a její výsledky, 10. 4. 1961, s. 13.

Ministři zahraničního obchodu a zahraničních věcí Krajčír a David předložili 27. dubna 1961 předsednictvu ÚV KSČ materiál, který připravoval československou pozici pro Dantasovu misi. Československé úřady k ní přistupovaly opatrně.³²⁵ Objevovaly se spekulace, že tato iniciativa může být zastíracím manévrem „jak vystrašit USA a přesvědčit je tak o poskytnutí půjčky Brazílii“.³²⁶ Také bylo poukazováno na to, že úvěrové požadavky Brazilců byly nepřiměřeně vysoké a zadlužení ZST vůči Brazílii mělo pak posléze posloužit jako důkaz, že tyto země nejsou schopny plnit své závazky.³²⁷

Ve dnech 15.- 19. května 1961 proběhla jednání Dantasovy mise v Praze a 19. května 1961 byly podepsány dva protokoly: **protokol o technické a vědecké spolupráci** (financování společných akcí v rámci platební dohody, záměr úvěrovat technologickou spolupráci), na jehož základě byla připravena dohoda o vědecko-technické spolupráci (podepsána v únoru 1964), a **protokol o hospodářské spolupráci**. V něm se obě strany zavázaly, že celkový objem výměny zboží dosáhne v letech 1961- 1965 přibližně 500 mil. USD (dosáhl asi 144 mil. USD). Zvláštní důraz pak dokument kladl na čs. dodávky investičních celků. K tomuto účelu se měla scházet smíšená komise (sešla se až v únoru 1964). Protokol plánoval dodání investičních celků asi za 60 mil. USD do konce roku 1966 (v tomto období ČSR dodalo investiční celky asi za 25-30 mil. USD, počítáme-li, že tvořily okolo 40% čs. vývozu do Brazílie). V příloze k protokolu pak byly uvedeny konkrétní druhy zařízení, které by Československo mělo být schopno dodávat (uvádíme pouze hlavní obory): parní a vodní energetika, cementárny a keramičky, dieselagregáty, mlýny na obilí, kovoobráběcí stroje, zařízení pro textilní, kožedělný a obuvnický průmysl. Úvěrové výhody měly platit maximálně do 8 let, úvěr měl dosáhnout 65-80% kontraktu a měl se řídit platební dohodou z roku 1960. Protokoly měly vstoupit v platnost ihned, nebyla nutná jejich ratifikace.³²⁸

Dle hodnocení US velvyslanectví v Praze, které o celé misi a obchodních vztazích mezi Československem a Brazílií poměrně podrobně reportovalo, bylo nepravděpodobné, že by došlo k zvýšení vzájemného obchodu o deklarovaných 500 miliónů USD. Považuje ale za pravděpodobné zvýšení vzájemného obchodu, byť podle Brazilců existují rozdílné zájmy: ČSR má větší zájem o dovozy rud, zatímco Brazílie by ráda vyřešila export kávy. Brazílie

---

³²⁵NA – A ÚV KSČ f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-AN II, ka 74, i. č. 98, ob. 33, Příprava a výsledky návštěvy brazilské hospodářské delegace (rozšíření výměny zboží, čs. investiční úvěry, vědecko-technická spolupráce), 27. 4. 1961.

³²⁶Tamtéž, Příloha III., s. 2.

³²⁷Tamtéž.

³²⁸Protokoly jsou k dispozici v AMPO, f. MZO, Právní, mez. smlouvy, Brazílie, karton 4, nesetříděný materiál.

potřebuje dodávky větších projektů, zatímco Československo ochodno „dodat 1-2 trubíny“.³²⁹

Podle analýzy ZÚ byly největšími konkurenty ČSR ze socialistických zemí Sovětský svaz, Polsko a NDR. Obchodní výměna s dalšími zeměmi, které Dantas navštívil (Rumunsko, Bulharsko, Albánie), byla marginální. ZÚ (opakovaně) upozorňoval na problém neexistující koordinace mezi ZST.

V předběžném hodnocení Dantasovy mise ale upozorňuje ZÚ na pasivní vztah k projektu ze strany prezidenta Quadrose. V rozhovorech zaznamenávali naši diplomaté rezervovaný postoj sãopaulských průmyslových kruhů k této aktivitě. Československý obchodní přidělenec v São Paulu pak doplňuje, že „prezident se na misi dívá ještě černěji než průmysl.“³³⁰ Také se znovu objevila spekulace, že úrok na Východ může být motivován snahou Brazílie vylepšit své negociační pozice vůči kapitalistickým zemím.³³¹

Pravda byla pravděpodobně někde uprostřed. Sám Dantas „protokolům věřil“ a snažil se o jejich uvedení do praxe. Kombinovala se zde ale jistá naivita části administrativy, že uzavřením dohod lze jednoduše „překreslit“ hospodářské vztahy Brazílie a neochota další části administrativy závěry Dantasovy mise plnit. V roce 1963 obvinil vojenské kruhy, že dohody blokují a byla snaha řešit tuto situaci přes prezidentskou kancelář.³³²

Když se v květnu 1961 loučil velvyslanec Kuchválek před koncem svého působení v Brazílii, předal prezidentu Quadrosovi memorandum o možnostech zlepšení vzájemného obchodu. Za hlavní úkoly pro svého nástupce Kuchválek považoval uskutečnění návštěvy brazilského prezidenta v Československu, uzavření kulturní dohody, vyřešení problému s udělováním víz pro krátkodobé obchodní delegáty. Doporučil využívat k prosazování našich zájmů přímo prezidenta Quadrose, vytěžit maximum z Dantasovy mise, přehodnotit dodávání zboží na úvěr (zejména u luxusního zboží a průmyslových zařízení, která se již v Brazílii vyrábějí) a snažit se o lepší koordinaci mezi ZST a zvážit možnost návštěvy JK v ČSSR.³³³

Nový československý velvyslanec v Brazílii Miroslav Hrůza své pověřovací listiny v září 1961 předával již do rukou prezidenta Goularta. Perspektivy hospodářské spolupráce s Československem na Goularta prý učinily dojem. V rozhovoru s velvyslancem při předávání listin se prezident Goulart pochvalně zmínil o československých politicích Širokém a Fierlingerovi. Zmiňoval také konkrétní oblasti možné obchodní spolupráce: např. dodávky

---

³²⁹ Foreign Service Dispatch, Department of State, Amembassy Prague, Brazilian Delegation Signs Protocols on Economic and Scientific Cooperaton with the CSSR, 17. června 1961.

³³⁰ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Mimořádná politická zpráva, č. j. 097/61/Ru., 29. 5. 1961.

³³¹ Tamtéž.

³³² NA – A ÚV KSČ f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-AN II, ka. 74, i. č. 97, ob. 43, telegramy, šifry, depeše ZÚ, Obchodní dohody Brazílie se socialistickými zeměmi, výtisk č. 1. - 3. 6 1963.

³³³ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Pol.-hosp.linie Janiovy vlády, 0120/61, 7. 7. 1961.

chladírenské techniky oproti masu a kůžím, výstavbu hydro a termo elektráren. Objevil se také návrh na barterový obchod (500 tis. tun železné rudy proti dieselagregátům). Ale tento typ obchodní operace bude pro československo-brazilské vztahy významný až koncem sedmdesátých a v osmdesátých letech (dodávky energetických zařízení za železnou rudu). Prezident se chtěl znovu setkat a prodiskutovat detailněji možnosti spolupráce. Pověřil také ministra zahraničí, aby se otázce věnoval. Ministr se s velvyslancem setkal a nařídil založení pracovní skupiny pro ČSSR, i když Itamaraty se myšlenka příliš nelíbila a k případné speciální pracovní skupině chtělo připojit i Polsko.³³⁴

Československá rozvědka se konference v Punta del Este účastnila aktivně prostřednictvím svého spolupracovníka, francouzského novináře působícího v Brazílii, Edouarda Bailbyho, a v průběhu jednání předávala informace přímo kubánské delegaci.

Začátkem roku muselo československé velvyslanectví řešit spíše zprávy, že se do Brazílie dostalo ilegálně přes Panamu 500 českých kulometů.³³⁵

V tomto období byla na agendě vzájemných vztahů i jiná témata kromě obchodu. V březnu 1962 se uskutečnila návštěva čs. ministra školství a kultury Františka Kahudy v Brazílii. Na cestě po Latinské Americe jej doprovázel Adolf Hofmeister, který své dojmy z cest shrnul v knize *Mrakodrapy v pralese*.³³⁶ Ačkoliv se podle ZÚ Itamaraty snažilo, aby průběh návštěvy byl co nejméně oficiální a odpovědný pracovník ministerstva si při přípravě kulturní dohody spletl ČSSR s Jugoslavií,³³⁷ návštěva proběhla úspěšně. Byla podepsána kulturní dohoda, která zavazovala obě strany k vzájemnému udělování stipendií a realizaci specializovaných kurzů, výměn výstav, divadelních představení, koncertů nebo realizaci filmových koprodukcí. Měly být připraveny dvouleté pracovní plány.³³⁸ Dohoda ale neměla žádný praktický dopad, protože nebude během následujících 27 let ratifikována (nová kulturní dohoda bude pak uzavřena až v dubnu 1989).

Československá delegace v čele s Kahudou byla přijata na vysoké úrovni předsedou vlády Tancredo Nevesem, v obou komorách Kongresu i na nejvyšším soudu. V Rio de Janeiro pak dohodu s ministrem Kahudou podepsal za brazilskou stranu přímo ministr zahraničí San Tiago Dantas a ministři zahraničí a kultury pro delegaci uspořádali slavnostní oběd ve slavném hotelu Copacabana Palace.

---

³³⁴ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Zpráva o předání pověřovacích listin velvyslance s. Hrůzy v Brazílii, 0118/61/Hr, 26. 9. 1961 a., Tamtéž, Záznam o návštěvě s.Hrůzy u min.zahr.věcí, 02649/61 a 28. 9. 1961.

³³⁵NA – A ÚV KSČ f. 1261/0/11, KSČ-ÚV-AN II, ka. 74, i. č. 97, obal 25, Depeše a šifry, ZÚ, 23.1.1962.

³³⁶Adolf HOFFMEISTER, *Mrakodrapy v pralese*, Československý spisovatel, Praha 1964.

³³⁷ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, 1454/62/Komz, 1962.

³³⁸„Brasil-Tcheco-eslováquia“, v *Revista Brasileira da Política internacional*, roč. V, č. 18, IBRI Rio de Janeiro, červen 1962, 364-365.

Dne 26. července 1962 proběhlo zdvořilostní jednání velvyslance Hrůzy u prezidenta Goularta. Hrůza otevřel i téma obchodní spolupráce, hlavně dodávky elektráren. Prezident Goulart byl dobře informován o potížích ohledně čs. účasti na stavbě hydroelektrárny Cachoeira Dourada, kde se Československo potýkalo s velkou konkurencí, hlavně v podobě nátlaku, aby byla stavba realizována prostřednictvím programu USA „Spojenectví pro pokrok“. ³³⁹ (Nakonec situaci vyřešil prospěch Československa úplatek guvernérovi státu Goiás Borgesovi.)

Dne 17. září 1962 kolegium ministra zahraničí projednalo „Koncepti čs. zahraniční politiky vůči zemím Latinské Ameriky“. Z obecných východisek materiálu se Brazílie týkal zcela jistě záměr využít negativního postoje latinskoamerických zemí vůči EHS. ³⁴⁰ Mezi hlavní úkoly k Brazílii patřilo reflektovat *nezávislou zahraniční politiku* Brazílie a brazilský postoj v Punta del Este, koordinovat postoje na jednání o odzbrojování v Ženevě. ³⁴¹ I zde tedy čs. a brazilská diplomacie nacházely v tomto období shodu.

Znovuobnovení styků se Sovětským svazem v listopadu 1961 bylo v tomto materiálu interpretováno jako objektivní nutnost pro zajištění většího odbytu brazilských výrobků na nových trzích. Nová koncepce československé diplomacie vůči Latinské Americe ale s ideologií pracovala: v obnovení diplomatických styků Brazílie s SSSR viděla „boj mezi brazilskou protinárodní velkoburžoazií spojenou s latifundisty a silnými skupinami národní buržoazie“. ³⁴² Materiál vyzdvihl „rodící se dělnicko-rolnický svazek“ v Brazílii.

V politických vztazích dokument oceňoval především nové možnosti intenzivnější kulturní spolupráce, a to i v propagační oblasti. V hospodářských vztazích pak hlavními tématy byly vědecko-technická spolupráce, uzavření úvěrových dohod a ujednání. Nikoliv překvapivým cílem Československa bylo využívat nákupů (káva, železná ruda, kakao, sisal, kůže, maso, rýže, olejnatá semena) k prosazování našich strojů. Vedle dodávek investičních

---

³³⁹ Plán na rozvoj státu Goiás měl být v drtivě většině financován USA v rámci Aliance pro pokrok. Podle zdroje čs. rozvědky (MAS) z Brazílské rozvojové banky, který mapoval projekty Aliance pro pokrok, existoval na úrovni vlády v Goiás značný tlak, aby zakázka nesměřovala žádné ze socialistických zemí. Možným důvodem pro váhání nad čs. nabídkou mohlo ale být i její „nedostatečné propracování a dodatečné doplňování“ čs. stranou. Ať už byl za obtížemi spojenými se získáním zakázky na hydrocentrálu v Cachoeira Dourada politický tlak USA nebo nedostatečné údaje v nabídce, problém Cachoeira Dourada nakonec v čs. prospěch vyřešil úplatek. Viz ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 10205/310, Vytváření orgánů k řízení brazilské ekonomiky, Působení Aliance pro pokrok ve státu Goiás, 11. - 4. 8. 1962, s. 11 a ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 1016/11, Policie a zpravodajská služba Brazílie, 1961- 1966, Rezydentura v Rio de Janeiru – styky s podstavu, prosinec 1964, s. 261.

³⁴⁰ AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 366, Koncepce čs. zahraniční politiky vůči zemím Latinské Ameriky (kromě Kuby), 17. 9. 1962, s. 5-6.

³⁴¹ Tamtéž, s. 26-27.

³⁴² AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 366, Koncepce čs. zahraniční politiky vůči zemím Latinské Ameriky (kromě Kuby), 17. 9. 1962, s. 26.

celků se Československo mělo zaměřit na zavádění montoven.³⁴³

V roce 1962 je ČSSR třetím nejvýznamnějším partnerem ze zemí RVHP po SSSR a Polsku. Opět zde čs. diplomacie naráží na svého nejbližšího konkurenta z východní Evropy, Polsko, když čs. ZÚ poukazuje na úspěch Polska při zřízení skupiny Brazílsko-polského přátelství v kongresu.³⁴⁴

Pokles vzájemné obchodní výměny, hlavně čs. vývozu do Latinské Ameriky, je ale zřetelný od roku 1962. Této situaci se věnovala v roce 1963 konference MZO. Právě Brazílie byla pro čs. uplatnění v regionu objemově nejdůležitější zemí (50% čs. obchodu s regionem). Konference vedení MZO s obchodními rady dospěla v případě Brazílie k závěru, že již nebyly možnosti pro zavádění montoven, proto musí podniky zahraničního obchodu navázat spolupráci s existující domácí výrobou.³⁴⁵ ČSSR si ale uvědomovala náročnost velkých dodávek investičních energetických celků a doporučovala koordinovat tuto oblast se zeměmi RVHP. Objevila se i myšlenka založit banku ZST, aby šlo konkurovat úvěry kapitalistickým zemím.³⁴⁶

V dubnu 1963 se na své cestě Latinskou Amerikou v Brazílii zastavil redaktor Rudého práva Jaroslav Bouček. Všiml si, že Brazílie strhla k podpoře Kuby i další státy v regionu a odmítla „Spojenectví pro pokrok. Zajímavý byl postřeh, že Američané v rámci programu „Spojenectví pro pokrok“ při rezervovaném vztahu federální vlády k tomuto projektu jednali přímo s guvernéry³⁴⁷ (srov. čs. potíže se zakázkou na hydroelektrárnu Cachoeria Dourada v Goiás).

V srpnu 1963 byl **otevřen čs. konzulát v Recife**. (Na oplátku Československo podpořilo brazilskou kandidaturu do Rady bezpečnosti OSN). Jednou z prvních velkých akcí nově otevřeného konzulátu byla československá průmyslová výstava v Recife, která se uskutečnila 11. února 1964 a zúčastnilo se jí asi 17. tis. návštěvníků.

Vraťme se ještě v této souvislosti k cestě redaktora Boučka a k jeho hodnocení významu připravovaného konzulátu v Recife. Ten se měl stát jediným konzulátem ze socialistických zemí na severovýchodu Brazílie. Bouček komentoval i jednotlivé obchodní případy, které nám v praxi dokládají ony stížnosti na nedostatečnou pružnost československé komerční praxe. Levicový guvernér státu Pernambuco podle Boučka stranil Československu v

---

³⁴³ AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 366, Koncepce čs. zahraniční politiky vůči zemím Latinské Ameriky (kromě Kuby), 17. 9. 1962, s. 27.

³⁴⁴ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945-1971, Zpráva č.156/62, Záznam o rozhovoru velvyslance s novým náměstkem generálního sekretáře MZV pro východní Evropu a Asii, 1962.

³⁴⁵ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 11, č.j. MZO/15177/63, 1963, s. 4.

³⁴⁶ Tamtéž.

³⁴⁷ NA – f. KSČ- ÚV – 02/1, ÚV KSČ 1945-1989– předsednictvo 1962-1966, sv. 22, bod schůze 24/6, Zpráva redaktora Rudého práva J. Boučka o cestě do některých zemí Latinské Ameriky, duben 1963.

zakázce na rozšíření přístavu v Recife, ale nebyli jsme úspěšní pro náš nezájem. Jako další příklad zde byla uvedena dodávka autobusů pro Recife, kdy byly ve spolupráci s místním zástupcem Motokovu Hádkem – pozdějším prvním čs. konzulem v Recife– podmínky výběrového řízení stanoveny tak, aby byly výhody na naší straně. Přesto jsme je nedokázali využít, což podle Boučka vyvolalo dojem, že:

„...bud' o to absolutně nemáme zájem, nebo jsme naprosto neschopní. Korespondence byla vyřizována liknavě až s několikaměsíčním zpožděním a nakonec se ukázalo, že autobusy, které bychom mohli dodat, neodpovídají podmínkám soutěže, přestože tyto podmínky byly stanoveny po dohodě s námi.“³⁴⁸

Doba jistých politických preferencí pro Československo na federální i státní úrovni se ale už pomalu chýlila ke konci. Zdroje z brazilských bezpečnostních složek už v roce 1963 naznačují, že vývoj politické situace v Brazílii vyvolává obavy o Goularta a je zde nebezpečí puče zleva i zprava.³⁴⁹

Obavy zaznívají i v říjnu 1963 v Moskvě, kde se uskutečnily konzultace československých a sovětských diplomatů k Latinské Americe. Brazílie byla v té době přirozeně pro Sověty prvořadou zemí a vkládali do ní naděje, že by mohla být schopna ovlivnit další vývoj na kontinentě a omezit vliv USA. Sami si ale v té době uvědomovali, že vnitropolitická situace v Brazílii je „velmi složitá a vážná“. Upozorňovali především na lavírování prezidenta Goularta a na možnost jeho pádu. Ve výsledku by „mohla zvítězit reakce“. Sovětsko-brazilské styky měly vzestupný ráz (v dubnu 1963 byla uzavřena obchodní dohoda). Existovaly i projekty na technickou pomoc formou výstavby průmyslových objektů. Ve vztahu k Brazílii si Sověti byli vědomi, že „čs. zkušenosti jsou bohatší“.³⁵⁰

Po čtyřech letech od uzavření dohody o hospodářské spolupráci se uskutečnilo v Praze dne 2. ledna 1964 **první zasedání smíšené komise**. Na programu byla technická revize listin o výměně zboží, výměna hotových výrobků, financování vývozu a dovozu a konkrétní obchodní případy. Byla uzavřena dohoda mezi Strojimportem a Sdružením brazilských obcí o dodávce 600 nakladačů v hodnotě 9 mil. USD. Hlavním výsledkem byl podpis ambiciózní

---

³⁴⁸ Tamtéž, s. 4.

³⁴⁹ Tamtéž.

³⁵⁰ AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 415, Zpráva o průběhu a výsledcích konzultací o koncepci československé zahraniční politiky vůči zemím Latinské Ameriky mezi delegacemi ČSSR a SSSR konaných ve dnech 4. – 6. října na ministerstvu zahraničních věcí SSSR v Moskvě, 31. 10. 1963, s. 17.

dohody o vědecko-technické spolupráci, která navazovala na protokol podepsaný během Dantasovy mise. Dohoda však vzhledem k blížícím se změnám politické situace v Brazílii nevstoupila v platnost. Ačkoliv bude ratifikována, nedojde k formální výměně příslušných listin. Další dohoda o vědecko-technické spolupráci bude uzavřena až v roce 1985.

Ve zprávě o výsledcích smíšené komise bylo v závěru uvedeno, že je třeba platební podmínky přizpůsobit konkurenci, Brazilci projeví velký zájem o další spolupráci v energetice, v těžbě a zpracování uhlí, petrochemii, dodávkách obráběcích strojů a zařízení technických škol (zde byly realizovány dodávky přímo ministerstvu školství).

Jak ale budou závěry smíšené komise dále naplňovány, nebylo v té chvíli jasné. Byly zde na první pohled patrné rozdíly mezi představami prezidenta Goularta a jednotlivých ministrů. Ve své zprávě z 20. února 1964 velvyslanectví ČSR upozornilo Prahu, že prezident Goulart osobně jedná o **nejdůležitějších vztahových otázkách i o otázkách mezinárodní politiky přímo se sovětským velvyslancem. Zjistil totiž, že byl svým ministrem zahraničí nesprávně informován.** Na červen 1964 je pak připravována Goulartova návštěva v ČSSR a v Polsku, ale k té už nedojde.³⁵¹

Československo mělo také potíže s ratifikací kulturní dohody: začátkem roku 1964 se sice uskutečnily československo-brazilské reciproční kulturní týdny,³⁵² ale dohoda byla z Poslanecké sněmovny vrácena k negociacím (Polsko bylo opět úspěšnější, Kongres totiž polsko-brazilskou kulturní dohodu schválil).

Příznačný byl pro konec Goulartovy éry obsah konzultací Prestese u prezidenta Novotného. Novotný si stěžoval, že Dantasova mise nic nesplnila a nic z přijatých závěrů se neuskutečnilo. Podle Prestese měla mise demagogický charakter a ministerstva sabotovala Goulartovy příkazy.³⁵³ To, co Prestes sdělil Novotnému, byla vlastně svým způsobem předzvěst Goulartova pádu, ke kterému mělo dojít za několik týdnů.

Doktrína *nezávislé zahraniční politiky* měla od začátku své politické i institucionální limity. Stala se epizodou, která se vzhledem ke svému krátkému trvání výrazněji neodrazila na povaze československo-brazilských vztahů a neotevřela více politickou či kulturní spolupráci. Přesto, jak dále uvidíme, založení mezirezortního výboru COLESTE, určitá výměna kádrů v Itamaraty nebo debata o otevřenosti Brazílie k ZST zanechala v brazilské diplomacii určitě svou stopu.

---

³⁵¹ Tamtéž.

³⁵² V Brazílii proběhla ve státech Rio de Janeiro a São Paulo výsava Českého baroka, v Československu pak následovaly týdny brazilského filmu. Viz Jan KLÍMA, *cit. dílo*, s. 355.

³⁵³ NA – A ÚV KSČ f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-AN II , ka 74, inv. č. 99, K 5, obálka 40, Záznam o rozhovoru s. Prestese s Novotným, 12.2 1964, s. 8.

Hlavní body 1961-1964:

- *Nezávislá zahraniční politika* = zásadní proklamovaná změna zahraniční politiky Brazílie vůči socialistickým zemím; deklarovaný cíl, aby ZST dosáhly 40% podílu na celkovém zahraničním obchodu Brazílie.
- **Únor 1961** – mise náměstka ministra zahraničí Jiřího Hájka (v období 1959-1961 navštívil Brazílii třikrát)
- **Květen 1961**– Dantasova mise v Praze a podpis protokolů o hospodářské a o vědeckotechnické (VT) spolupráci.
- **Březen 1962** – návštěva ministra F. Kahudy v Brazílii a podpis kulturní dohody (nevstoupila v platnost).
- **Srpen 1963** – otevření čs. konzulátu v Recife (v únoru 1964 pak čs. průmyslová výstava v Recife).
- **Leden 1964** – I. jednání smíšené komise o hospodářské spolupráci podle smlouvy z r. 1960, podepsána dohoda o VT spolupráci (nevstoupila v platnost).
- Závěry Dantasových protokolů se nepodařilo přenést do praxe – v tomto období vzájemný obchod klesl.

Tabulka 9: Podíl obchodu ZST s Brazílií (1961)³⁵⁴

Podíl ZST na celkovém brazilském dovozu – 5,1 %
Podíl ZST celkového brazilského vývozu – 5,7 %
ČSSR – 25,3 %
SSSR – 24,9 %
PLR – 19,6 %
NDR – 18,5 %
Jugoslávie – 6 %
MLR – 3,9 %
Rumunsko – 1,8 %

ČSR dodávalo v tomto období hlavně traktory, chmel, ložiska, soustruhy. Jak již bylo uvedeno, v důsledku brazilské konkurence a ochranářství se Československo přeorientovalo spíše na dodávky investičních celků: pšeničné mlýny, začínaly dodávky cementáren a elektráren. Československo se zamýšlelo nad možnostmi zavádění montoven v Brazílii nebo spolupráci s místní výrobou. Za perspektivní na příští léta byly pro čs. vývoz považovány cementárny a hutní a slévárenský průmysl, energetika, chemie (hnojiva). V roce 1963 tvořily investiční celky 52% čs. vývozu. Brazilský dovoz do Československa tvořila hlavně káva, kakaové boby, sója, lněné semeno, železná ruda, manganová ruda, bavlna, vlna, sisal, kůže, ovoce, dřevo, ořechy.

Shrnutí obchodní výměny 1961-1964:

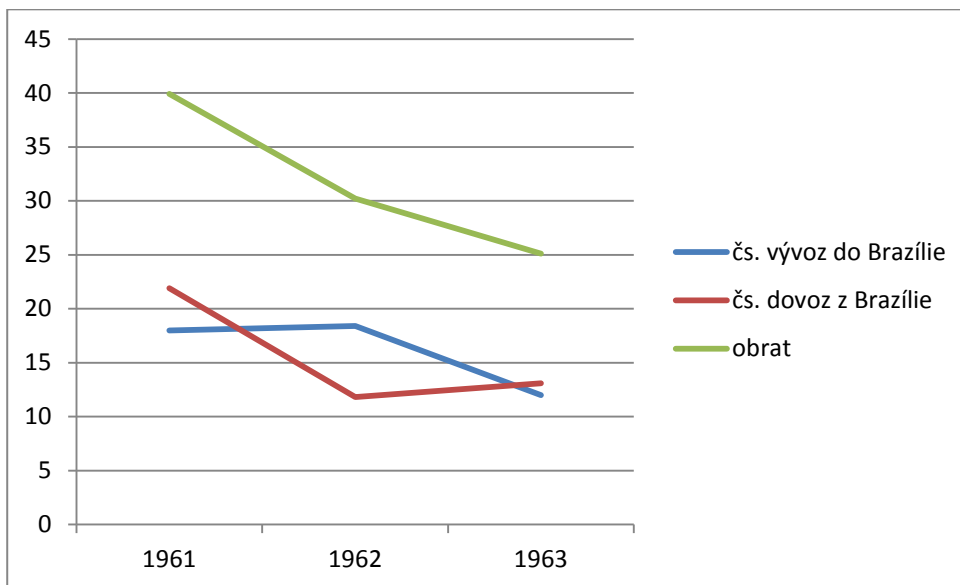
Československo začínalo toto období na pozici nejvýznamnějšího partnera Brazílie ze zemí RVHP. Po roce 1962 ale došlo k výraznějšímu poklesu čs. vývozu a Československo se propadlo na 3. místo. V roce 1962 se do statistik promítly dodávky cementárny Capanema a hydrocentrály Bariri (stát São Paulo). Další pokles pak MZO vysvětlovalo nedostatkem finančních prostředků na další velké investiční projekty (navzdory Dantasovým protokolům), rostoucí konkurencí místního průmyslu a ochranářstvím, které dopadalo hlavně na tradiční čs. dovozy textilních strojů nebo traktorů.

³⁵⁴ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 11, Srovnání se ZST, 1962.

Tabulka 10: Přehled obchodní výměny Československo Brazílie 1961-1963 (mil. USD)

	1961	1962	1963
čs. vývoz do Brazílie	18	18,4	12
čs. dovoz z Brazílie	21,9	11,8	13,1

11: Graf – obchodní výměna Československo Brazílie 1961-1963

4. 6. 1964-1967 „Business as Usual“

Ačkoliv bylo na první pohled jasné, že nový režim nebude naladěn na stejnou vlnu jako socialistické země, postup československých diplomatů při jeho změně byl jednoznačný. Naše velvyslanectví dostalo instrukci uznat nového prezidenta, respektive potvrdit příslušnou nótu brazilského ministra zahraničí, a „vzhledem k ústavnosti změny režimu³⁵⁵ nepodnikat protesty u nevládních organizací“.³⁵⁶

Nebylo žádným překvapením, že na základě příkazu prezidentské kanceláře byla už koncem dubna 1964 na generálním sekretariátu Itamaraty vytvořena zvláštní komise, jejímž účelem bylo prošetření činnosti ZÚ ZST a jejich funkcionářů. Výsledky pak byly pravidelně konzultovány s vedením Rady národní bezpečnosti (CSN) a byl informován přímo prezident republiky.³⁵⁷

V týdnech a měsících, které po vojenském převratu následovaly, se působení československých občanů v Brazílii zkomplikovalo. Začínalo období, které z politického a bezpečnostního hlediska bude mnohem citlivější než předchozí léta. Čs. diplomatům, resp. čs. občanům, působícím v Brazílii, nehrozilo reálné nebezpečí nebo vypovězení *en bloc*. Opět uvidíme, že převládne pragmatický přístup a ekonomický zájem obou stran. Ale některé události mohou působit relativně dramaticky (např. zatčení několika našich občanů, výstřely na čs. konzulát nebo později pumové atentáty před naším velvyslanectvím – viz 4.7.).

V prvních dubnových dnech naše rozvědka zaznamenala útoky na mexické a kubánské zastoupení i maďarskou obchodní kancelář. Naše zastoupení se také připravovala na možný útok či provokace. Proti budově konzulátu v São Paulu, kde byly čs. rozvědkou „materiály zničeny 6. dubna.“,³⁵⁸ bylo ve 4h ráno stejného dne vystřeleno z automatické pušky z dvou jedoucích automobilů celkem 5 ran.³⁵⁹

Dvakrát byl v Riu de Janeiro zadržen dopisovatel ČTK Štráfelda, který nakonec musel Brazílii opustit. Poprvé byl zatčen 3. dubna 1964 pro podezření z levicových styků. O deset dní později byl propuštěn s omluvou od politické policie, že se jednalo o „nedopatření v době revoluce a zmatku“. Na dotaz, zda může pokračovat v novinářské činnosti v Brazílii, se mu dostalo odpovědi „samozřejmě“.³⁶⁰

³⁵⁵Ústavnost změny režimu je přinejmenším sporná. Kongres sice 1. dubna 1964 rozhodl o tom, že prezident pozbyl své funkce, ale je otázkou, zda mu takový krok ústava vůbec umožňovala.

³⁵⁶AMZV, f. TO-T Brazílie, 1960-1964, kr. 1, 343/111, 6, Běžná politická korespondence, 1964.

³⁵⁷ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 1016/11, Policie a zpravodajská služba Brazílie, 1961- 1966, Zpráva rezidentury v Rio de Janeiro – Národní zpravodajská služba, s. 293-294.

³⁵⁸ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 10784/00-1, Bezpečnost ZÚ v Rio de Janeiru, Pracovní svodka za období od 1. 4. do 30. 4. 1964, 4. 5. 1964, s. 318-320.

³⁵⁹Tamtéž.

³⁶⁰AMZV, f. TO-T Brazílie, 1960-1964, krabice 1, 343/111, 6, 1964.

Podruhé byl zatčen společně s manželkou (podvratná činnost) 15. května a po několika hodinách byla jeho manželka a vzápětí i Štráfelda opět propuštěni. Itamaraty na protest československého velvyslanectví 22. května 1964 odpovědělo, že byli zadrženi pouze k podání vysvětlení, jako každý jiný zahraniční nebo brazilský občan, který nemá imunitu. Zajímavým detailem byla domluva velvyslance Hrůzy s Itamaraty, že proti tomuto zadržení stačí ústní protest a že bude staženo *aide-mémoire*, aby záznam o této události nezůstal v archívech. Štráfeldovi pak do Prahy odlétají 24. května 1964.³⁶¹

Brazilská sekretářka konzula Hádka v Pernambuku byla v dubnu a květnu 1964 dvakrát zadržena a brutálně vyslýchána o stycích čs. konzula s komunistickou stranou v Brazílii.³⁶² Svou „dvojitou misi“ také musel ukončit příslušník rozvědky Peterka, alias velvyslanecký tajemník Kvita, který byl zatčen 16. května 1964 v Riu de Janeiro přímo velitelem místní policie při předávce tajných dokumentů. Peterka byl samozřejmě jako diplomat propuštěn.³⁶³ Tento proval měl také svou odezvu ve světovém tisku (*Le Monde*, *New York Times*).

Dne 28. května 1964 pak o všech událostech pod souhrnným názvem „Kdo má zájem na zhoršení vztahů mezi ČSSR a Brazílií?“ referovalo Rudé Právo. Podle článku patřilo dvojí zatčení Štráfeldy a ještě skandálnější postup proti Zdeňku Kvitovi, kterého policie surově přepadla na ulici do řady provokací, jejichž cílem bylo jasně „narušovat dosud dobré styky a vytvářet atmosféru nedůvěry“. Přitom byly podle článku tyto akce s v přímém rozporu s prohlášeními prezidenta C. Branca a ministra zahraničí V. Cunhy, že chtějí zachovat styky se ZST.³⁶⁴

Článek ve svém závěru zřejmě reagoval na konzultace vedoucího 6. teritoriálního odboru čs. ministerstva zahraničí Ježka v Brazílii, které proběhly ve dnech 18. - 25. května 1964.³⁶⁵ Navzdory poměrně dramaticky působícím událostem popsáným výše byly totiž jejich výsledky pozitivní: podle Ježka Itamaraty kladně hodnotilo trpělivost ČSSR na provokace bezpečnostních složek a na tiskové kampaně.

Ze záznamu z jednání dále vyplynulo, že „by ultra-reakce chtěla přerušit styky se zeměmi socialistického tábora, což brazilská vláda nechce“. Jak Castelo Branco tak Leitão da

³⁶¹ Tamtéž. O Brazílii poději Miroslav ŠTRÁFELDA napsal knihu (*Brazílie*, NPL, Praha NPL, 1966).

³⁶² ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 1016/11, Policie a zpravodajská služba Brazílie, 1961- 1966, Sledování činnosti s. Hádka v Pernambucu, červen 1964, s. 231.

³⁶³ NA – A ÚV KSČ f. 1261/044/II., ka. 74, i. č. 100, ob. 43, Informace MV, Operativní proval rezidentury v Brazílii č.j. A/1-00342/15-64, 16. 5. 1964, s. 2-3.

³⁶⁴ Viz NA – MZV –VA f. 506/0/45, 1952-1982, 30, Rudé právo, „Kdo má zájem na zhoršení vztahů mezi ČSSR a Brazílií, 28. 5. 1964.

³⁶⁵ AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 439, Zpráva o cestě vedoucího 6. t.o. s. Ježka do zemí Latinské Ameriky, 16. 7. 1964.

Cunha byli označeni za pozitivní osobnosti, které usilují o konsolidaci vlády na ústavním základě a o pokračování v nezávislejší zahraniční politice. Ministr Leitão da Cunha podpořil urychlenou realizaci závěrů československo-brazílských hospodářských jednání (smíšené komise) z ledna 1964, jejíž další činnosti by neměly být činěny další překážky.³⁶⁶ Ve své zprávě dále Ježek konstatoval, že stavba ZÚ v novém hlavním městě Brasília bude pokračovat podle plánu (měla být dokončena 1965), na programu byla stále ratifikace kulturní dohody. Došlo k uzavření Institutu přátel ČSSR v důsledku zásahu místních policejních orgánů.³⁶⁷

Brazílie evidentně dospěla k závěru nepřerušovat s Československem vztahy a můžeme jenom spekulovat, nakolik bylo vstřícné vystoupení vůči čs. delegaci připraveným krokem Itamaraty, který měl Československo uklidnit a utlumit tak i propagační činnost ZÚ. V závěrech zprávy z konzultací čteme pokyny: „nezasílat propagační materiály, ani přes další organizace, a odsunout styky s jednotlivými státy federace a vyčkat, jaký bude vývoj situace.“³⁶⁸ V červnu 1964 dokonce došla československá diplomacie k rozhodnutí neposkytovat azyl pokrokovým emigrantům z Brazílie, aby nebyly ohroženy brazílsko-československé styky.³⁶⁹ Tento krok ale nelze vykládat jako systematický přístup čs. strany. Je třeba jej vnímat jako symbolické gesto. Českoslovenští diplomaté, včetně vedoucího ZÚ, udržovalo kontakty s komunistickou i další opozicí a nebyla žádným způsobem utlumena propagační činnost mezinárodních orgaizací se sídlem v Praze.

Vztah větší části brazílské armády i tehdejších politických elit k Československu a jeho režimu dobře vystihuje rozhovor československého konzula v Recife Hádka (konzulem 1963-1965) s generálem Lirou Tavaresem, velitelem 4. armády. Generál se konzulovi pochlubil tabatěrkou s obrázkem Pražského hradu. Na Hádkovu otázku, zda se nebojí „nositi v kapse tabatěrku s vyobrazením sídla prezidenta rudé vlády“, odpověděl:

„...my proti ČSSR nic nemáme, jenom vaši ideologii, abyste nám sem nezanášeli.“³⁷⁰

„Zlaté pravidlo“ pro československo-brazílské vztahy, zabývat se obchodem a nechat ideologické rozpory stranou, se tedy naše diplomacie snažila uplatňovat, ale jak dále uvidíme, Československo se nemohlo zcela vyhnout svým „mezinárodním závazkům“ v kontextu studene války.

---

³⁶⁶ Tamtéž, s. 2.

³⁶⁷ AMZV, f. Porady kolegia 1953–1989, kniha č. 439, Zpráva o cestě vedoucího 6. t.o. s. Ježka do zemí Latinské Ameriky, 16. 7. 1964, s. 12.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 3.

³⁶⁹ AMZV, f. TO-T Brazílie 1960-1964, kr 1, 343/111, 6, č.j.023.289, 64-6, 1964.

³⁷⁰ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č., 10784/19, Bezpečnost ZÚ v Rio de Janeiro, podsvazek Ferdinand Hádek, Ferdinand Hádek, bývalý konzul v Recife, záznam z výtěžení, 17. 2. 1966, s. 33.

Brazilská kontrarozvědka samozřejmě po 31. březnu 1964 pozorněji sledovala diplomatická i jiná zastoupení ZST a na veřejnost často vypouštěla informace o jejich činnosti, které někdy odhalily i jiné související skutečnosti. Byť se podle čs. rozvědky nezakládal na pravdě článek o jejich aktivitách v Goiás, přiznala úplatek guvernérovi tohoto státu Borgesovi za čs. účast na stavbě elektrárny Cachoeira Dourada.³⁷¹

Počátkem roku 1965 se přihodilo několik událostí, které zkomplikovaly československou pozici vůči brazilské vládě. Několik brazilských studentů v médiích líčilo své špatné zážitky ze studijního pobytu u nás a poukazovalo zejména na náboženskou nesvobodu. V únoru byly údajně zabaveny československé zbraně. Podle informátora z ministerstva války se do Brazílie dostaly z Uruguaye. Brazilské úřady neustále upozorňovaly na podvratnou činnost mezinárodních organizací sídlících v Praze (zejména v otázce zasílání propagačních materiálů). Koncem ledna pak dochází k vloupání do rezidence velvyslance. Podle československé rozvědky zde mohla být souvislost s velvyslancovými kontakty s opozicí.³⁷²

Styky s brazilskými úřady v prvním pololetí roku 1965 čs. velvyslanectví shrnulo jako „strnulé, naprosto oficiální a zdrženlivé“.³⁷³ Na druhou stranu Brazílie dávala najevo, že v obchodu má zájem pokračovat. Dokonce i určitá míra kulturní výměny byla pro Brazilce přijatelná (kulturní akce probíhaly podle plánu, zvláště pak byla úspěšná filmová představení).³⁷⁴ Závěrem ZÚ bylo, že již nejsou cítit snahy o izolaci Československa.³⁷⁵

Problémy, které se objevily v obchodní oblasti (v roce 1965 klesl náš vývoz do Brazílie téměř o polovinu), byly vysvětlovány brazilskou snahou omezovat dovozy a protiinflační politikou. Tato opatření nebyla podle všeho ideologicky motivována. Měla totiž stejný „dopad i na kapitalistické země“.³⁷⁶ Pravdivost tohoto tvrzení nepřímou dokázal fakt, že Brazílie přistoupila na 2. jednání brazilsko-české smíšené komise o hospodářské spolupráci.

---

³⁷¹ Deník O Globo zveřejnil prohlášení guvernéra Borgese v odpovědi na článek, který ho obviňoval ze spolupráce s čs. rozvědkou. Tuto reakci rezidentura komentuje: „Má v tom, pokud jde o nás, pravdu. Nepřiznává se samozřejmě k podílu na poměrně vysoké provizi, kterou dostal za povolení čs. účasti při výstavbě elektrárny Cachoeira Dourada“, viz ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 1016/11, Policie a zpravodajská služba Brazílie, 1961- 1966, Rezidentura v Rio de Janeiru – styky s podstavou, prosinec 1964, s. 261.

³⁷² ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 1016/11, Činnost brazilských speciálních služeb proti ZÚ ČSSR a ostatním ZSS, 1961- 1966, Záznam o proniknutí do rezidence: zpráva s. Topiče, 28. 1. 1965, s. 304-305.

³⁷³ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Rozbor a zhodnocení vývojových tendencí a konkrétních opatření brazilské zahraniční politiky ve vztahu ke kapitalistickým zemím a ZST v první pol.1965, 077/1965.

³⁷⁴ AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 490, Informace o kulturních, školských a vědeckých stycích za I. pololetí 1965, 19. 8. 1965.

³⁷⁵ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, Rozbor a zhodnocení vývojových tendencí a konkrétních opatření brazilské zahraniční politiky ve vztahu ke kapitalistickým zemím a ZST v první pol.1965, 077/1965.

³⁷⁶ Tamtéž.

Prioritami pro toto jednání byly z československé strany vodní a tepelné elektrárny, spolupráce v metalurgii, cukrovary, úprava vody, nemocniční zařízení a ekonomické studie o využití uhlí. Československo své obchodní aktivity směřovalo tak, aby byl základním partnerem na brazilské straně stát, nikoliv soukromé podniky.³⁷⁷

Pro Československo nebyl ale důležitý jenom vývoz do Brazílie. V materiálu předloženém ministru zahraničního obchodu bylo jasně uvedeno, že vzhledem k **důležitosti dovozu z Brazílie** je nutno dosáhnout jisté stability vztahů. Ministerstvo upozornilo zcela logicky, že ze strany Brazílie nemůžeme očekávat žádné preference a že se naše podniky zahraničního obchodu musí dobře připravit úvěrové a platební podmínky pro úspěch ve veřejných soutěžích s tím, že ze strany USA zde existuje nadbytek úvěrů.³⁷⁸

K druhému zasedání smíšené komise k hospodářským vztahům došlo na podzim 1965. Zasedání se uskutečnilo mezi 27. zářím a 6. říjnem 1965 v Riu de Janeiro. Za brazilskou stranu mu předsedal brazilský ministr zahraničního obchodu, vedoucí Coleste a zástupce generálního tajemníka pro východní Evropu a Asii za Itamaraty. Československé delegaci předsedal. I. náměstek ministra zahraničního obchodu. Původně měla být čs. delegace početnější, ale „dva členové delegace museli vzhledem k nepříznivým klimatickým poměrům v letošním roce u nás uposlechnout rady lékařů a upustit od návštěvy tak krásné a příjemné země.“³⁷⁹

Na programu smíšené komise byly „technikálie“ týkající se úvěrování a financování vzájemného obchodu a zůstatků na clearingovém účtu. Mezi političtější témata patřila otázka vědecko-technické a průmyslové spolupráce. Podle dohod bylo možné čerpat úvěr Brazílie ve výši 60 mil. USD. Československá strana se zajímala o projekty elektráren, těžby uhlí (zpracování a stroje pro doly) a vznesla dotaz na účast v mezinárodních soutěžích Petrobrasu. Náš zájem se soustředil na veřejný sektor (boj proti suchu, telekomunikace, infrastruktura). Nevyhnul se nakonec ani soukromému sektoru. Jedním z důležitých závěrů jednání komise byl úkol připravit projekt financování a spolupráce brazilských malých a středních podniků s československou stranou.

Výsledný dojem československé delegace z jednání byl, že brazilská vláda si přes proamerický postoj uvědomuje nutnost realističtější politiky vůči ZST. Byla zde jasná snaha získat finance a nové obchodní příležitosti, proto převládal klidný a pragmatický přístup.³⁸⁰

V roce 1965 činil náš podíl na dovozu do Brazílie 0,82% (v roce 1960 to bylo 1, 3%).

---

³⁷⁷ Tamtéž, s. 4

³⁷⁸ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 9, Materiál pro kolegium ministra – Příprava 2. smíšené komise, 1965, s. 4.

³⁷⁹ Tamtéž

³⁸⁰ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 9, Informace pro náměstka, 1965, s. 2.

Velvyslanectví (obchodní oddělení) opět upozorňovalo na nutnost zlepšovat naše schopnosti nabízet a pružně a včas dodávat a nejen mluvit o „všeobecně a teoreticky velkém zájmu na vzájemných obchodních stykích v ostré konkurenci“.³⁸¹

Navrhovalo následující strategii: a) přímá spolupráce československých firem s brazilským průmyslem, b) poskytování úvěrů prostřednictvím ČSOB a BID a pak i BNDES (byl dojednán přístup brazilských malých a středních podniků k této úvěrové lince přes BNDES), c) realizace staveb na klíč a projektů v brazilské infrastruktuře, d) krátkodobé financování odběratelů, e) reciproční akceptační úvěr mezi Banco do Brasil a ČSOB. Dne 29. listopadu 1965 byla inaugurována první turbína elektrárny Bariri (dodáno společností Technoexport, dodávky hlavně od ČKD Blansko).³⁸²

Koncem roku 1965 byly oficiální styky hodnoceny jako chladné, ale bez tendence k zhoršování, bez provokací a diskriminace. Podle ZÚ mělo Československo s Brazílií stále nejširší styky v Latinské Americe, kromě hospodářské spolupráce docházelo „navzdory brazilské protipokrokové politice“ občas i k vzájemné podpoře kandidatur do mezinárodních organizací.³⁸³

Brazilské tajné služby a Národní rada bezpečnosti (CSN) čím dál tím více zasahovaly do zahraniční politiky a sílily pokusy zcela podřídit Itamaraty bezpečnostním složkám. V Itamaraty existovala stále větší podřízenost běžných konzulárních záležitostí přímému politickému rozhodování.³⁸⁴

Rok 1966 tedy můžeme charakterizovat jako vyčkávání ve snaze zvýšit vzájemný obchod, což se vzhledem k dodávkám elektráren (Cachoeira Dourada, Bariri) a dobíhajícím platbám za ně dařilo.

Analýza MZO z roku 1966 uvádí, že Brazílie představovala 30 % našeho obchodu s Latinskou Amerikou (srov. v roce 1963 50%) a zaměřovala se na stroje v Brazílii nevyroběné a na investiční celky. V roce 1967 tvořily strojírenské výrobky 53,5% našeho exportu.³⁸⁵ Materiál zdůraznil, že **prostá forma výměny zboží na základě prodeje a nákupu nemůže být základnou pro širší styky**. Je třeba přizpůsobovat strukturu našich dodávek měnící se poptávce a spolupracovat nejen v možnostech odbytu surovin, ale poskytovat možnosti

---

³⁸¹ Tamtéž.

³⁸² AMZV, f. TO-T Brazílie - 1965-1969 – Kr. 1., 18 – 343/211, č. j.179/65.

³⁸³ AMZV, f. TO-T Brazílie - 1965-1969 – kr. 1., 4, 342/413, Hodnocení současné situace v Brazílii a čs-brazilských styků, 1966.

³⁸⁴ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro, 1945- 1971, Zpráva 0937/66 „Zahraniční politika Brazílie“ nebo AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro, 1945- 1971, 0155/66/Prop: „Čs.- brazilské konzulární styky – zhodnocení současné vizové problematiky – řádná zpráva“, 1966.

³⁸⁵ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 11, Teritoriální struktura čs. obchodu s Latinskou Amerikou, 1966.

odbytu nejen v primární podobě, ale u výrobků ve vyšším stupni zpracování, tedy v dnešním jazyce, odebírat z Brazílie výrobky s vyšší přidanou hodnotou. „**Klíčovým problémem relace je náš vývoz k zajištění nákupů tradičních položek – železné rudy, kávy, sisalu, rýže.**“³⁸⁶ Všechny materiály se shodují na tom, že snahou není brazilskému průmyslu konkurovat ale spolupracovat s ním.

V září 1966 byl čs. velvyslanec během jedné z pravidelných konzultací s majitelem deníku *Diário de Notícias* J. Dantasem varován, že „Československo má pověst země, která se podílí se na vyzbrojování ilegálních skupin a toto podezření může poškodit československo-brazilské vztahy. Zbraně československého původu byly totiž objeveny u odbojové skupiny v Goiás (do Brazílie se dostaly pravděpodobně přes Uruguay)“.³⁸⁷

Situace byla pro československou vládu svým způsobem „schizofrenní“. Na jedné straně byl velký zájem zajistit odbyt našich strojírenských výrobků, včetně investičních celků, a strategický význam brazilských surovin pro československý průmysl. S tím souvisela potřeba udržet určitou úroveň diplomatických styků. Na straně druhé pak stála vojenská autoritativní vláda, jasný nepřítel komunistického režimu.

Tuto rozpolcenost dobře ukazuje srovnání výše naznačených zahraničně-politických nebo obchodních strategií s hlavními úkoly československé rozvědky pro Brazílii z května 1966. Koncepce čs. rozvědky doporučila zaměřit pozornost v Latinské Americe zejména na Brazílii jako na velmoc, která je schopna ovlivnit celý kontinent. Pro své působení v Brazílii si pak stanovila následující cíle: 1) sledovat vývoj opozice a **aktivně napomáhat vítězství „pokrokových sil“, porážce vlády a zamezení vítězství ultrareakce**, 2) sledovat reálnost „ultrapravicevého puče“, 3) ovlivňovat protiamerické cítění a přizívat „neutralistické tendence“, zaměřit se na „národní buržoazii“. V zahraniční politice pak mezi priority patřilo: 1) napomáhat zlepšení vztahů s Kubou a neutralizovat protikubánské akce, 2) využívat rozpory mezi brazilskou vládou a USA, 3) sledovat snahy USA prosazovat přes Brazílii své zájmy v OSN a v OAS.³⁸⁸ Goulartovská opozice v emigraci byla zase jedním z hlavních úkolů československé rozvědky v Uruguay (**zjišťovat plány na odstranění [brazilské] vlády**, vliv emigrace na politický vývoj v Brazílii, oslabování a narušování pozic USA).³⁸⁹ Čs. rozvědka nepočítala, že by za daných okolností došlo ke zlepšení bilaterálních vztahů s Československem, ale předpokládala, že vzájemná obchodní výměna bude růst. Hodlala proto také brazilsko-československým vztahům přispět tím, že bude zabraňovat tendencím

³⁸⁶Tamtéž.

³⁸⁷AMZV, f. TO-T Brazílie – 1965-1, Rozhovor s J. Dantasem, ředitelem *Diário de Notícias*, září 1966.

³⁸⁸ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12387/000, Latinská Amerika, Koncepce práce čs. rozvědky v Latinské Americe, květen 1966, Brazílie, s. 18-22.

³⁸⁹Tamtéž, Uruguay, s. 31.

vztahy zhoršit nebo přerušit.³⁹⁰

Československá rozvědka byla Brazilci (CSN) považována za nejdůležitější hned po službě sovětské. Podle Brazilců je aktivní tam, kde nemůžou Sověti volně operovat a spolehlivě jim předává zprávy. Československé velvyslanectví v Brazílii je pak podle „brazilské kontry“ dobře organizovaným střediskem čs. špionáže. Pracuje ve prospěch komunistické subverze a má spolupracovníky mezi novináři, studenty, v parlamentu, v odborech.³⁹¹

V srpnu 1966 brazilská vláda oficiálně protestovala ve třech zásadních bodech týkajících se propagandistické činnosti Československa: úřadům vadila distribuce časopisů a bulletinů tištěných v Československu, „sektářské zprávy a komentáře o Brazílii“ v čs. médiích a samozřejmě činnost mezinárodních organizací v Praze jako byly Mezinárodní organizace novinářů, Mezinárodní svaz studentstva. Už sami Brazilci předjímali ve svém protestu obvyklou odpověď čs. strany („nejsme odpovědní za činnost mez. org.“) tím, že v protestu uvedli, že jsou si vědomi faktu, že se jedná o mezinárodní organizace, ale že v Praze nepůsobí bez souhlasu československé vlády.³⁹²

Přesto měla Brazílie počátkem roku 1967 podle československého ministerstva zahraničí ze všech zemí Latinské Ameriky relativně nejširší styky se zeměmi východního bloku. Hlavním zájmem udržení těchto kontaktů byl zahraniční obchod a vědecká spolupráce. Podle zprávy měly pro Brazílii tyto styky větší hospodářský význam než pro Mexiko nebo Argentinu.³⁹³

I z československého pohledu byla v této době nejvýznamnějším obchodním partnerem právě Brazílie. Mezi obchodně-politické priority patřil přechod z clearingů na volný platební styk, který byl pro Československo z pohledu MZO výhodnější, a to vzhledem k situaci na brazilském trhu i vzhledem k zavádění „nového systému řízení našeho zahraničního obchodu“. Složení vzájemné obchodní výměny se příliš neměnilo: hlavní součástí čs. exportu byly dodávky investičních celků, největší položkou dovozu byla káva (52%), a železná ruda.

Z významných investičních celků Československo do Brazílie v roce 1966 již dodalo:

---

³⁹⁰ Tamtéž, Brazílie, s. 18-22.

³⁹¹ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12395/000, Všeobecné poznatky k brazilským speciálním službám, Poznátka o čs. špionážní službě, které má k dispozici CSN, 4. 1. 1966, s. 33

³⁹² AMZV, f. TO-T Brazílie – 1965-1969, Krabice 1, Pro poradu náměstka ministra – odpověď na memorandum brazilské vlády, č. j. 0296661/66, 26.8. 1966.

³⁹³ AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č.541, Současný vývoj v Latinské Americe, a úkoly v čs. stycích s touto oblastí, 26. 1. 1967, s. 7.

hydrocentrálu Bariri (stát São Paulo, 3 x 48,7 MW), ve výstavbě byly hydrocentrály Cachoeira Dourada (stát Goiás, 2 x 55 MW) a připravovala se stavba hydrocentrály Ibitinga (stát São Paulo, 3 x 45 MW). Probíhala stavba termocentrály v Porto Alegre (3 x 8 MW). V provozu byla cementárna o kapacitě 500 t/ 24 h ve státě Pará a byl podepsán kontrakt na zdvojnásobení její kapacity. Ve státě Amazonas byla Československem dodaná překližkárna a ve státě Bahia pak kompletní zařízení na výrobu obuvi.³⁹⁴

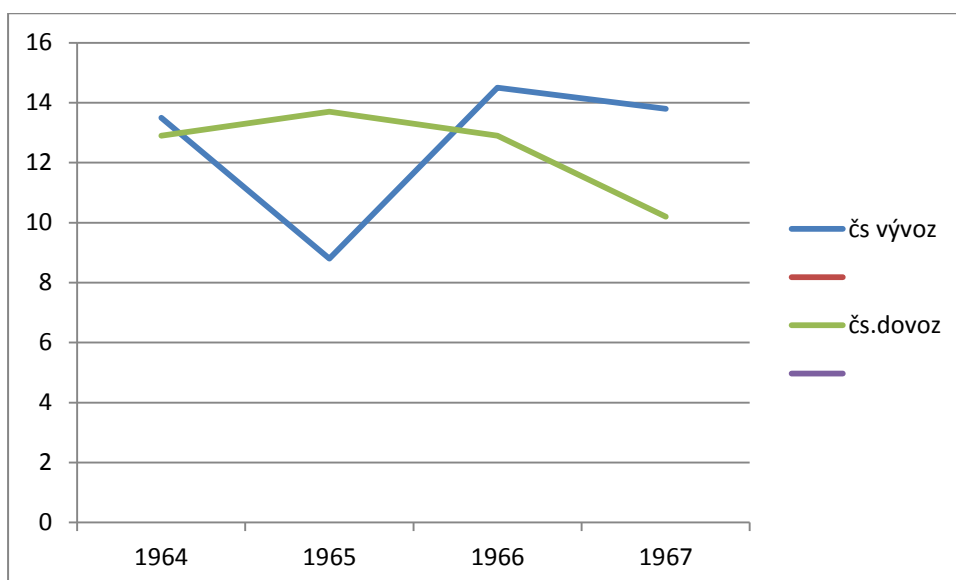
Hlavní body 1964-1967:

- **31. 3. 1964** – změna režimu v Brazílii přinesla okamžité reakce brazilské strany směrem k čs. zastoupení: vyhoštění zpravodaje ČTK, čs. diplomata Kvity, alias příslušníka rozvědky Peterky, útoky proti konzulátu; i trvalejší změny: systematictější dohled nad ZST, opatrnější postoj Itamaraty vůči čs. záležitostem.
- Čs. vláda hned uznala novou brazilskou vládu, v **květnu 1964** proběhly v Brazílii konzultace vedoucího 6. teritoriálních odborů čs. MZV Ježka s příznivým výsledkem.
- V roce **1965** se konalo Druhé zasedání smíšené komise o hosp. spolupráci – brazilská vláda tak stvrdila svůj zájem o obchodní spolupráci s ČSSR.

Tabulka 12: Přehled obchodní výměny Československo Brazílie 1964-1967

	1964	1965	1966	1967
čs. vývoz do Brazílie	13,5	8,8	14,5	13,8
čs. dovoz z Brazílie	12,9	13,7	12,9	10,2

³⁹⁴ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 9, Příloha ke zprávě o čs.- brazilských stycích, č. 2, 1966.

13: Graf – obchodní výměna Československo Brazílie 1964-1967

4. 7. 1967-1974 – Zkouška vztahů

Jak jsme ukázali v kapitole 3.5, nová brazilská vláda byla mnohem vstřícnější ke spolupráci s východním blokem, a rozšiřování obchodních vztahů tímto směrem patřilo mezi priority. Ale uvidíme dále, že zrovna toto období se nakonec stane pro československo-brazilskou relaci nejobtížnější vzhledem k sílící opozici proti vojenskému režimu a roli, kterou zde hrálo Československo.

Důkazem většího brazilského zájmu o obchodní spolupráci byla již návštěva ministra průmyslu a obchodu Egídia Martinse v Praze dne 25. ledna 1967. Ministra doprovázela delegace asi 25 podnikatelů. Mezi hlavní témata patřily dovozy nafty a obilí, plány na výstavbu metra v Riu de Janeiru, dodávky strojů a investičních celků a úvěrování obchodu. Během jednání bylo poukázáno na relativně nízkou československo-brazilskou obchodní výměnu, která zažívala v posledních měsících pokles nebo stagnaci (27, 4 mil. USD v roce 1966, 24 mil. USD v roce 1967).

Československá strana informovala o svém úmyslu rozšířit klasickou obchodní spolupráci ve formě výměny zboží o technickou a finanční pomoc a zdůraznila svůj zájem účastnit se velkých investičních programů v Brazílii, hlavně v sektorech hutnictví a energetiky. Z druhé strany zazněl požadavek více zapojit do spolupráce brazilský soukromý sektor. Proběhla také přímá jednání brazilských firem s našimi podniky. Také pokračovala jednání s brazilskou rozvojovou bankou (BNDES) o vytvoření fondu na dovoz čs. strojů a na

financování průmyslové kooperace.³⁹⁵

Konkrétním výsledkem cesty ministra Martinse bylo podepsání protokolu o **přechodu na volný platební styk**. Předchozí clearingový systém byl s platností od 1. února 1967 převeden na bázi volně směnitelné měny (volný USD).³⁹⁶ Brazílie opouštěla postupně clearing, v roce 1966 bylo asi 90 % jejích obchodních styků realizováno na základě volného platebního styku.³⁹⁷

V čs. obchodu s Brazílií byl stav zadluženosti charakterizován jako „neustálý a nevyhnutelný“. Saldo platební bilance bylo pro nás do roku 1966 plusové pouze v letech 1962 a 1964. Důvodem tohoto stavu byly dodávky strojů a investičních celků (v té době tvořily asi 60% našeho vývozu). Jejich splatnost totiž byla 300 dnů až 12 let. Nákupy surovin jsme ale byli nuceni platit hotově, a proto nebylo Československo s to vytvořit na účtu disponibilitu.

Zadluženost škodila podle tehdejších analýz i pověsti Československa a bylo na ni poukazováno jako na prodejní neschopnost socialistických zemí a jako důkaz neochoty a neschopnosti ZST přispět k hospodářskému rozvoji Brazílie. Brazílii ale stav československého zadlužení vyhovoval. Vůči ZST měla clearingové pohledávky ve výši USD 10 miliónů. Ke dluhům pak Brazílie požadovala zúročení a Československu hrozila úhrada dluhu ve volné měně. Pro Československo ale zrušení clearingů mělo jasné výhody: lepší možnosti financování obchodu, otevřené možnosti spolupráce se soukromými bankami, více zboží na brazilský trh. Proto bylo jeho zrušení jistým československým úspěchem. Měly být zavedeny dohody o financování vyhovující oběma stranám, vývozy investičních celků a např. dodávky kávy za bezúročný úvěr³⁹⁸

Z praktického hlediska československý obchodní rada upozorňuje v dubnu 1967, že podniky zahraničního obchodu jsou v Brazílii odkázány na spolupráci s outsidersy a navrhuje proto přehodnotit celo-teritoriální zastoupení na regionální. Malá pozornost byla podle něj věnována např. státům jako Minas Gerais nebo Bahia. Kapitálově zdatnější konkurenti byli vázáni na spolupráci se západními firmami.³⁹⁹

Ve dnech 18.- 26. května 1967 se v Rio de Janeiru konalo 3 zasedání smíšené komise.

---

³⁹⁵ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 10, Závěrečná akta - rozhovory mezi brazilskou obchodní misí a delegací ČSSR, 25. 1. 1967.

³⁹⁶ AMZV, f. TO-T Brazílie – 1965-1969, ob. 21, 343/212, Zpráva o přechodu z clearingového plat.styku s Brazílií na volný platební styk, 27. 9. 1966.

³⁹⁷ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, AMZO, kartón 10, Brazílie – smluvní úprava, 7. 9. 1966.

³⁹⁸ AMZV, f. TO-T Brazílie – 1965-1969, kr. 1, ob. 21, 343/212, Zpráva o přechodu z clearingového plat.styku s Brazílií na volný platební styk, 27. 9. 1966

³⁹⁹ NA, MZO (NEZPRAC.), kartón 9, Dopis obchodního rady, 27. 4. 1967.

Výsledkem bylo uzavření dohody mezi ČSOB a Banco Central do Brasil a ČSOB a BNDES (modifikace dohody z roku 1960) o poskytování úvěrů malým a středním firmám. Tato dohoda ale nebude podle pozdějších záznamů obchodního oddělení příliš využívána. Byla také aktualizována obchodní dohoda z roku 1960.⁴⁰⁰

Zasedání proběhlo navzdory tomu, že brazilské vojenské vládní orgány nadále považovaly československé ZÚ za nejnebezpečnější centrum rozvědné činnosti v Brazílii. Tuto tezi zdůvodnili tím, že se SSSR se více stahuje a nechce se kompromitovat rozvědnou činností, proto pověřuje ZÚ ČSSR (jak dodává zpráva: „to se potvrdilo realizací Peterky“). Brazilská kontrarozvědka si také všimla nadprůměrné tiskové a propagační činnosti československého ZÚ. Opět čs. rozvědka dodala, že toto tvrzení je zcela oprávněné.⁴⁰¹

Brazilské orgány při vyšetřování odbojových aktivit partyzánské skupiny v Caparaó⁴⁰² zjistily v druhé polovině roku 1967 prokazatelnou účast československých vládních orgánů na její činnosti. Československo přijímalo brazilské emigranty, kteří se do Prahy dostávali přes Kubu, kde postoupili výcvik a čs. bezpečnostní složky jim následně opatrovaly falešné doklady a prostředky pro návrat do Brazílie, většinou přes Uruguay. Tato aktivita v Brazílii byla součástí větší operace československé a kubánské vlády s názvem *Manuel*.⁴⁰³

Itamaraty předvolalo 27. září 1967 československého velvyslance a při předávání tajné verbální protestní nóty zdůraznilo: „můžete popřít, ale máme prověřeno“. Československá vláda na pokyn mezinárodního oddělení ÚV KSČ instruovala velvyslance, aby v žádném případě nepředával písemnou argumentaci, kterou Brazilci požadovali, ale aby ústně sdělil, že nelze prověřovat identitu a záměry všech osob mířících do a z Československa. Velvyslanec Kocman během přijetí na Itamaraty zdůraznil zájem čs. vlády pokračovat v dobých vztazích.⁴⁰⁴

V záznamu pro prezidenta Novotného bylo o vzniklé události referováno jako o provokaci připravované brazilskou stranou.⁴⁰⁵ Archív naší rozvědky ale potvrzuje, že se jednalo o součást akce *Manuel*.⁴⁰⁶ Příslušník čs. rozvědky Svatoň ještě dodává: „osobně

---

⁴⁰⁰ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro, 1945- 1971, č. j. 0114/67/R, Zasedání Čs.-brazilské smíšené komise, 10. 6. 1967.

⁴⁰¹ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 11778/ 321, Rozpracování typu ve spolupráci s čs. kontrarozvědkou (Mauro Santanaya), Sdělení Svatoň pro s. Horu, 1967, s. 5.

⁴⁰² *Guerilha* z Caparaó byla prvním organizovanějším ozbrojeným hnutím odporu proti vojenskému režimu. V letech 1966-1967 operovala ve státě Minas Gerais v pohoří Serra de Caparaó na hranicích se státem Espirito Santo.

⁴⁰³ Srov. Prokop TOMEK, „Akce Manuel“, v *SECURITAS IMPERII 9 Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu*, ÚDV, Praha 2002, str. 329- 336.

⁴⁰⁴ AMZV, f. TO-T Brazílie – 1965-1969, 5 – 343-112, č. j. 027.019/67, Protest brazilské vlády u čs. velvyslance v Rio de Janeiro, 27. 9. 1967.

⁴⁰⁵ Tamtéž.

⁴⁰⁶ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 11778/ 321, Rozpracování typu ve spolupráci s čs. kontrarozvědkou

nepochybuji, že brazilská strana má v tomto směru důkazy naprosto přesvědčivé“.⁴⁰⁷ KSB varovala ZÚ, že by mohlo dojít k vyhoštění tajemníka čs. velvyslanectví Ruddy,⁴⁰⁸ ale k diplomatické odvetě nakonec nedošlo. Praha svým diplomatům na určitou dobu uložila omezit cesty do brazilského vnitrozemí.⁴⁰⁹

Informace o československé podpoře partyzánům se mohly Brazilcům dostat více cestami. Prokop Tomek uvádí, že jisté informace o akci mohl do Brazílie předat už v roce 1963 jeden z kubánských důstojníků, který v tomto roce emigroval do Brazílie prostřednictvím brazilského velvyslanectví, kde podrobně informoval o výcvikovém středisku pro latinskoamerické partyzány.⁴¹⁰ Nejpodrobnější informace o akci Manuel, ale do Brazílie pravděpodobně předával, a to přímo brazilskému ministrovi zahraničí, brazilský agent v Praze Mauro Santanaya, který působil v redakci portugalského vysílání rádia Praha.⁴¹¹ Už v červenci 1967 předali Rusové I. správě SNB informaci o tom, že Santanaya informoval o výcviku partyzánů v Praze přímo brazilského ministra zahraničí M. Pinta. Ten byl podle zprávy tímto sdělením skličěn: „V soukromém rozhovoru se Pinto vyjádřil, že je mu nyní jasné, že partyzáni, kteří působí v Latinské Americe nepocházejí pouze z pročínsky orientovaných zemí, ale také ze zemí, které jsou orientovány na Moskvu“.⁴¹²

I když bylo mimo veškerou pochybnost, že toto zapojení československé pozici v Brazílii škodilo a uvádělo v nebezpečí relaci, na které záleželo, zejména z obchodních důvodů, neexistoval zřejmě způsob, jak se zbavit závazků pomoci „národně osvobozeneckému boji“. Tomek cituje zprávu náčelníka I. správy SNB plk. Josefa Housky adresované 8. oddělení ÚV KSČ ze dne 17. 11. 1967:

„Naše účast na akci MANUEL je rovněž součástí podpory národně osvobozeneckému hnutí, které je podle tezí XIII. sjezdu KSČ naším úkolem. Současně je třeba počítat s tím, že odmítnutí naší pomoci by mělo velmi negativní dopad vůči kubánským přátelům a zároveň by

---

(Mauro Santanaya), Sdělení Svatoně pro s. Horu, 1967, str. 6.

⁴⁰⁷ Tamtéž.

⁴⁰⁸ NA – A ÚV KSČ f. 1261/0/11 KSČ-ÚV-AN II, ka. 74, i. č. 97, ob. 23, 26/5663, 18. 10. 1967.

⁴⁰⁹ AMZV, f. TO-T Brazílie – 1965-1969, 5 – 343-112, č. j. 027.019/67, Protest brazilské vlády čs. velvyslance v Rio de Janeiro, 27.9.1967.

⁴¹⁰ Srov. Prokop TOMEK, *cit. dílo*, str. 333.

⁴¹¹ I. a II. Správa SNB připravovaly v rámci agenturní operace Demarše vyhoštění Santanay. Přípravovaným důvodem pro vyhoštění měla být Santanayova novinářská činnost v Rádiu Praha. Tak chtěla na oko vyhovět brazilským stížnostem Brazílie na nepravdivé informování o brazilské realitě (tedy interpretovat vyhoštění jako „krok ke zlepšení vztahů“ a „projev dobré vůle“). Československý velvyslanec v Brazílii Kocman (MAKAR) se ale postavil proti Santanayově vypovězení (píše objektivně o Československu pro *Jornal so Brasil* a po jeho vyhoštění by mohla následovat protisovětská kampaň), viz ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 11778/ 321, Rozpracování typu ve spolupráci s čs. kontrarozvědkou (Mauro Santanaya), s. 38.

⁴¹² ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 11778/ 321, Rozpracování typu ve spolupráci s čs. kontrarozvědkou (Mauro Santanaya), Zpráva, překlad z ruštiny 1450/M- 67, 27. 7. 1967, s. 9.

*v podstatě neřešilo problém, neboť naše poměrně kvalifikovaná pomoc na území ČSSR by byla potom nahrazena jistě řadou méně kvalifikovaných opatření kubánských přátel a navíc bychom ztratili o této akci přehled.*⁴¹³

V souvislosti s odhalením československé účasti na aktivní podpoře partyzánského hnutí registrujeme požadavek brazilské tajné služby SNI na Itamaraty, aby dodalo překladatele z češtiny, aby mohlo vyhodnotit odposlechnuté hovory čs. diplomatů⁴¹⁴ nebo snahu brazilské federální policie získat pod záminkou zájmu o nákup na čs. ZÚ katalogy čs. zbraní kvůli identifikaci pašovaných zbraní.⁴¹⁵

V obecné rovině se ale přístup Brazílie k ZST měnil. V polovině ledna 1968 byla reformována mezirezortní skupina pro obchod s Východní Evropou COLESTE a po letech dochází k obnovení její pravidelné činnosti.⁴¹⁶ Itamaraty hodnotilo také velmi pozitivně vývoj v ČSSR před srpnem 1968 a ČSSR nebyla v době Pražského jara po nějakou dobu zařazována mezi „země provádějící komunistickou subverzi“.⁴¹⁷

Velvyslanec Kocman uspořádal navzdory zákazu z Prahy v dubnu 1968 tiskovou konferenci k vývoji v ČSSR. Ústředí se tato jeho aktivita nelíbila, protože „demokratizační změny s sebou nenesou změny ve směřování zahraniční politiky“.⁴¹⁸

Kocman ale i nadále upozorňoval Prahu, že v Brazílii je vývoji v Československu věnována značná pozornost. Byl prý vnímán charakter změn a možnosti koexistence politických a ekonomických reforem se socialistickým zřízením. Vystávaly otázky, do jaké míry může mít země východního bloku odlišnou vnitřní politiku, zda socialistické zřízení odpovídá úrovni rozvoje, kterou mělo ČSSR před revolucí. Objevovaly se názory, že Československo může následovat Jugoslávii či Rumunsko v cestě odtržení se od přímého sovětského vlivu a s tím souvisely obavy ze sovětské intervence. Závěr velvyslance Kocmana odpovídal „duchu Pražského jara“: „vnitřní vývoj otevírá velké možnosti pro provádění československé zahraniční politiky a může vést k posílení autority ZÚ“. Pro jednání o bilaterálních vztazích na září-říjen 1968 žádal Kocman o zaslání informací o reformních

---

⁴¹³Cit. podle TOMEK, s. 334.

⁴¹⁴ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12395/000, Všeobecné poznatky k brazilským speciálním službám, Výňatek ze zprávy Rio de Janeiro, 26.10.1967, s. 72.

⁴¹⁵Tamtéž, Náznak provokace u obchodního oddělení Rio, dne 4. 4. 1968, 18. 4. 1968, s. 53 a tamtéž s. 76.

⁴¹⁶CERVO, BUENO, *cit. dílo*, str. 414.

⁴¹⁷ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12395/000, Brazilské speciální služby, Kontrarozvědná opatření proti ČSSR, 10. 11. 1969, s. 7.

⁴¹⁸AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro, 1945- 1971, 343/118, 089/68/Koc., Vztah brazilských politických kruhů k vývoji v ČSSR, 31. 5. 1968.

opatření a o výňatky z projevů.⁴¹⁹

Ovšem k dalšímu šíření informací o možných reformách v Československu už nedošlo. Srpnovou sovětskou invazi Brazílie jednoznačně a opakovaně odsoudila na půdě OSN. Bývalý ministr zahraničí Araújo Castro v té době předsedal Radě bezpečnosti OSN, která se situaci věnovala.⁴²⁰

Naše velvyslanectví po sovětské invazi Československa najednou psalo do Prahy, že po lednu 1968 byly útoky proti ČSSR značně omezeny ve snaze podpořit „tzv. demokratizační proces“. Přitom se prý jednalo o „nesprávné pochopení záměru KSČ“. ⁴²¹ Po srpnu 1968 nastalo očekávané ochlazení. Události měly také svou odezvu v tisku, který opět častěji poukazuje na subversivní činnost na *ose Praha – Havana– Brazílie* a zabývá se činností těchto osob v partyzánských jednotkách v Caparaó.⁴²²

Začátkem roku 1969 ZÚ kvitoval s povděkem, že ze strany ZST došlo k odmítnutí nesprávných aspektů politiky Kuby vůči Latinské Americe a utlumení neefektivního působení některých mez.org. v Praze a z těchto důvodů. „zde je naděje na realističtější vztah obou režimů“. ⁴²³ Obchod ale stagnoval. Československo se snažilo řešit otázku financování investičních projektů. ČSOB informovalo MZO o svém záměru otevřít v Brazílii pobočku a upozornilo na silnou konkurenci v oblasti úvěrových podmínek a na skutečnost, že vzhledem k tehdy aktuální proti-inflační politice brazilské vlády je značná část zboží pořizována na úvěr.⁴²⁴

Posilování bilaterálních vztahů bylo ale po událostech v Caparaó komplikované: při mnoha příležitostech brazilští diplomaté upozorňovali, že tento případ je třeba mít na paměti a jeho opakování by mohlo mít pro vzájemné vztahy vážné důsledky.⁴²⁵ Navíc rok 1969 přinesl v Brazílii značné přitvrzení represí vůči jakékoliv formě opozice v reakci na vlnu stávek v listopadu 1968 a další ozbrojené akce proti režimu.⁴²⁶

Československo si uvědomovalo význam brazilské ekonomiky pro ČSSR (rostoucí poptávka po spotřebním zboží a potenciál v dodávkách surovin).⁴²⁷ Z politických změn u nás

---

⁴¹⁹Tamtéž.

⁴²⁰DE ABREU, LAMARÃO (org), *cit. dílo*, str. 82.

⁴²¹AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro, 1945- 1971, 016/70/Sk, Charakteristika zjevných prvků antikomunismu ve vnitřní a zahraniční politice, hlavní argumenty, jimiž je operováno proti ZST, 21. 1. 1970.

⁴²²Tamtéž, s.7

⁴²³AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro 1945- 1971, 020283/69, Vztahy Brazílie k ZST, 7. 1. 1969, s. 2.

⁴²⁴NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 11, Zpráva o zřízení pobočky ČSOB, dopis ČSOB MZO – 7. března 1969.

⁴²⁵AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro, 1945- 1971, 028/69/Koc., Záznamy z rozhovorů velvyslance. s. Kocmana v březnu-dubnu 1969, 15. 4. 1969, s. 3.

⁴²⁶Jednou z nejznámějších akcí „městské guerilly“ bude únos velvyslance USA Elbricka v září 1969.

⁴²⁷ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12387, Latinská Amerika, Hodnocení informační činnosti rezidentur

po invazi i ze zostření represí proti opozici v Brazílii ale vyplývalo zvýšení brazilských kontrarozvědných aktivit.⁴²⁸ Mezi priority čs. rozvědky pro období 1969-1970 patřilo (podle důležitosti): 1) obrana zájmů ZST a ČSSR, 2) kubánská otázka, 3) vlivová politika USA, 4) ČLR v Latinské Americe.⁴²⁹

O tom, že byl československý přístup k rozvědné činnosti v Brazílii o něco systematictější než brazilské působení v Československu, svědčí prohlášení brazilského rady velvyslanectví v Praze Smalla, že nemůže řídit zpravodajskou činnost Santanay, protože se to nehodí k jeho vysoké funkci a výrok jeho podřízeného, tajemníka brazilského velvyslanectví Daustera, který také v tomto směru neprojevil přílišnou služební horlivost svým výrokem „když to chtějí dělat, ať si sem někoho dají“.⁴³⁰

Dne 1. července 1969 otevřela ČSOB svou reprezentaci v Riu a jejím vedoucím se stal Jan Kalvoda. V červenci 1969 otisklo Rudé právo⁴³¹ jeho článek o perspektivách pobočky v Rio de Janeiru: „Československé stroje do států Latinské Ameriky“. Ve článku Kalvoda uvedl, že obrat zahraničního obchodu Československa s Brazílií nebyl uspokojivý. Dříve jsme dodávali více (odkazováno na rekord roku 1955, dosud nepřekonaný). Dodal, že na brazilské straně je zájem o stroje, ale že Československo musí počítat s velkou konkurencí a nutností poskytovat úvěry. Dohoda s BNDES z konce května 1969 takovou úvěrovou linku umožňovala.⁴³²

Věci (nejen) okolo pobočky ČSOB v Riu se ale měly zkomplikovat. Československé pozici v Brazílii určitě neprospělo svědectví zatčeného José Duarteho ze srpna 1969, který vypověděl, že dostal falešný brazilský pas od československého občana přes kubánské diplomaty a československé prostředníky v Praze.⁴³³ Na konci října 1969 sdělil Mauro Santanaya čs. kontrarozvědce (II. Správě SNB), že Brazílie věděla, že t. č. bylo v Praze asi 20 Brazilců vycvičených na Kubě, kteří by měli být přes Madrid vysláni do Brazílie. Santanaya dodal, že „osobně není proti tomu, co se děje, ale mělo by to být realizováno inteligentněji, aby se to nedalo tak snadno registrovat“. Dodal, že podle jeho názoru by měla čs. vláda

---

v Latinské Americe 1966-1969, s. 91- 114, Brazílie s. 134-138.

⁴²⁸ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12387, Latinská Amerika, Souhrnné hodnocení rozvědného zpravodajství rezidentur v Latinské Americe v období 1969-1970, s. 68.

⁴²⁹ Tamtéž, s. 69.

⁴³⁰ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 1015/310, Kladné výsledky rozpracování typu ve vztahu k brazilskému MZV, 10. 1. 1969, s. 29. Santanayu nakonec řídil Dauster, byť nebyl přímo příslušník brazilské tajné služby: ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12395/000, Všeobecné poznatky k brazilským speciálním službám, Rozvědná práce brazilských diplomatů v Praze, 24. 2. 1969, s. 101.

⁴³¹ Rudé právo, 29. 7. 1969.

⁴³² AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro, 1945- 1971, 028/69/Koc., Záznamy z rozhovorů velvyslance s.Kocmana v březnu-dubnu 1969, 15.4. 1969

⁴³³ AMZV, f. TO-T Brazílie – 1965-1969, 1.024.365/69-6 , Sdělení bz korespondenta v ČSSR na MZV, 19.8.1969.

kubánskou vládu od této akce odradit, protože v brazilské armádě jsou skupiny, které se snaží o demokratizaci. Činnost podobných teroristických skupin pak jejich úsilí škodí.⁴³⁴

V této nepříliš příznivé době pro vzájemné čs.-brazilské vztahy se přitom podařilo uzavřít v oblasti jinak velmi ostrakizované kulturní spolupráce 16. července 1969 smlouvu mezi Pražským quadriennale a Bienále v São Paulu.⁴³⁵ Na Sãopaulském bienále byla během jeho existence oceněna díla Jiřího Trnky, Františka Troester (1959) a na toto ocenění navázaly úspěchy Josefa Svobody na dalších třech bienálech (1961, 1963, 1965).⁴³⁶ Právě úspěchy čs. scénografie právě v São Paulu byly podle některých autorů jedním z impulsů k založení Pražského Quadriennale v roce 1967, kterého se pravidelně účastnili brazilští umělci.⁴³⁷

V listopadu 1969 byla před československým ZÚ objevena nevybuchlá bomba. Podle tvrzení rady brazilského velvyslanectví v Praze Jaria Daustera se jednalo o čin jednotlivce, který chtěl takto protestovat proti kubánské politice československé vlády.⁴³⁸

Ve stejné době se také změnil postoj brazilské vlády k pobočce ČSOB v Riu. Navzdory otevřenější politice nové administrativy vůči zemím východního bloku (*viz* 3.5) se zřejmě vzhledem k československým aktivitám rozhodla brazilská vláda přehodnotit svůj předchozí souhlas k otevření pobočky ČSOB v Riu. Itamaraty mělo také výhrady k samotné osobě Josefa Kalvody jako vedoucího pobočky. MZO chtělo Kalvodu převést do stavu obchodního oddělení ve funkci finančního poradce, ale nakonec od tohoto záměru upustilo. Itamaraty poukazovalo na vysoký stav československých diplomatických i nediplomatických pracovníků v Brazílii (souhlas k zařazení finančního experta do obchodního oddělení udělilo až v roce 1973).

Brazilská vláda zrušila reprezentaci ČSOB k 31. prosinci 1969 a Kalvodovi jeho vízum povolovalo pobyt pouze do konce ledna 1970. Čs. velvyslanec se snažil obhájit u Itamaraty pobočku ČSOB tím, že upozorňoval na její nezbytnost pro realizaci velkých investičních celků. Brazílie ale kategoricky odpověděla, že rozhodnutí padlo a případ nebude více rozebírán.⁴³⁹

Kromě toho státní banka Banco do Brasil a rozvojová banka BNDES údajně varovaly

---

⁴³⁴ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 11778/ 321, Rozpracování typu ve spolupráci s čs. kontrarozvědkou (Mauro Santanaya), Akce Lisabon – dožádání, 30. 10. 1969, s. 61.

⁴³⁵ Viz <http://www.pq.cz/res/data/184/018859.pdf> [přístup 21. 6. 2013].

⁴³⁶ ŠTĚPÁNEK, *cit. dílo*, str. 277-280

⁴³⁷ Tamtéž, s. 280 a 282.

⁴³⁸ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 1015/310, Kladné výsledky rozpracování typu ve vztahu k brazilskému MZV, Jorio Dauster – záznam, prosinec 1969, s. 38.

⁴³⁹ AMZV, f. TO-T Brazílie – 1970-1974, kr. 2., Návštěva velvyslance u ministra zahraničních věcí Gibsona Barbosy, 22. 3. 1970.

firmy před spoluprací s ČSSR, protože prý nebude schopna plnit úvěry. Problémy byly také s vízy pro techniky, což bylo v rozporu s prohlášením prezidenta CESPu (energetická společnost státu São Paulo), že má reálný zájem dále pracovat se Škodou Plzeň na stavbě elektrárny Promissão (projekt byl nakonec úspěšně dokončen).⁴⁴⁰ Z dalších elektráren, které Československo dodávalo, byly v roce 1969 do provozu uvedeny hydrocentrály Cachoeira Dourada (Goiás) a v dubnu 1969 Ibitinga (São Paulo), termocentrála v Portu Alegre (Rio Grande do Sul) už fungovala.⁴⁴¹

Trend obratu zbožíové výměny měl v delším časovém období (přibližně od roku 1966) klesající tendenci. V roce 1969 ČSSR zaujala páté místo ze zemí RVHP (srov. první místo v roce 1961) a obrat poklesl přibližně na úroveň roku 1953.⁴⁴²

Tabulka14: Srovnání s dalšími ZST 1969 ⁴⁴³ (obrat v mil. USD)
SSSR – 59, 8
NDR – 39, 1
PLR – 29, 1
Bulharsko – 25, 5
ČSSR – 19
Rumunsko – 15, 1
Maďarsko – 14, 2

Počátkem roku 1970 se kromě zrušení souhlasu s pobočkou ČSOB k překážkám československému působení ze strany brazilské vlády přidal ještě zákaz účasti Pragoexportu na výstavě ve volné zóně v Manaus. Brazilskou stranou byla zrušena i čs. účast na knižním bienále. Itamaraty zamítlo československý návrh na oslavy 50. výročí otevření diplomatických zastoupení. Zdůvodnilo to tím, že takováto akce by založila nechtěný precedens pro další ZST.⁴⁴⁴ Objevila se první diskriminační opatření navzdory uzavřeným smlouvám, protože se brazilská oficiální místa domnívala, že z československého zisku byla přímo v Brazílii podporována podvrtná činnost proti vládě.⁴⁴⁵ Československu v tomto

⁴⁴⁰NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, AMZO, kartón 10, Zhoršení obchodně-politických a komerčních vztahů Brazílie vůči ČSSR, informace pro minsitra , 2.12.1969.

⁴⁴¹NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, AMZO, kartón 10, Všeobecná informace o Brazílii pro s. ministra a náměty pro rozhovor, 15. 4. 1969.

⁴⁴²M. NOVÝ a kol., *cit. dílo*, s. 303.

⁴⁴³Podle M. NOVÝ a kol., *cit. dílo*, s. 303.

⁴⁴⁴AMZV, f. TO-T Brazílie – 1970-1974, č.j. 024/70-Du, Reakce na instrukční dopis 021.237/70, 22. 3. 1970. s. 3.

⁴⁴⁵AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro, 1945-1971, 016/70/Sk, Charakteristika zjevných prvků

směru samozřejmě nepřidalo zastupování zájmů Kuby v Brazílii přes ZÚ ČSSR v Riu.

ZÚ proto v této souvislosti vyzývalo ústředí ke střízlivosti propagace, „přehodnocení stykové základny“, což znamenalo především omezení volného přístupu KSB na velvyslanectví, a zastavení finančních převodů afilace Ompol Brasileira jako dotace ZÚ, případně konzulátu v São Paulu, což prosazovalo MZO i státní banka.⁴⁴⁶ Zajímavá je v této souvislosti zmínka, že ČSSR v zárodku zlikvidovala pokusy brazilských studentů studujících u nás protestovat proti vojenské vládě (výroba plakátů).⁴⁴⁷

Část brazilské federální exekutivy ale považovala podezření vůči ČSSR, že ze svých obchodních zisků podporuje subverzi za nesmyslná,⁴⁴⁸ resp. pravděpodobně jim nepřikládala takovou důležitost. „Úvodní kolečko“ nového československého velvyslance v Brazílii Dufka po brazilských ministerstvech ukázalo, že např. ministr školství Passarinho takováto obvinění označuje přímo za nesmysl a vyjádřil ochotu spolupracovat. Podobně reagoval i ministr průmyslu a obchodu Yassuda, který označil v rozhovoru s Dufkem za preferované sektory pro československo-brazilskou spolupráci dřevoprůmysl, hutní průmysl, rybolov [sic!], cestovní ruch a široký strojírenský průmysl. Podle Yassudy by Brazílie přivítala investice do těžby a zpracování neželezných, barevných a vzácných kovů a spolupráci v geologickém průzkumu. Pozitivní byla i ministrova reakce na možnost zakládání smíšených společností.⁴⁴⁹

Ministr dolů a energetiky Antonio Dias Leite si byl také vědom významu Československa, které bylo v minulosti významným partnerem v oblasti energetiky – **výstavba čtyř vodních elektráren a jedné tepelné elektrárny**. Kontrakt na vodní elektrárnu Promissão (řeka Tiete, stát São Paulo) byl nakonec uzavřen. Ministr zdůraznil, že také ví o tom, že je Československo odběratelem železné rudy a že nevidí problém ve vzájemných stycích při dodržení zásady nevměšování se.⁴⁵⁰

Pozitivní průběh měla i velvyslancova návštěva São Paula (opět zájem o investiční celky, hlavně elektrárny). I ve zprávě z této cesty proto velvyslanec Dufek⁴⁵¹ znovu vyzval ústředí k opatrnosti, a to opět v souvislosti s převody fondů afilace Ompol brasileira a důrazně požaduje „eliminovat vše, co by mohlo být vykládáno jako nedovolená transakce

---

antikomunismu ve vnitřní a zahraniční politice, hlavní argumenty, jimiž je operováno proti ZST, 21. 1. 1970.

⁴⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁴⁷ Tamtéž.

⁴⁴⁸ AMZV, f. TO-T Brazílie – 1970-1974, č.j. 019/70/DU, Postoj oficiálních brazilských míst k ČSSR, 7. 1. 1970.

⁴⁴⁹ AMZV, f. TO-T Brazílie – 1970-1974, č.j. 019/70/DU, Postoj oficiálních brazilských míst k ČSSR, 7. 1. 1970 a AMZV, f. TO-T Brazílie – 1970-1974, Záznamy rozhovorů, 29. 1. 1970

⁴⁵⁰ Tamtéž.

⁴⁵¹ Karel Dufek nebyl kariérní diplomat. Byl voják vězněný v 50. letech. Podle svých slov byl z postu velvyslance v roce 1972 odvolán jakožto „Dubčekovec“, viz <http://www.pametnaroda.cz/data/witness/42/recording/367-transcript.htm> [přístup 19. 6. 2013]

nebo finanční machinace k zajištění ilegálních zdrojů na podporu subverze v Brazílii“.⁴⁵²

Vzájemná obchodní bilance byla navzdory brazilsko-československému odcizení, způsobeném koncem Pražského jara a čs. angažmá v akcích proti brazilské vládě, na vzestupu. Rostl obecně podíl obchodu se ZST s Brazílií (dosáhl asi 7%). Jeho význam byl doplňkový a mohl Brazílii posloužit jako „ventil v případě přebytků komodit a nutnosti prodat je jinde než u tradičních odběratelů.

V červnu 1970 došlo k vážné havárii turbíny vodní elektrárny Cachoeira Dourada (uvedena do provozu v roce 1969). Jednalo se o hlavní zdroj elektrické energie pro hlavní město Brasília a pro stát Goiás. V případě, že by turbína musela být zastavena, byly by v ohrožení dodávky elektrického proudu pro hlavní město, což byla z mnoha důvodů pro Československo politicky i obchodně velmi citlivá otázka. O urychleném řešení z československé strany byl informován Gustáv Husák, předseda vlády a ministři zahraničních věcí a zahraničního obchodu. V této souvislosti existovalo nebezpečí arbitráže, ke které nedošlo.⁴⁵³

Ještě v červenci 1970 byl při konzultacích československého velvyslance s vedoucím odboru pro Východní Evropu a Asii Silveirou Mottou opět připomínán několik let starý případ Caparaó: ČSSR byla neustále v tisku uváděna v souvislosti s výsledky zatčených.⁴⁵⁴ Podle ZÚ byl údajně propuštěn redaktor Correio de Manha Ruy Bello za pouhý rozhovor s čs. ministrem zahraničí Jánem Markem.⁴⁵⁵

V sobotu 12. září 1970 vybuchla v 21:35 u vchodu do úřední budovy československého ZÚ dynamitová nálož v kovové trubce. Střepiny se podle zprávy nacházely po nejširším okolí. Čirou náhodou se velvyslanec Dufek o dvě minuty zdržel v bytě Rady Kubrychta a vyhnul se tedy explozi. Následující den (13. září) se pak před ZÚ odehrála přestřelka, která ale mohla mít svůj „nepolitický původ“ i v jedné z přilehlých chudinských čtvrtí, favel.⁴⁵⁶

Čs. velvyslanectví uvedlo, že delší dobu čelilo anonymním telefonátům a výhrůžkám a že útok zřejmě souvisel s druhým výročím srpnových událostí, o kterých referovala i média. Za možného původce útoku pak označilo pravicová radikální hnutí.⁴⁵⁷ Velvyslanec Dufek

---

⁴⁵² AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro, 1945- 1971, 020/7, Zpráva o návštěvě státu São Paulo, 26. 1. 1970.

⁴⁵³ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 10, Dopis ministra zahraničního obchodu zainteresovaným rezortů (ministr průmysl, ministr zahraničních věcí), 1. 6. 1970.

⁴⁵⁴ AMZV, f. TO-T Brazílie – 1970-1974, Krabice 2, Rozhovor s vedoucím odboru pro Vých.Evropu a Asii Silveirou Mottou, 21. 7. 1970.

⁴⁵⁵ AMZV, f. Zprávy ZÚ, Rio de Janeiro, 1945- 1971, 072/70/Du, Vztah BZ vůči ČSSR a ZST, politická zpráva č.15/70, 22. 7. 1970.

⁴⁵⁶ AMZV, f. TO-T Brazílie – 1970-1974, 025.090/70, Ohrožení zast.úřadu v Rio de Janeiru, 6. 11. 1970

⁴⁵⁷ AMZV, f. TO-T Brazílie – 1970-1974, 025.320/70-8, Útoky proti čs. ZÚ v Brazílii, 23. 10. 1970.

protestoval na Itamaraty, v Praze byl také předvolán brazilský velvyslanec. Generální sekretář Itamaraty byl prý útokem otřesen a nechal prověřit bezpečnostní opatření. V São Paulu policie údajně provedla zátah a zmařila akci proti Československu, aniž by záznamy specifikovaly povahu potlačené akce.

ZÚ si stěžoval na nedostatečnou ochranu ze strany brazilských bezpečnostních složek a ze „strachu z pomsty“ nařídil velvyslanec svým podřízeným zvýšenou opatrnost při volném pohybu (doslova při nákupech a koupání).⁴⁵⁸ O dalších bezpečnostních opatřeních spojených se samotným objektem velvyslanectví, které bylo na rušné třídě, se pak neuvažovalo vzhledem k plánu na přesunutí ZÚ do nového hlavního města v Brasília v I. čtvrtletí 1971.⁴⁵⁹

Přesně 10 let a 345 dní po inauguraci nového hlavního města Brasília došlo 1. dubna 1971 k definitivnímu přestěhování čs. velvyslanectví do nového hlavního města. Brazilci určili všem diplomatickým zastoupením jako konečný termín pro přesunutí úřadů 7. září 1972. Pokud by k přesunu do Brasília nedošlo do tohoto data, zanikla by příslušným zemím diplomatická imunita a výhody.⁴⁶⁰

Mezi navrhovanými interními opatřeními se neobjevila možnost stažení našich diplomatů. Byla vydána instrukce hlídat, jak čs. tisk referuje o Brazílii a kontrolovat případná příznivá vyjádření k aktivitám ilegálních skupin v Brazílii vzhledem k častým kritickým připomínkám Itamaraty. Brazilský velvyslanec si v prosinci 1970 stěžoval na útočné články v Mladé frontě, Obraně lidu a Smene namířené proti prezidentu Medicimu. Týkaly se tzv. eskader smrti a na případu brazilské vlády článek poukazoval na to, že „fašismus ještě nevytizel“. Chybou bylo podle našeho MZV, že eskadry byly spojovány přímo s prezidentem. Celá záležitost byla projednána s autorem článku Juřenou, který prý uznal omyly. Články měly být pro příště konzultovány s teritoriálním odborem MZV.⁴⁶¹

Bombový útok před československým velvyslanectvím byl ale posledním velkým incidentem, který zasáhl československo-brazilské vztahy. Počátkem sedmdesátých let nastalo zklidnění, v hospodářské oblasti neklade brazilská vláda dále žádné překážky. Podle ZÚ by se příznivě mohla vyvíjet také spolupráce v mezinárodních organizacích.⁴⁶² Obchodní a politické vztahy dále neovlivnil ani brazilský údiv nad normalizačními kádrovými čistkami v Praze.⁴⁶³

---

⁴⁵⁸ Tamtéž, s. 5.

⁴⁵⁹ Tamtéž.

⁴⁶⁰ Tamtéž, s. 6.

⁴⁶¹ AMZV, f. TO-T Brazílie – 1970-1974, 343/117, 21. 12. 1970

⁴⁶² AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 603, Současná situace ve vztazích mezi ČSSR a vyspělými kapitalistickými státy, příslušejícími do působnosti 4., 5., a 6. t. o. a hlavní úkoly v těchto relacích v roce 1971, 2. 12. 1970, s. 18.

⁴⁶³ Rada brazilského velvyslanectví v Praze vnímal situaci v zahraničním obchodě jako neutěšenou, v

V roce 1970 byly našimi hlavními dovozními komoditami zařízení cementáren (25,4%) a slad. Cementárny předstihly objem celého sortimentu jednotlivých PZO.⁴⁶⁴ Podle zprávy našeho ZÚ za první pololetí 1971 poptávka po československém zboží dokonce převyšuje možnosti nabídky. Situaci mělo řešit MZO v rámci jednání smíšených komisí.⁴⁶⁵

Význam Brazílie pro československé hospodářství v této době shrnuje materiál MZO pro poradu zemí RVHP.⁴⁶⁶ Brazílie patřila do skupiny zemí, kde bude nutné provádět významné objemové nákupy z hlediska potřeby čs. národního hospodářství (zejména káva a železná ruda). Dokument konstatoval, že Československo mělo s Brazílií dlouhodobě pasivní bilanci a proto bylo žádoucí zvyšovat vývoz investičních celků a strojů. Téma pasivní bilance Československa bude hlavním tématem vzájemných obchodních vztahů až do roku 1989.

Studie dále uvádí, že brazilská strana žádným způsobem socialistické země nediskriminuje, ale na druhou stranu ani nelze očekávat významnou podporu při vzájemných stycích. Afilace Omnipol Brasileira v té době přestála dovážet do Brazílie ostnatý drát a zaměřila se na kuličková ložiska, Škodaexport zvažuje vlastní afilaci kvůli investičním celkům (Škoda do Brasil bude založena v první polovině roku 1973).⁴⁶⁷

V září 1971 rozhodlo vedení I. správy SNB zrušit v Brazílii rozvědku po politické linii. Rezidentura měla v době svého uzavření v Brazílii čtyři příslušníky (tři v Riu a jednoho v São Paulu).⁴⁶⁸ Celkově měla I. Správa SNB ve svých kádrech tři příslušníky se zkouškou z portugalštiny na první stupeň a 13 se zkouškou II. stupně.⁴⁶⁹

S výměnou československého velvyslance v Brazílii (Pavel Bojar⁴⁷⁰ místo Karla Dufka) projednávala v říjnu 1971 porada kolegia ministra zahraničních věcí československo-brazilské vztahy. Východiska pro další období byla následující:

Z brazilské strany existovala stále tuhá kontrola styků se zeměmi socialistického

---

souvislosti s kádrovými čistkami mělo být odvoláno 380 pracovníků. Podivoval se i nad tím, že mají být vyhozeni oba bývalí čs. velvyslanci v Brazílii Dufek a Kocman. ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 1015/310, Kladné výsledky rozpracování typu ve vztahu k brazilskému MZV, Jorio Dauster – záznam ze schůzky dne 18. 6. 1970, s. 46.

⁴⁶⁴ M. NOVÝ a kol., *cit. dílo*, s. 321

⁴⁶⁵ AMZV, f. TO-T Brazílie – 1970-1974, 026.556/70, Plán práce čs. ZÚ Rio de Janeiro na I. pololetí 1971, s. 3.

⁴⁶⁶ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12387/000, Latinská Amerika Materiál pro poradu RVHP ve dnech 19.-22. října 1971 v Praze, s. 155, Brazílie s. 172- 175.

⁴⁶⁷ Tamtéž, s. 172- 175.

⁴⁶⁸ ABS, Roční zpráva k 31. 12. 1971, viz http://www.ustrcr.cz/data/pdf/snb/1sprava/stat_1971.pdf, s. 8-9. Jak uvádí příslušník rozvědky kpt. Amort rok po tomto zrušení rozvědky po politické linii „bylo by prospěšné, aby v Brazílii zahájila práci rezidentura schopná operovat po celé zemi. Bude-li rezidentura odborně řízena, lze dosáhnout dobrých výsledků, protože pro bz. kontru nebude snadné postihnout čtyři úřady“, ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12387/ 000, Latinská Amerika, Zpráva z cesty s. Amorta do Latinské Ameriky, 27. 10. 1972, s. 237-238. K rozšíření činnosti rozvědky došlo až začátkem osmdesátých let.

⁴⁶⁹ Tamtéž, s. 16.

⁴⁷⁰ Velvyslanec Bojar s manželkou napsali po svém návratu knihu o Brazílii: Pavel a Marie BOJAROVI, *Byl pámbůh Brazilec?*, Práce, Praha 1984.

bloku, a to včetně obchodní oblasti. Konzuláty (São Paulo, Recife) a obchodní oddělení v Riu byly řízeny FMZO. Československo bylo stále spojováno s partyzánskými skupinami, ale kulturní a tiskové vztahy byly korektní, což je podle materiálu s podivem vzhledem na „kampaň proti nám v roce 1968-1969“.

Mezi hlavní úkoly pro nového tituláře patřilo zlepšení fungování instrumentu smíšené komise o hospodářské spolupráci, „i když brazilská strana tento nástroj paralyzuje.“⁴⁷¹ Z této poznámky je jasné, že Brazílie je tím „silnějším partnerem“, který určoval rytmus jednání podle svých potřeb.

Ve dnech 16. - 19. března 1972 se uskutečnila významná oficiální návštěva brazilského ministra dolů a energetiky Antonia Diase Leite v Praze. Setkal se s ministrem zahraničního obchodu Andrejem Barčákem. V závěrečném prohlášení po jednání ministři zdůraznili, že zvýšení vzájemné obchodní výměny je společným zájmem. Brazilský ministr prosazoval kromě tradičních výrobků z Brazílie i polotovary a hotové výrobky. Měla by ale probíhat jednání zejména na uzavírání kontraktů na nákup **tepelných elektráren** na jedné straně a nákupů železné rudy na straně druhé v hodnotě 35-50 mil. USD.⁴⁷²

Návštěva ministra energetiky byla v Brazílii konzultována podle čs. tituláře i s prezidentem, který s ní souhlasil. Podle všeho měla brazilská strana na uskutečnění tohoto obchodu mimořádný zájem. Byla podepsána také rámcová smlouva mezi brazilskými a československými podniky (Škodaexport, Metalimex).⁴⁷³

Československo určitě v té době vnímalo Brazílii jako partnera, jehož význam poroste. Čs. rozvědka upozorňovala, že díky finanční pomoci USA bude Brazílie v letech 1995-2000 na úrovni nejvyspělejších zemí.⁴⁷⁴ Brazílie ZST vnímala jako klíčové partnery: SSSR jako zemi s velkým potenciálem pro nákupy, **ČSSR byla zase jako jedinou socialistickou zemi, která mohla významně přispět k rychlému rozvoji brazilského průmyslu.**⁴⁷⁵ Brazílie se proto dále ZST otevírala a činnost COLESTE byla intenzivnější. Vedoucí této mezirezortní pracovní COLESTE v roce 1972 navštívil sedm zemí východní Evropy včetně Československa, kde se účastnil zasedání smíšené komise.

Ta proběhla v Praze ve dnech 3. - 7. října 1972. Za Brazílii jednání předsedal pod-

---

⁴⁷¹ AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 619, Hlavní úkoly čs. zahraniční politiky vůči Brazílii, 24.9. 1971.

⁴⁷² Tento nový přístup k obchodu se ZST uplatňovala Brazílie i k dalším zemím ZST: kovy a káva za polské uhlí, káva a látky za maďarský železniční materiál a jugoslávské vagóny, káva za sovětské stroje (viz CERVO a BUENO, *cit. dílo*, s. 415.)

⁴⁷³ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 11, Zpráva o návštěvě ministra Dias Leite v Praze a společné prohlášení, 19. 3. 1972.

⁴⁷⁴ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12387/ 000, Latinská Amerika, Zpráva z cesty s. Amorta do Latinské Ameriky, 27. 10. 1972, s. 226.

⁴⁷⁵ Tamtéž, s. 236.

tajemník Itamaraty pro východní Evropu Paulo Vidal, československou delegaci vedl náměstek ministra zahraničního obchodu Ivan Peter. Přípravný materiál na jednání konstatoval, že po zrušení clearingů nebyla už vyrovnanost obchodní bilance nezbytně základním činitelem pro zvýšení úrovně obchodní výměny. Československo chtělo novou obchodní dohodu (byla uzavřena až 1977). Důležitým výsledkem jednání bylo potvrzení Společného prohlášení ministrů Dias-Leite a Barčáka, které navazovalo na cestu brazilského ministra do Prahy (paralelní operace dodávek železné rudy za elektrárny). K jednání smíšené komise došlo po pěti letech a fakt, že se uskutečnilo v Praze, byl považován za znamení, že Brazílie sama měla o spolupráci s Československem v ekonomické oblasti zájem.⁴⁷⁶

Ve dnech 10. - 14. února 1973 Brazílii navštívil ministr zahraničního obchodu Barčák. Výsledky byly hodnoceny příznivě: jednalo se o dodávkách kovárny těžkých odlitků a slévárny (Škodaexport) nebo obráběcích strojů (USIMINAS). Hlavním cílem cesty byla ale další návazná jednání o dodávkách elektráren za železnou rudu.⁴⁷⁷

Jak uvádí československá rozvědka zástupce Itamaraty pro východní Evropu Paulo Vidal napsal zprávu, ve které pojednal možnosti spolupráce s východním blokem v rozporu s představou brazilské armády i vedení ministerstva. Proto měl být odvolán z pozice subtajemníka pro ZST. Nicméně podle tohoto zdroje došlo díky návštěvě A. Barčáka k stvrzení obchodně-strategického významu ZST, zvláště pak Československa, pro Brazílii, sám ministr zahraničí změnil názor a Vidal ve své funkci zůstal.⁴⁷⁸

Také skutečnost, že brazilským velvyslancem v Praze byl jmenován José Sete Camara (4. 10. 1972) byla považována za pozitivní. Tohoto významného brazilského diplomata bylo „lze považovat za jednoho z nejschopnějších lidí Itamaraty“. ⁴⁷⁹ Sete Camara se podle záznamů čs- rozvědky přimlouval za úzkou ekonomickou spolupráci a radil vyhýbat se politické výměnné názorů. Zasadil se o zlepšení vízové situace a ke konzultacím zval často čs. novináře. Kuriózní byl jeho postřeh, že československý režim je „příliš demokratický, nakažlivý pro brazilské střední vrstvy“. ⁴⁸⁰

V roce 1973 se také výrazně zlepšily oficiální kulturní styky. Pět Čechů hrálo v brazilských symfonických orchestrech, na místních univerzitách působili tři čeští profesori, Československo získalo dvě medaile na bienále v São Paulu. Přesto ale čs. oficiální místa

---

⁴⁷⁶ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 15, Závěrečný protokol smíšené komise.

⁴⁷⁷ AMZV, f. TO-T Brazílie – 1970-1974, Zpráva o oficiální návštěvě s. ministra ZO ing. A. Barčáka v Brazílii ve dnech 10.-14. února 1973,

⁴⁷⁸ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12387/ 000, Latinská Amerika, Zaslání informačních podkladů, 14. 3. 1973, s. 252.

⁴⁷⁹ Tamtéž.

⁴⁸⁰ Tamtéž.

zvažovala „přehodnocení naší účasti, protože akce není dostatečně humanitní a mírová“.⁴⁸¹ Toto tvrzení je jedním z dalších příkladů, jak oficiální, čs. i brazilská, místa nepřála příliš z ideologických důvodů jinak velmi úspěšné kulturní spolupráci. Právě Sãopaulské bienále bylo/je jedním ze silných kulturních pout mezi Brazílií a Československem.

Dalším významným přiblížením k ZST bylo navázání diplomatických styků s NDR, ke kterému došlo 22. října 1973. V tomto roce Itamaraty také vyslovilo souhlas s přípravou nové obchodní dohody a se zařazením zástupce ČSOB na obchodní oddělení ZÚ v Brasilia. Brazílie se netajila výhodností svých obchodních vztahů s RVHP díky své aktivní obchodní bilanci s těmito zeměmi.⁴⁸² Čs. afilačním celkům se v Brazílii dařilo: Omnipol byl s výsledkem 3,2 mil. USD za rok 1973 třetím čs. největším afilačním celkem z hlediska objemu prodeje a dislokací neměl obdoby. Afilace Škoda do Brasil zahájila svou činnost zaměřenou na dodávky elektráren v druhé polovině roku 1973. Problémem čs. zahraničního obchodu v Brazílii zůstával nedostatek fondů,⁴⁸³ které byly nutné zejména pro tolik propagované výrobní kooperace.

Definitivní dostavba rezidence československého velvyslance v Brasilia do roku 1975 byla ústředím podmiňována významnými pozitivními změnami v čs.-brazilských vztazích, resp. zvýšením čs. exportu do tohoto teritoria. Velvyslanec Dufek namítl:

„...jde o vlastní koncepci čs. zahraničního obchodu, pro něž zřejmě systém na zdejším trhu, tj. nutnost operovat vysokou technologií proti silné světové konkurenci, není atraktivní. Strukturální potíže při uplatňování vývozního programu, který ve srovnání s brazilskou výrobou je málo atraktivní - nelze tedy dávat vinu Brazilcům.“⁴⁸⁴

Hlavní body 1967-1974:

- **Říjen 1967** – v rámci akce *Manuel* se Československo podílelo na přepravě partyzánů vycvičených na Kubě do Brazílie; čs. účast na výcviku partyzánské skupiny v Caparaó (stát Goiás); brazilská strana protestovala, ale nepřistoupila k přímé „diplomatické odvetě“ – případ byl ale impulsem k postupnému ochlazení vztahů a byl čs. diplomatům dále připomínán.
- **1968** – perspektiva možných reforem v Československu přechodně zlepšila přístup Itamaraty

⁴⁸¹ AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 692, Hodnocení kulturních, školských, vědeckých a zdravotnických styků za rok 1973, 2. 4. 1974.

⁴⁸² NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 11, Výroční zpráva OBO za rok 1973, 1974, s. 47.

⁴⁸³ Tamtéž.

⁴⁸⁴ AMZV, f. TO-T Brazílie – 1970-1974, č. j. 021.252/71-6, 24. 3. 1971.

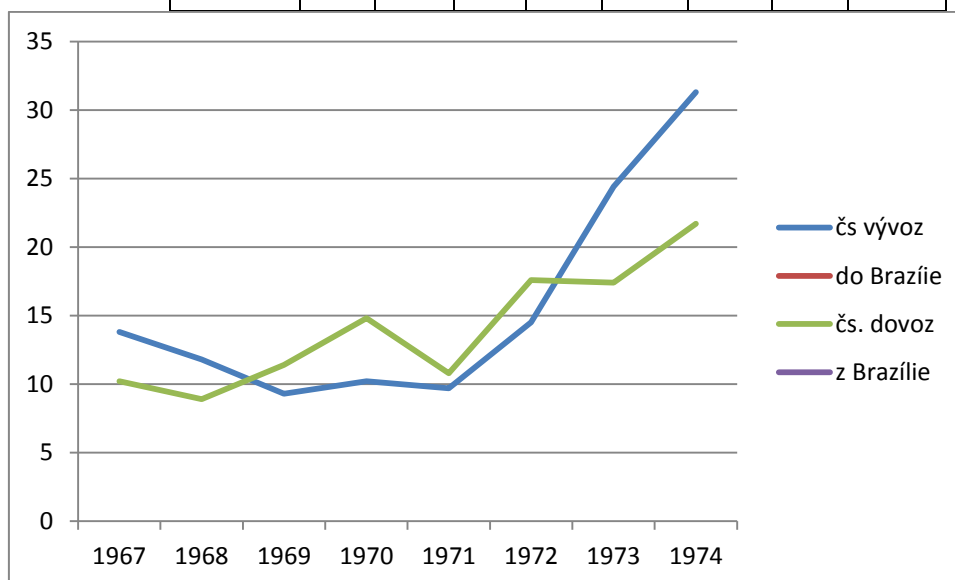
- v roce **1969** brazilský režim přitvrzuje v represích vůči opozici, objevovaly se další důkazy o čs. účasti na podpoře brazilské opozice.
- **Červenec 1969** – podpis smlouvy o spolupráci mezi Pražským quadriennale a Nadací bienále v São Paulu.
- **1969–1970** – podzim 1969 nevybuchlá bomba před budovou ZÚ; Itamaraty uplatňuje „salámovou metodu“ při omezování činnosti čs. zastoupení v Brazílii: odvolání souhlasu s pobočkou ČSOB v Rio de Janeiru, zamítnutí čs. účasti na některých veletrzích a kulturních akcích nebo oslav 50. výročí otevření ZÚ.
- V **listopadu 1970** vybuchla před ZÚ v Rio de Janeiru bomba.
- **Duben 1971** – čs. velvyslanectví se přestěhovalo do Brasílie.
- V **září 1971** byla v Brazílii zrušena rezidentura po politické linii.
- **1972-1973**: probíhají intenzivní jednání v obchodní oblasti, Brazílie se otevírá více ZST, na základě návštěv ministrů energetiky Brazílie (Dias Leite) a zahraničního obchodu ČSSR (Barčák) byla otevřena jednání o paralelní operaci železná ruda za dodávky energetických zařízení; v **říjnu 1973** se schází další smíšená komise (po 6 letech).
- V **polovině roku 1973** je v Brazílii otevřena další čs. afilace Škoda do Brasil (investiční celky v energetice).
- **Shrnutí obchodní výměny 1964-1974**
- V letech 1965-1970 zaznamenala obchodní výměna Československa s Brazílií pokles (viz tabulka a graf níže – v mil. USD). Hlavním důvodem poklesu čs. dovozu v letech 1963-1965 a 1968-1970 byl především nedostatek kontraktačního předstihu v investičních celcích a malá pružnost a přizpůsobivost čs. výrobců a dovozců.⁴⁸⁵ Od roku 1972 se ale hlavně díky dodávkám cementáren a energetických zařízení podařilo zajistit stabilnější růst obchodní výměny i čs. exportu. Léta 1972-1975 byla jedním z mála období s výraznější aktivní obchodní bilancí Československa vůči Brazílii.

---

⁴⁸⁵ M. NOVÝ a kol., *cit. dílo*, str. 321.

Tabulka 15: Přehled obchodní výměny Československo Brazílie 1967-1974

	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974
čs. vývoz do Brazílie	13,8	11,8	9,3	10,2	9,7	14,5	24,4	31,3
čs. dovoz z Brazílie	10,2	8,9	11,4	14,8	10,8	17,6	17,4	21,7

16: Graf – obchodní výměna Československo Brazílie 1967-1974

Československý export se v tomto období zaměřil více na dodávky zařízení pro průmysl: obráběcí stroje, rypadla, pletací stroje, textilní stroje, kožedělné stroje, silniční a stavební stroje, ložiska, chemické a farmaceutické výrobky, grafické papíry, chmel a slad. Koncem tohoto období převládaly dodávky zařízení cementáren a sladu. Skladba dovozů z Brazílie se příliš neměnila: káva, železná ruda, rostlinné oleje, rýže, kukuřice, pokrutiny, sisal, kůže.

4. 8. 1974–1989 – bez ideologie

Zpočátku československé ministerstvo zahraničních věcí trochu špatně odhadlo situaci, když nevěřilo, že by s Geiselem mohla nastat změna. Proto nedoporučovalo účast ústředí na jeho inauguraci 15. března 1974. Už v dubnu 1974 se ale velvyslanec Bojar sešel s novým ministrem zahraničí Azeredem Silveirou a informoval Prahu o „sílícím pragmatismu brazilské diplomacie“. Bojar ale zároveň zůstal skeptikem a varoval před nespolehlivostí partnera (režimu). Ministr Silveira ho ujistil, že Brazílie má s ČSSR dobré zkušenosti (po mnoha letech se neobjevuje varování spojené s aférou Caparaó!) a má zájem dále rozšiřovat styky.

K procesu sbližování s Československem, respektive socialistickými zeměmi samozřejmě přispěla také postupná demokratizace v Brazílii a konec vojenského režimu v roce 1985. Těžištěm československo-brazilské relace po celá sedmdesátá a osmdesátá léta budou nadále obchodní styky, „kterým brazilská strana přikládá prvořadý význam.“⁴⁸⁶ Od poloviny osmdesátých let se pak výrazně zvýšil rytmus vzájemných styků a objevila se dlouho odkládána témata jako kulturní a vědeckotechnická spolupráce.

Prezident Figueiredo pokračoval v Geiselem nastaveném „modelu řízené demokracie“, který směřoval k uspořádání svobodných přímých voleb. V roce 1979 byla také vyhlášena amnestie, která umožnila návrat odpůrcům režimu, včetně představitelů KSB (včetně Prestese). Z těchto důvodů rozvíjela vztahy s „vyspělými kapitalistickými zeměmi“ (SRN, Británie, Francie) a dále se otevírala vůči ZST. Zpráva také příznivě hodnotila skutečnost, že se Brazílie neúčastnila bojkotu dodávek obilí do SSSR a vyslala výpravu na moskevské olympijské hry.

Silveira dodal, že ministr obchodu Gomes má dokonce velkou továrnu s čs. textilním zařízením a slíbil, že se podívá i na dlouho marginalizovanou kulturní spolupráci.⁴⁸⁷ Bojar pak v dalších zprávách konstatoval, že došlo ke zlepšení a otevřenému přístupu k titulářům socialistických zemí a citoval klíčový výrok nového brazilského ministra zahraničních věcí:

„diferenciace mezi socialistickými a kapitalistickými zeměmi již nesmí existovat, doplatila na to hlavně Brazílie sama.“⁴⁸⁸

Hodnotící zpráva k československo-brazilským obchodním stykům na počátku roku

---

⁴⁸⁶ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12957/ 000, Ochrana ZÚ a čs. kolonie, Zpráva o Brazílii 1989 (s. 61-78), viz s. 74.

⁴⁸⁷AMZV, f. TO-T Brazílie, 1970-1974, 343/111, ob. 6, Vztahy Brazílie k socialistickým zemím, 25. 4. 1974.

⁴⁸⁸AMZV, f. TO-T Brazílie, 1970-1974, Přijetí čs. tituláře brazilským ministrem zahraničí Azeredou, 25. 4. 1974.

1974 nastiňovala celkem pozitivní rámeček: volno-měnová báze byla vyhovující; absorpční kapacita trhu byla orientovaná na dovoz pokrokové technologie (pro Československo tedy výhoda v podobě dodávek kompletních investičních celků: cementárny, termo-elektárny, pneumatikárny). Problémy byly pořád stejné: nutnost lepší kvality a servisu a také lepší přístup k fondům. Existovaly i skromné pokusy o kooperaci s brazilskou národní výrobou (volná zóna Manaus: zpracování českého křišťálu a výroba budíků). V návaznosti na Barčákovu návštěvu v roce 1973 pokračovala jednání o barterovém obchodu dodávek termo-elektáren proti odběru čs. železné rudy.⁴⁸⁹

Pravidelná pololetní zpráva obchodního oddělení za první polovinu roku 1974 konstatovala významné zlepšení v práci COLESTE, které bylo vedené snahou Brazílie snížit podíl USA na jejím zahraničním obchodu. Na jednu stranu byl „duch ekonomického nacionalismu“, tedy snaha zmenšit závislost na USA, pro Československo výhodný, na stranu druhou vedl k zavádění protekcionistických opatření. Politiky omezující dovoz se importu čs. zboží zatím přímo nedotkly, ale zpráva poznamenávala, že další omezování v oblasti dovozu zařízení a technologií by znamenalo ve svém důsledku zabrzdění ekonomického rozvoje Brazílie.⁴⁹⁰

Koncem roku 1974 se na ministerské a stranické úrovni řešilo zpoždění ve výstavbě tepelné elektárny v Igarapé (Minas Gerais), která byla předmětem oficiálních intervencí brazilských úřadů u československého velvyslance. Na stavbě elektárny podle kontraktu mezi CEMIGem a Škodaexportem docházelo ke zpoždování v rozmezí 6-12 měsíců. Brazilská strana v reakci na tuto situaci naznačila možnost brzdění nabídek železné rudy pro ČSSR (to by poškodilo čs. výrobu speciálních ocelí, pro kterou se dováželo 550 tis. tun brazilské železné rudy ročně).

Vyjednávací výhodou Brazilců bylo, že o brazilskou železnou rudu byl díky její kvalitě (vysoký obsah železa) velký zájem. Brazílie tak neměla potíže s odbytem a mohla si dovolit vázat své dodávky Fe- rudy na včasné dodání energetických zařízení. Celá situace stavěla do špatného světla možnosti čs. participace na dodávkách elektáren pro Figueira a Candiota IV (ty se nakonec realizovaly bez čs. participace).⁴⁹¹

Začátkem března 1975 proběhlo v Brasílii VI. zasedání smíšené komise. Navzdory výše popsaným potížím v Igarapé byla rozšířena paralelní operace na dodávky čs. energetického zařízení do Brazílie proti odběru brazilské železné rudy o dalších 50 mil. USD.

---

⁴⁸⁹ AMZV, f. TO-T Brazílie, 1970-1974, 11/74, Zprávy a informace ZÚ – Obchodní styky s Brazílií.

⁴⁹⁰NA, MZO (NEZPRAC.), kartón 8, Pravidelná pololetní zpráva 1974, s. 11.

⁴⁹¹NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 18 (ministr zahraničního obchodu píše tajemníku ÚV KSČ Josefu Kempnému), listopad 1974.

V São Paulu pak 23. března 1975 skončila **čs. průmyslová výstava**, během které byly uzavřeny kontrakty v celkové výši 978.000 USD a rozpracovány obchody za 2 mil. USD. Podle hodnocení měla výstava velmi dobrý ohlas.⁴⁹²

Náměstek ministra zahraničního obchodu František Žurek, který československou delegaci vedl, se při příležitosti své návštěvy v Brazílii setkal s ministrem zahraničních věcí a s ministrem dolů a energetiky, což lze jistě považovat za diplomatický úspěch. Byl uzavřen kontrakt na dodávky další tepelné elektrárny Solteca.

V té době Československo již dodalo dvě hydroelektrárny pro stát São Paulo (Bariri, Ibitinga), jedna byla ve výstavbě (Promissão), z významných investičních celků jmenujme ještě další vodní elektrárnu Cachoeira Dourada (Goiás), tepelnou elektrárnu ve státu Rio Grande do Sul (Porto Alegre), obuvnické stroje v Bahii, tkalcovny v Pernambucu, dřevařské stroje v Amazonas a Minas Gerais a 30 pšeničných mlýnů. Brazilský dovoz do Československa vzrůstal hlavně díky nákupům kávy, krmiv a dalších polotovarů. Byla systematicky odstraňována metoda obchodu přes prostředníky.

Ministr zahraničního obchodu Barčák celkovou situaci komentuje:

„kladným přístupem brazilských autorit, i přes některé rozdílné ideologické a politické názory, byly vytvořeny předpoklady k rozvoji obchodu a překonány diskriminační tendence minulosti.“⁴⁹³

Dodejme pouze pro ilustraci k obchodním úspěchům tehdejšího Československa, že v roce 1975 mělo poměrně dobře obsazenou síť státem vyslaných zástupců pro obchod. Celkem v Brazílii působilo **27 zaměstnanců FMZO nebo jednotlivých PZO**, a to v Brasílii, São Paulu, Rio de Janeiru a Recife.⁴⁹⁴ Co se týče afilačních společností, Transakta do Brasil měla pod sebou několik dceřiných společností (Omnipol, Centrimpex, Socopan Rio de Janeiro, Cristais do Bohemia). Zaměřovala se na prodej prodej textilních a tiskařských strojů, strojů, mikroskopů. Škoda do Brasil se zabývala investičními celky v energetice a sídlila v São Paulu.

V předchozích obdobích Itamaraty často spouštělo kampaně proti socialistickým státům, se *zodpovědným pragmatismem* se situace definitivně měnila. Brazilské úřady se přes

---

⁴⁹²NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, AMZO, kartón 12, Výsledky průmyslové výstavy, březen 1975.

⁴⁹³NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 16, Hospodářské a obchodní styky ČSSR s Brazílskou federativní republikou, 1975, s. 3.

⁴⁹⁴Na konzulátu v Recife byly 2 pracovníci FMZO a 2 delegáti Strojimportu, v São Paulu 4 pracovníci FMZO, 11 zaměstnanců PZO, v Rio de Janeiru 3 pracovníci FMZO a 3 PZO, v Brasílii 2 zaměstnanci FMZO. NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, AMZO, kartón 12.

média snažily naopak prodat svůj záměr prohlubovat ekonomické styky se ZST. Celkově články vyznívaly tak, že Brazílie má s východním blokem dobré zkušenosti a snahy politicky řídit obchod měly vždy špatný dopad, který by mohl prohloubit důsledky brazilské ekonomické krize. ZST byly také jedinou oblastí, kde měla Brazílie aktivní obchodní bilanci a potenciál pro další expanzi (jak se dobře ukáže i na příkladu Československa). Cesta vedoucího odboru Evropy Itamaraty do východní Evropy v srpnu 1976, o které tisk také referoval, měla dát najevo dobrou vůli Brazílie ke spolupráci.⁴⁹⁵

Na akce vedoucího vládní strany José Bonifácia proti komunistickým zemím, resp. KSB, reagovalo Itamaraty článkem v *Estado de São Paulo*, kde tyto aktivity kritizovalo. Podle článku vytvářely takovéto výpady zbytečně nedobré ovzduší pro jednání se socialistickými zeměmi, se kterými Brazílie neudrzuje ani politické ani kulturní styky, ale styky ekonomické. Jde o trhy, na které Brazílie potřebovala proniknout. Článek pokračoval argumenty typu, že obchod nesmí být podřizován ideologii a že kampaň José Bonifácia poškodí diplomacii v zájmu neúčelného „honu na čarodějnice“.⁴⁹⁶

Ve dnech 13. - 17. září 1976 se v Praze uskutečnila VII. schůze smíšené komise. Hlavním tématem byla finalizace nové obchodní smlouvy. Brazilské straně předsedal vedoucí COLESTE a odboru pro Evropu Itamaraty. Na expertní úrovni byl projednáván text nové obchodní dohody a brazilská strana při vědomí čs. pasivní obchodní bilance přislíbila „orientovat státní podniky a národní hospodářství ve prospěch čs. dodavatelů.“ Čs. strana souhlasila s přípravou dohody o úvěru ve výši 100 mil. USD na k usnadnění vývozu čs. strojů a zařízení.⁴⁹⁷

Ve svém zpravodajství obchodní oddělení ZÚ upozorňovalo, že u socialistických zemí vznikala jistá averze k trvalým pasivním bilancím s Brazílií (přehled za rok 1976 viz níže). Brazílie do socialistických zemí vyvezla za prvních 11 měsíců 1976 zboží za 838 mil. USD a dovezla za 185 mil. USD (z toho tvořil čs. dovoz, 7 mil. USD). **ČSSR se v žebříčku dovozců z RVHP ocitlo na pátém místě.** Na prvním místě v dovozu do Brazílie ze ZST bylo Polsko, následované Rumunskem NDR, SSSR, ČSSR, Maďarskem, Bulharskem.⁴⁹⁸

---

⁴⁹⁵ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 14, Dopis obchodního rady Točeka, č.j. 68/76, 23. 8. 1976

⁴⁹⁶ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 14, Dopis obchodního rady Točeka, č.j. 42/77, 14. 1. 1977.

⁴⁹⁷ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 15, Zpráva o výsledku smíšené komise, dopis náměstka ministra zahraničního obchodu Jakubce, říjen 1976.

⁴⁹⁸ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 16, Zpráva za rok 1976

Tabulka 17: saldo ZST s Brazílií v mil USD (1976)	
Sovětský svaz	- 377
Polsko	- 134
MLR	- 88
NDR	- 77
ČSSR	-73, 6

Podíl východního bloku na celkovém zahraničním obchodu Brazílie stoupl na 10, 5%. Přitom obchodní oddělení upozorňovalo, že úplně nevymizely všechny politické předsudky vůči ZST (jako příklad uvedl ZÚ, že sovětské turbíny mohly být ve vodní elektrárně Itaipu, antibiotika z ČLR nebyly dováženy přímo, ale byly reexportovány přes USA). ZÚ také uvedlo, že z brazilské strany nebyla vždy vůle plnit závěry smíšené komise. Definitivně se o věcech stále rozhodovalo na nejvyšším velení armády. Brazilský velvyslanec v Praze během své dovolené ale pro tisk uvedl, že perspektivy československo-brazilské spolupráce jsou slušné, diplomatické vztahy výborné.⁴⁹⁹

Skoro všechny, i regionální, brazilské deníky reagovaly na Chartu 77. Brazilská média podle ZÚ referovala o protestu čs. opozice vůči komunistickému režimu „aby odvrátila pozornost od vlastních problémů s naplňováním závěrů Helsinské konference.“⁵⁰⁰ Můžeme spekulovat, že skutečnost, že si obě země uvědomovaly, že mají problém s dodržováním lidských práv, mohla být, vedle sílícího pragmatismu v brazilské zahraniční politice, určitě dalším faktorem zklidnění v československo-brazilských vztazích.

Podíl socialistických zemí na zahraničním obchodě s Brazílií v roce 1977 klesl z 10 % v roce 1976 na 7,1%. Některé ZST měly tendenci směřovat nákupy do teritorií, kde měly aktivnější obchodní bilanci. ČSSR se na celkovém brazilském vývozu podílelo 0, 4%.⁵⁰¹

Dne 19. července 1977 byla podepsána ministrem zahraničního obchodu Barčákem a ministrem zahraničí Silveirou nová **obchodní dohoda**. Vzhledem k zhoršující se ekonomické situaci Brazílie dále rostla ochranná opatření, proto nebyly uzavřeny dohody o dalších dodávkách investičních celků. Další jednání smíšené komise se uskutečnilo v Brasílii v dnech 23. - 26. října 1977. Jedním z témat byla také přímá československo-brazilská průmyslová kooperace, kde byly plány rozšířit dosavadní spolupráci ve volné zóně v Manaus

⁴⁹⁹ Tamtéž.

⁵⁰⁰ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 16, dopis obchodního rady Ivana Točka, 16. 2. 1977.

⁵⁰¹ V roce 1977 měly největší podíl tyto země: SSSR, 2,3%, PLR, 2%, NDR 1%.

(křišťál a budíky) na výrobu textilních strojů nebo lodních motorů. K této otázce FMZO uvedlo:

„je třeba konstatovat, že **ideální dobu jsme promeškali**. Před cca. 20 lety byly zakládány podniky, kde jsme měli výbornou pozici (jako jsou traktory, automobily, elektroměry, žárovky, ložiska). Nebyly ale u nás možnosti kapitálové participace. Teď zbyly pouze položky dosud v Brazílii nevyráběné a špičková kvalita.“⁵⁰²

Na druhou stranu zůstala ČSSR mezi ostatními ZST dosud jediným státem, který měl ve svém vývozu do Brazílie zahrnutý strojírenské výrobky, zatímco ostatním ZST byla Brazílií vnucena role dodavatele paliv, surovin a chemikálií.⁵⁰³

Na inauguraci posledního vojenského prezidenta Figueireda 15. března 1979 Československo vypravilo delegaci vedenou místopředsedou ÚV Národní fronty a předsedou Federálního shromáždění Trávníčkem. Čs. delegaci se dostalo příznivého přijetí a setkala se s nejvyššími politickými představiteli Brazílie (končící a nastupující prezident, viceprezident, ministr zahraničních věcí). Nové složení administrativy potvrdilo zachování předchozí Geiselovy linie (ministr zahraničí R.S. Guerreiro, ministr plánování Siemonsen).

Ministři zahraničí Československa a Brazílie se v roce 1979 setkali na okraji 34. Valného shromáždění OSN a došlo k recipročnímu pozvání ministrů k návštěvám.

Ve dnech 23. – 26. října 1979 se v Brazílii konalo VIII. zasedání smíšené komise. V informaci pro ministra zahraničního obchodu o jednání bylo narůstající čs. saldo vysvětlováno s jistou dávkou tautologie: „neomezili jsme dovozy a nepokročili jsme vpřed ve vývozech“. Čs. strana proto trvala na tom, že nebude odebírat železnou rudu v takovém objemu, pokud nebudou přicházet nové zakázky v energetice. Brazilská strana argumentovala tím, že je pro ni velmi složité přikazovat dodávky soukromému sektoru, navíc při aktuálním posilování systému preferencí pro domácí firmy. Přesto byly uzavřeny další ujednání o paralelních operacích: železná ruda za cementárny, energetická, ocelářská a metalurgická zařízení. Odběr 1,1 – 1,5 mil. tun železné rudy ročně v období 1980-1990 byl podmíněn udělením licencí na tři cementárny.⁵⁰⁴

Československo také v této době cítilo, že Brazílie projevovala určitý zájem povýšit politické styky nad úroveň obchodních. Materiál předkládaný na poradě kolegia čs. ministra

---

⁵⁰² NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 15, Zpráva o situaci a výsledcích vzájemné čs.- brazilské kooperace za poslední dva roky, 14. 3. 1977.

⁵⁰³ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 16, Pravidelná výroční zpráva za rok 1978, 12. 3. 1979.

⁵⁰⁴ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 17, Informace pro s. Ministra, VIII. Zasedání smíšené čs.- brazilské komise, 22. 11. 1979.

zahraničních věcí⁵⁰⁵ si všimal snahu Brazílie vymanit se z vlivu USA

Těžiště vzájemných vztahů bylo ale stále jednoznačně v hospodářské spolupráci. Materiál bral v úvahu rozhodující postavení zahraničního kapitálu v brazilské vnitřní a zahraniční politice na jedné straně a na druhé straně snahu o upevňování nezávislosti. Postupně se otevírala jednání o vědecko-technické spolupráci. Oficiální kulturní kontakty byly skromné, protože Brazílie měla stále obavy z „ideologického pronikání“. Proto stále odmítala obnovit jednání o kulturní dohodě, souhlasila ale s vypracováním plánu společných kulturních akcí.⁵⁰⁶ Kromě tradiční čs. účasti na sãopaulském bienále byl v kulturních akcích kladen důraz na instalace menších výstav po celé Brazílii – např. např. putovní výstavy (dětské kresby, fotografie, grafika).

Případný politický dialog mezi Československem a Brazílií byl opět dáván do souvislosti s hospodářskými vztahy. Jeho cílem by totiž mělo být dosažení toho, jak „lépe vázat vývozy na dovozy a jak využít vhodných podmínek na průmyslovou kooperaci“. Bylo zřejmé, že se MZV snažilo najít cestu, jak lépe koordinovat systém řízení zahraničního obchodu, kdy byly hospodářské vztahy výlučně v pravomoci FMZO. Měl být vypraven dopis na ministra zahraničního obchodu a předsedu vlády, jak lépe zajistit prosazování čs. zájmů a efektivně využívat všech 4 obchodních misí v Brazílii.⁵⁰⁷ Materiál doporučil využívat našich nákupů k dosažení politických cílů. Tyto politické cíle ale dokument dále nespecifikoval.⁵⁰⁸

Československo si uvědomovalo nutnost aktivní politiky vůči Brazílii a příznivě vnímalo setkání ministrů zahraničí na okraji VS OSN v roce 1979. Aktivní politice ale nepomohl kolaps ZÚ způsobeny problémy mezi vedoucím úřadu Sobotkou a dalšími zaměstnanci. Proto se MZV rozhodlo velvyslance vyměnit. „Soudruh Sobotka má dobré analytické a koncepční schopnost, ale neumí jednat s lidmi“.⁵⁰⁹

V roce 1979 bylo Československo ze ZST v obchodním obratu s Brazílií na 5. místě s obratem 160 mil. USD za Polskem (532, 5 mil. USD – do Brazílie dováželo hlavně uhlí a lodě), SSSR (271 mil. USD – významný dodavatel energetických zařízení), Maďarskem (211 mil. USD – vysoké číslo způsobené dovozem sóji za 14 mil. USD) a NDR (185 mil. USD – dovoz hlavně hnojiv). Co se týče skladby obchodu, mezi hlavní položky čs. vývozu patřila

⁵⁰⁵AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 809, Zaměření a hlavní úkoly čs. zahraniční politiky vůči Brazilské federativní republice, Zápis z jednání, 14. 10.1980.

⁵⁰⁶AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 809, Zaměření a hlavní úkoly čs. zahraniční politiky vůči Brazilské federativní republice, Příloha 2, 14. 10.1980, s. 4.

⁵⁰⁷AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 809, Zaměření a hlavní úkoly čs. zahraniční politiky vůči Brazilské federativní republice, Zápis z jednání, 14. 10.1980, s. 10.

⁵⁰⁸Tamtéž, s. 11.

⁵⁰⁹AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 809, Zaměření a hlavní úkoly čs. zahraniční politiky vůči Brazilské federativní republice, Příloha 5, 14. 10.1980, s. 2.

(sestupně podle objemu) strojírenská kusovina, zařízení cementáren a elektráren, ložiska, slad, československý dovoz z Brazílie tvořily (sestupně podle objemu) pokrutiny (69,1 mil. USD – tzn. asi 53 % brazilského dovozu), železná ruda, zelená káva, kakaová hmota, sisal.⁵¹⁰

V listopadu 1980 navštívil ministr zahraničního obchodu Barčák opět Brazílii. Společně s ministrem energetiky Césarem Calsem podepsal protokol o záměru na výstavbu tepelných elektráren ve spolupráci s místním průmyslem. Vlajkovou lodí tohoto projektu se stala elektrárna Jorge Lacerda ve státě Santa Catarina. Cena každé továrny se měla pohybovat okolo 300 miliónů USD a mělo jich být vystaveno celkem 5 (jedna à 2 roky). Češi měli dodat 40 % technologie. V příštích deseti letech mělo Československo za tyto dodávky odebrat 18 miliónů tun železné rudy. S čs. účastí byly nakonec realizovány pouze elektrárny Jorge Lacerda III., IV.

Ve spolupráci se skupinou Santos se pak jednalo o stavbě dalších cementáren v hodnotě 50 mil. USD. Podle ministra Calse měla brazilská strana zájem o rozvoj styků se zeměmi Východu, zvláště pak s Československem. Barčák v této souvislosti poznamenal, že, obě země vstupují do nové fáze diplomaticko-obchodních styků.⁵¹¹

Politicky FMZV na Brazílii jako by trochu rezignovalo, resp. nesladilo zcela zahraniční politiku a její ideologické cíle se zájmy obchodními. V materiálu, předloženém v září 1981. který se věnoval zahraničně-politické aktivitě ČSSR v Latinské Americe je logicky věnovaná velká pozornost Kubě, Střední Americe a vývoji politiky USA vůči tomuto regionu. Zpráva uvedla, že Brazílie přestala být nástrojem realizace zahraniční politiky USA v regionálním i globálním měřítku a příloha k tomuto materiálu jasně ukázala její převahu ve vzájemném obchodu s ČSSR ve srovnání s ostatními zeměmi regionu (viz tabulka níže). Přestože by tedy měla být svým měnicím se postojem k USA Brazílie ČSSR bližší politicky, nemluvě o obchodu, při určení priorit v Latinské Americe se Brazílie ocitla až na 5. místě zájmu společně s Mexikem, Argentinou a Venezuelou. První čtyři místa obsadila Kuba, Nikaragua, Grenada, obecně podpora národně-osvobozených hnutí a pokrokových revolučních sil.⁵¹²

Ve dnech 27. -29. května 1981 se v Praze sešlo IX. jednání smíšené komise. Československo chtělo hlavně otevřít otázky spojené s realizací cementáren a tepelných elektráren ve státu Santa Catarina, mělo zájem o spolupráci s brazilským ministerstvem zdravotnictví při prodeji nemocničního zařízení (po vzoru dřívější úspěšné spolupráce

⁵¹⁰ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 17, Srovnání ZST, 15. 7. 1980.

⁵¹¹ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón

⁵¹² AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 801, Informace o významu Latinské Ameriky se zvláštním zřetelem na národně-osvobozené hnutí ve Střední Americe a karibské oblasti, dopadu politiky USA vůči zemím LA po nástupu Reagana a zahraničně-politická aktivita ČSSR v Latinské Americe, 1. 9. 1981, s. 12.

s ministerstvem školství) a průmyslové kooperace. Dodávka do Santa Catariny byla pro Československo prioritou, dále pak prosazení průmyslové kooperace ve výrobě textilních strojů nebo zplynování uhlí. Trvalým zájmem čs. strany pak bylo, aby pokračovaly spolehlivě dodávky surovin pro naše hospodářství, rostl zájem o pokrutiny, rostlinné a technické oleje.

Byla dosažena dohoda na realizaci tepelné elektrárny Jorge Lacerda IV. ve státu Santa Catarina a se skupinou Santos o cementárnách (40 % dodávek z ČSSR). Obě strany se sice na jednání shodly na nutnosti postupného vyrovnávání bilance (čs. požadavek) a diverzifikaci skladby exportu (brazilský požadavek na zvýšení podílu dovozu i hotových výrobků – např. nikoliv bavlna, ale bavlněná příze), ale v souvislosti s prohlubující se ekonomickou krizí v Brazílii, ale dále rostly restrikce dovozu.⁵¹³

---

⁵¹³ NA, MZO (NEZPRAC.), Brazílie, kartón 17, Brazílie – IX. zasedání smíšené brazilsko-československé komise, příprava, 16. 4. 1981; výsledky, 5. 6. 1981.

Tabulka 18: Obrat ČSSR s regionem Latinské Ameriky (1975-1980)

Obrat ČSSR s regionem Latinské Ameriky (mil. USD) ⁵¹⁴	1975	1976	1977	1978	1979	1980	Průměr
Brazílie	90,7	127,5	196,2	173,8	167,1	189,6	170,8
Argentina	24	26,1	49,5	73,9	75,8	74,5	53,96667
Peru	25,9	29,2	37,7	25,3	32,9	27	29,66667
Venezuela	17,2	18,3	26,7	27,6	26,6	25,1	23,58333
Mexiko	11,7	18,3	15,1	18,7	25,8	38,7	21,38333
Stř. Amerika	10,2	15,1		28,4	27,9	22,4	20,8
Bolívie	10,7	9,5	16,6	17	22,6	27,6	18,66
Kolumbie	5,9	12,2	20,1	19,3	21,2	23,5	17,03333
Ekvádor	11,2	12	15,7	19,1	24,6	13,8	16,06667
Uruguay	7,8	7,5	13,1	11,5	13,5	27,4	13,46667
Paraguay	0,7	2,1		1,3	1,6	1,6	1,46
Chile	0,2	0,2		2,5	0,8	1,3	1

Hodnotící zpráva MZV o čs. zahraniční politice za rok 1982 u československo-brazílských vztahů konstatovala snížení hospodářské spolupráce v důsledku ztížení brazilské obchodní politiky. Dalším důvodem tohoto poklesu byly také snahy Československa o vyrovnanou obchodní bilanci (v roce 1981 dosáhlo čs. pasivní saldo rekordu asi 170 mil. USD). Podle zprávy nedošlo v jiných oblastech kromě obchodu k uskutečnění žádné významné akce, „což dokumentuje snahu brazilské vlády zabránit pronikání vlivu reálného socialismu a ponechat těžiště vzájemných styků v hospodářské spolupráci“.⁵¹⁵

V roce 1983 navrhla I. správa SNB obnovení rezidentury politické rozvědky v Brazílii (vyslání jednoho pracovníka v roce 1983 a systemizaci rezidentury k realizaci v letech 1985-1986).⁵¹⁶ Východiska práce pro Brazílii se ale oproti působení čs. rozvědky v šedesátých až sedmdesátých letech trochu změnila. Zjednodušeně řečeno, **z pohledu československé rozvědky Brazílie již nebyla „primárním nepřítelem“, ale měla se stát bází hlavně pro**

⁵¹⁴ Vybrané země - podle AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 801, Informace o významu Latinské Ameriky se zvláštním zřetelem na národně-osvobozenecké hnutí ve Střední Americe a karibské oblasti, dopadu politiky USA vůči zemím LA po nástupu Reagana a zahraničně-politická aktivita ČSSR v Latinské Americe, 1. 9. 1981, Příloha II.

⁵¹⁵ AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 839, Zaměření čs. zahraniční politiky a plán hlavních stykových akcí v roce 1983, 25. 1. 1983, s. 46.

⁵¹⁶ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12957/000a, Brazílie jako operační prostor čs. rozvědky – studie, 25. 11. 1983, s. 35.

práci čs. služby proti USA. Studie „Brazílie jako operační prostor československé rozvědky“ si všímala jejího „politického, hospodářského a bezpečnostního pronikání s důrazem na strategickou oblast jižního Atlantiku“.⁵¹⁷ Československo chtělo v Brazílii více využívat toho, že pozice USA oslabovaly, protože tato země odmítala být, podle analýzy čs. rozvědky, četníkem USA v Latinské Americe a nechtěla být společníkem v konfrontaci se ZST, i když se zároveň plně solidarizovala se Západem.⁵¹⁸ Studie také zdůrazňovala, že je třeba navázat na informace shromážděné o USA a jejich aktivitách v regionu zejména koncem šedesátých let.⁵¹⁹

Zpráva viděla v Brazílii příhodné podmínky pro čs. expanzi: „nenávratně jsou pryč ty doby, kdy měly brazilské pobočky velkých mezinárodních monopolů prioritu na jihoamerickém trhu“. Také si všímala tlaku brazilských průmyslových kruhů na obnovení obchodních styků s Kubou. Brazilští průmyslníci nechápali, proč Brazílii nevdal obchod se ZST, ale přitom bránila rozvoji styků s Kubou.⁵²⁰

Pokud se podíváme na stav čs. státních zaměstnanců, kteří v roce 1983 působili v Brazílii, vidíme na první pohled, že hospodářské vztahy měly jasnou přednost. Z 33 zaměstnanců působících v Brazílii jich bylo pouze 6 vysláno FMZV, zbytek se věnoval obchodu: 11 FMZO, 10 působilo v podnicích zahraničního obchodu a 6 v afilacích (Omnipol Brasileira a Skoda Brasileira).⁵²¹

Ve dnech 16. - 19. června 1984 navštívil Brazílii během své jihoamerické cesty čs. ministr zahraničí Bohuslav Chňoupek. Byla to **první návštěva ministra zahraničí Československa v Brazílii**. Jednal s prezidentem Figueiredem, předsedy Sněmovny a Senátu, setkal se s ministrem zahraničí Guerreirem, navštívil Rio e Janeiro a São Paulo. Cílem cesty bylo rozhýbat hospodářské styky navzdory slábnoucí dynamice brazilského hospodářství a znovu oživit vědecko-technickou spolupráci. V Riu se setkal s ředitelem Petrobrasu, se kterým jednal o účasti na rumunsko-brazilském rozšíření přístavu Constance. Hovořilo se o možném společném projektu vybudování překladiště rud a šrotu v bratislavském přístavu a o možnostech československých dodávek energetických zařízení do amazonského Carajás (Pará).⁵²²

---

⁵¹⁷ Československá rozvědka si všímala, že Brazílie byla pro USA hlavní překážkou k vytvoření Jihoatlantického paktu. Prostor jižního Atlantiku pak považovala za velmi strategický vzhledem k tomu, že oblast středního jižního Atlantiku Pentagon využíval k přechodu amerických ponorek na utajený režim a rozmístění dle globálního schématu., tamtéž s. 19.

⁵¹⁸Tamtéž, s. 19.

⁵¹⁹Přehled práce rozvědky s USA v Brazílii od roku 1960 a přehled zpráv o USA z působnosti čs. rozvědky v Brazílii, tamtéž s. 26 a s. 28.

⁵²⁰Tamtéž, s. 21

⁵²¹Tamtéž, s. 32- 34.

⁵²²NA – f. KSČ- ÚV – 02/1, ÚV KSČ 1945-1989– předsednictvo 1981-1986, sv. P113/84, bod schůze 5,

Počínaje rokem 1985 se výrazně zintenzivnil rytmus vzájemných vztahů. V letech 1985-1986 Brazílii navštívili hned čtyři čeští ministři: v březnu 1985 ministr hutnictví a těžkého průmyslu Eduard Saul, v červenci 1985 ministr zahraničního obchodu Bohumil Urban, v říjnu 1985 ministr energetiky Vlastimil Ehrenberger a v srpnu 1986 ministr financí Jaromír Žák.⁵²³ Hlavním cílem těchto návštěv bylo posílení barterového obchodu mezi ČSSR a Brazílií a snahy rozšířit jej i do dalších oblastí (především hutnictví). Rostl i politický význam návštěv, o čemž svědčí skutečnost, že ministři byli přijati na Itamaraty i v Kongresu. V únoru 1986 pak navštívil Prahu předseda brazilského Kongresu.

V červenci 1985 byla podepsána dohoda o vědeckotechnické spolupráci a v srpnu 1986 dohoda o zamezení dvojího zdanění. Nóta vyjádřila zájem o sjednání kulturní dohody. V kulturní oblasti ale FMZV upozorňovalo, že „ideologické působení“ bylo stále obtížné a těžko se navazovaly kontakty s novináři. ZÚ by se tedy měl zaměřit pouze na výstavy či filmové přehlídky.⁵²⁴

Styky KSC a KSB pomalu vystupovaly z ilegality a už nebyly příčinou protestů brazilských diplomatů. Po změnách v roce 1985 byla KSB pouze trpěna, ale ještě nebyla zlegalizována. Její hlavní představitelé včetně Prestese se do Brazílie vrátili už po amnestii v roce 1979. Rozkol v řadách brazilských komunistů a jejich slabý vliv KSC komentovala jako „nedostatek zkušeností i revoluční odvahy“ nového vedení KSB Gioconda Diase.⁵²⁵ K „jednotné akci komunistického hnutí“ určitě také nepřispěla jeho rozštěpenost.

V březnu 1986 navštívila ČSSR delegace KSB vedená Freirem, který se účastnil XVII. sjezdu KSC. V roce 1987 se delegace KSC účastnila prvního legálního sjezdu KSB. Užší styky navázaly také odborové centrály (CGT s ÚRO). V roce 1987 Československo navštívila delegace národního kongresu a brazilský ministr energetiky.

V květnu 1987 proběhla v Brazílii **návštěva předsedy vlády ČSSR Lubomíra Štrougala**. Byla to návštěva nejvyššího čs. představitele v této zemi v námi sledovaném období. Program byl zaměřen také na navázání styků přímo s vládami jednotlivých zemí federace, čímž došlo k významnému rozšíření stykové základny Československa v Brazílii. Ještě v roce 1987 stihl ČSSR navštívit guvernér státae Maranhão, v roce 1988 pak guvernéri Paraná a Amazonas (1988). Před rokem 1985 byly přímé styky na úrovni jednotlivých států

Informace o průběhu a výsledcích oficiální cesty ministra zahraničních věcí ČSSR v Brazílii, Argentíně a Kolumbii, 20. 7. 1984.

⁵²³ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 12957, ZKR Brazílie, 1988, s. 7

⁵²⁴ AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 872 b), Informace o plnění Zaměření a hlavních úkolů čs. zahraniční politiky vůči Brazílské federativní republice, 6. 11.1986.

⁵²⁵ NA- f. 1261/0/8, KSC- ÚV- 02/1, 1981-1986, sv. P153/80, info 1, Současná situace v Latinské Americe a v komunistickém a dělnickém hnutí v této oblasti, s. 14.

politicky velmi citlivé.

ČSSR a Brazílie se také během Štrougalovy návštěvy zavázaly více spolupracovat v mezinárodních organizacích.⁵²⁶ Byla podepsána dohoda o hospodářské spolupráci, která vytýčila hlavní směry vzájemných vztahů v ekonomické oblasti do roku 2000. V dohodě obě strany vyjádřily zájem **dosáhnout do roku 2000 vzájemné výměny ve výši 1 miliarda USD**. Dne 13. května 1987 pak předseda vlády Štrougal otevřel samostatnou československou průmyslovou výstavu v São Paulu.

Československo se v hospodářské oblasti snažilo snížit své saldo. Brazilci v této souvislosti potvrdili, že počítají s československou účastí při výstavbě elektráren (např. ve státu Amazonas) a při zavlažovacích projektech. Pokračovala jednání o stavbě dalších cementáren a o naší další možné účasti na rozvoji Amazonie. Objevilo se i téma spolupráce na třetích trzích (např. s firmou Promon probíhalo jednání o vývozu cementáren do ČLR).⁵²⁷ Tyto závěry potvrdilo další, už dvanácté, zasedání smíšené komise proběhlo v roce 1987.

Porada kolegia ministra zahraničních věcí z května 1988 se zabývala novým zaměřením čs. zahraniční politiky pro Latinskou Ameriku.⁵²⁸ V debatě zaznělo, že závazek dosáhnout obrátu 1 mld. USD do roku 2000⁵²⁹ vycházel z rozpracovaných investičních akcí a možností obou ekonomik. Materiál upozornil na růst významu Latinské Ameriky, a to politický i ekonomický. V československo-brazílské relaci doporučoval především připravit oslavu 70. let navázání diplomatických styků s Brazílií, povýšit politický dialog a pozvat mj. prezidenta Brazílie na oficiální návštěvu, dále pak uskutečnit oficiální návštěvu předsedy vlády ČSSR v Brazílii na pozvání prezidenta, zavést pravidelné konzultace s brazilským MZV. Materiál navrhoval v ekonomické oblasti uplatňovat metody hospodářských vztahů charakteristické pro vztahy s kapitalistickými zeměmi a využívat aktivněji volnou zónu v Manaus.⁵³⁰ Předsednictvo ÚV KSČ ve své připomínce k materiálu, doporučilo v případě Brazílie využít demokratizačních procesů (udělování stipendií, sledovat vývoj v církvích a pokrokových hnutích, jako např. teologie osvobození. Zde navrhovalo zajistit kontakt s Pacem in terris).⁵³¹

Dne 30. srpna 1988 byla zahájena výstava brazilských kulturních a historických

---

⁵²⁶ Tamtéž, s. 15.

⁵²⁷ Tamtéž.

⁵²⁸ AMZV, f. Porady kolegia 1953-1989, kniha č. 894, Vývoj v Latinské Americe a nové zaměření čs. zahraniční politiky, 24. 5. 1988.

⁵²⁹ V textu je uvedeno do roku 1990, zřejmě se jedná o překlep.

⁵³⁰ Tamtéž.

⁵³¹ NA- f. 1261/0/9, KSČ- ÚV- 02/1, 1986-1989, P75/88, bod 2 – Vývoj v LA a nové zaměření čs. zahr. politiky., č.j. P 5191 – Usnesení 75. schůze ÚV KSČ – 22. 6. 1988, s. 5.

předmětů z československých sbírek a muzeí v rámci oslav 70. výročí navázání diplomatických styků Československa a Brazílie.⁵³² V Brazílii pak v São Paulu proběhla v roce 1988 výstava *Tchecoslovexpo*,

V dubnu 1989 navštívil Prahu brazilský ministr zahraničí de Abreu Sodré a podepsal novou kulturní dohodu. Bylo tedy konečně prolomeno tabu oficiální kulturní spolupráce mezi Československem a Brazílií. Pár měsíců po návštěvě brazilského ministra zahraničních věcí „došel demokratizační proces“ i na čs. vládu a v prosinci 1989 už musel čs. rezident v Brasílii přemýšlet o správné odpovědi na otázku jednoho ze svých kontaktů, kdo je Václav Havel.⁵³³

Hlavní body 1974-1989:

- **1974** – zahr. pol. doktrína *Zodpovědného pragmatismu*, Brazílie nechce, zejména z ekonomických důvodů, rozlišovat mezi socialistickými a kapitalistickými zeměmi.
- Byly rozšiřovány paralelní operace elektrárny za železnou rudu, také postupně zahrnovány dodávky cementáren
- **1977** – podepsána nová obchodní dohoda
- Probíhají pravidelná jednání smíšené komise téměř s roční periodicitou.
- Postupná demokratizace v Brazílii; ekonomická krize v Brazílii zvyšuje protekcionistická opatření.
- **1984** – první návštěva ministra zahraničí Československa v Brazílii.
- **1985** – zvolen první civilní prezident od roku 1964.
- **1985** – podepsána dohoda o vědeckotechnické spolupráci
- **1986** – dohoda o zamezení dvojího zdanění.
- **1985 – 1986** – návštěvy 4 ekonomických ministrů ČSSR v Brazílii – hlavně snaha posílit spolupráci v hutnictví a energetice.
- **Květen 1987** – návštěva předsedy vlády Štrougala v Brazílii, otevřena čs. průmyslová výstava v São Paulu, podepsána nová obchodní dohoda – závazek dosáhnout do roku 2000 výměnu 1 mld. USD.
- **1988** – oslavy 70. výročí navázání diplomatických styků (výstava Brazílie v čs. sbírkách v Praze, *Tchecoslovexpo* v São Paulu).
- **Duben 1989** – podepsána **kulturní dohoda** při návštěvě brazilského ministra zahraničních věcí v Praze.

⁵³² Tamtéž. Srov. Pavel ŠTĚPÁNEK, *Odras Brazílie v českých sbírkách*, v Cesty k porozumění, Praha 1988.

⁵³³ ABS, f. I. S – SNB, sv. r. č. 13092/303, Báze Brazílie, Alto, Záznam ze schůzky, 12. 12. 1989, s. 4.

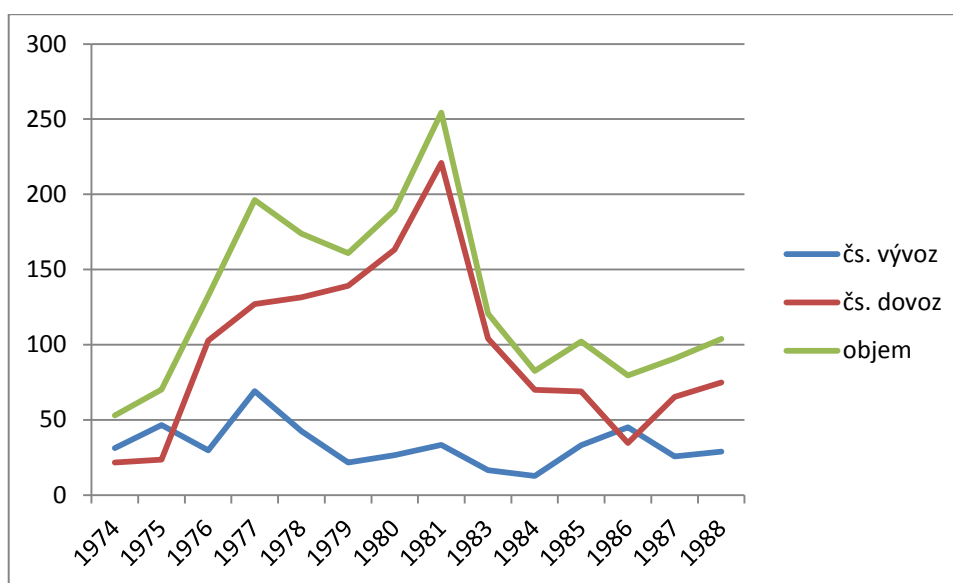
Shrnutí obchodní výměny 1974-1989:

Na začátku tohoto období ještě dobíhala aktivní bilance Československa, přibližně do roku 1975 (dodávky strojů a investičních celků). Ta se pak stala od poloviny sedmdesátých let značně pasivní v důsledku objemových nákupů železné rudy, krmiv, kávy a jiných pro Československo důležitých produktů a surovin. ČSSR neměla dostatek surovin, které by mohla Brazílii objemově nabídnout k vyrovnání bilance. Československo mělo v dodávkách problémy s dodržением termínu u některých zakázek, závažnější ale bylo, že Brazílie čím dál tím více uzavírala svůj trh a využívala svou převahu a šlo jí jen o odbyt svých surovin a výrobků. Obchod se ZST byl pro Brazílii v tomto období také pomáhal nalepovat pasivní mezery s jinými zeměmi. **Aktivum Brazílie se ZST v roce 1982 prakticky představovalo celkové aktivum brazilské obchodní bilance.**

Tabulka 19: Přehled obchodní výměny Československo Brazílie 1974-1989 (mil. USD)

	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981
čs. vývoz	31,3	46,6	29,7	69,2	42,4	21,7	26,5	33,3
čs. dovoz	21,7	23,6	102,8	127	131,4	139,2	163,1	221
obrat	53	70,2	132,5	196,2	173,8	160,9	189,6	254,3

	1983	1984	1985	1986	1987	1988
čs. vývoz	16,5	12,6	33,2	45,1	25,7	28,9
čs. dovoz	104,1	70	68,9	34,5	65,2	74,9
obrat	120,6	82,6	102,1	79,6	90,9	103,8

20. Graf – obchodní výměna Československo Brazílie 1974-1989

Strojírenské výrobky tvořily až 75 % čs. exportu do Brazílie. Hlavními čs. dovozními položkami byli (sestupně podle objemu) cementárny, investiční celky v energetice, obráběcí a kožedělné stroje, zařízení pro grafický průmysl, ložiska. Zbytek nestrojírenského čs. vývozu tvořil chmel a slad, chemie a farmaceutický průmysl. Strukturu brazilského dovozu do Československa rozšířil především dovoz pokrutin (v roce 1979 přes 50 % objemu). Mezi další položky patřila železná ruda, manganová ruda, sójové šroty, rostlinné oleje, káva a sektorové průmyslové výrobky.

5. Závěr

Cílem této práce bylo na příkladu československo-brazílské relace ve druhé polovině 20. století ukázat charakteristické rysy brazilské zahraniční politiky.

Nejprve jsme ve druhé kapitole uvedli základní fakta, která měla vliv na formování brazilské zahraniční politiky, a to od získání nezávislosti v roce 1822 do roku 1945. Zvláštní důraz jsme kladli na vymezení hranic, vstup Brazílie na mezinárodní scénu, strategická partnerství pro dosažení těchto cílů a vznik zahraniční služby. Na tomto základě jsme pak definovali východiska pro studium brazilské zahraniční politiky ve druhé polovině dvacátého století: **1)** Brazílie dosáhla stabilního postavení v regionu a kromě soupeření („studené války“) s Argentinou ji nehrozily výraznější spory; **2)** vznikly silné instituce pro tvorbu zahraniční politiky (zejména Itamaraty); **3)** tzv. nepsaná aliance se Spojenými státy od počátku 20. století byla pro brazilskou zahraniční politiku zásadní z ekonomického hlediska i z pohledu prosazování Brazílie v regionu; **4)** vztah zahraniční politiky s domácí politikou byl volnější. Brazilská diplomacie zachovávala své pozice navzdory změnám ve vnitřní politice; **5)** Brazílie měla zájem o větší roli v multilaterálních institucích, ale její zapojení do systému nepřineslo výraznější výsledky.

Druhou polovinu dvacátého století jsme pak rozdělili na šest období. Nyní formulujeme hlavní závěry třetí kapitoly a případové studie:

1 – 1945-1955: Brazílie se aktivně zapojila do systému OSN, vypověděla diplomatické styky se Sovětským svazem (1947), ale udržovala nadále vztahy s Československem i Polskem. Brazilská vláda předpokládala, že v návaznosti na svou aktivní účast ve druhé světové válce na straně Spojenců získá od Spojených států rozvojový program podobný Marshallovu plánu. V roce 1950 vznikla brazilsko-americká smíšená komise, která měla přivést investice do strategicky významných sektorů jako energetika nebo dopravní infrastruktura. Tato komise ale nepřinesla ucelenější rozvojový program typu Marshallova plánu, který Brazílie očekávala. V roce 1953 pak byla její činnost přerušena a Vargasovo třetí prezidentské období (1951-1954) posílilo nacionalismus a roli státu v ekonomice: založení státních firem Petrobras a Eletrobrás nebo zavedení zákonů omezujících odliv kapitálu ze země.

V období od konce války přibližně do začátku padesátých let nebylo postavení Československa a dalších ZST jednoduché. Brazílie v zásadě žila v očekávání 3. světové války a tomu také odpovídalo „budování zákopů“. Nedošlo ale k vypovězení vztahů, ani k jejich výraznému omezení nad rámec technických potíží (problémy s udělováním víz, zdržování diplomatické pošty). A to na straně Československa rozhodně nechyběly záminky: pravidelná spolupráce KSČ a KSB, pobyt Jorge Amada v Československu a cesty brazilských

komunistů přes Prahu do Moskvy. Československá rozvědka si v Brazílii budovala svou agenturní síť.

Pro Getúlia Vargase byla spolupráce se socialistickými zeměmi výhodná nikoliv co do objemu obchodu ale jako ventil v případě odbytových potíží na tradičních trzích. Existovala jistá angažovanost i některých brazilských politických elit (Assis Chateaubriand) proti Československu, probíhaly debaty v Kongresu o nebezpečnosti vztahů se socialistickými zeměmi. Závěrem ale bylo zachovat styky a to, podle československých diplomatů, pro zájem brazilských hospodářských kruhů na jejich uchování. Dochází k navýšení obchodní výměny, ale politické a oficiální kulturní vztahy prakticky neexistovaly.

2 – 1955-1961: heslo Juscelina Kubitscheka pokrok padesáti let za pět se odrazilo i v jeho zahraniční politice. Někteří poukazují na to, že zde byl zakotven princip přímé vazby zahraniční politiky a ekonomického rozvoje. Priority nebyly nové: hledání nových trhů nebo lákání investic. Kubitschek přišel s myšlenkou tzv. Panamerické operace (OPA), která měla pod vedením Spojených států přispět k rozvoji regionu. Jedním z konkrétních výsledků této iniciativy bylo založení Meziamerické rozvojové banky (BID). Rostl význam především SRN jako důležitého obchodního partnera a investora v Brazílii. Kubitschekova vláda ale také posilovala vztahy se Sovětským svazem (vyjednání obchodní a platební dohody v roce 1960). V otázce Kuby byla Brazílie opatrnější a podporovala rezoluce proti komunismu i rezoluce odsuzující vměšování se do kubánských záležitostí.

Na příkladu Československa lze ukázat, že chladný a odměřený přístup Itamaraty nezmišel. Bilaterální relace se ale zlepšovala. Spíše než prezident Kubitschek, od kterého očekávalo Československo mnohé díky jeho českému původu, zde byl aktivním hybatelem viceprezident Goulart. V roce 1956 proběhla návštěva brazilské parlamentní delegace v Československu, byla podepsána nová obchodní smlouva, došlo k znovuootevření generálního konzulátu v São Paulu, v roce 1960 proběhla návštěva viceprezidenta Goularta v Praze a vzájemná zastoupení byla povýšena na velvyslanectví. Zcela jednoznačně přetrvával důraz na hospodářskou spolupráci. Goulartův cíl v Praze byl jasný: učinit z Československa prostředníka pro další sbližování s Moskvou. Další příznačnou věcí bylo, že Goulart v separátních rozhovorech s československými politiky tyto své cíle na své výslovné přání probíral bez zástupců, jeho slovy, „reakční instituce“ Itamaraty.

Zároveň československá rozvědka úspěšně budovala v Brazílii svou základnu a přirozeně pracovala do velké míry pro Sověty. Jedním z významných odhalení byly informace o spolupráci významného brazilského diplomata Vasca Leitaa da Cunhy s americkou CIA.

3 – 1961 - 1964: politicky nestabilní období prezidentů Quadrose a Goularta (ve funkci se vystřídal šest ministrů zahraničí) přineslo doktrínu tzv. *nezávislé zahraniční*

politiky. Byly obnoveny diplomatické styky se Sovětským svazem, navázány s Rumunskem Bulharskem a Maďarskem, Brazílie podporovala Kubu v OAS a probíhalo sblížování s Čínou. Do devíti zemí východní Evropy zamířila v roce 1961 tzv. Dantasova obchodní mise.

Sblížování se ZST nebylo dle prohlášení brazilských diplomatů motivováno ideologicky, ale bylo součástí národního projektu rozvoje. Spojené státy přitom zůstávaly důležitým partnerem, zejména z pohledu ekonomického. Prezident Goulart ve Washingtonu hledal řešení pro finanční problémy Brazílie.

Na příkladu Československa jsme viděli, že dopad této obchodní mise byl spíše symbolický. Existoval jistý rozpor mezi diskurzem zahraniční politiky a postoji prezidentů (Quadros, Goulart) na jedné straně a váhání části Itamaraty a bezpečnostních složek ohledně většího přiblížení se k ZST na straně druhé. Otevírala se spolupráce ve vědecko-technické a kulturní spolupráci (dohody 1961 a 1962). V roce 1963 bylo po Rio de Janeiru a São Paulu otevřeno třetí čs. zastoupení, konzulát v Recife.

Hlavní témata PEI jako je sebeurčení, princip neintervence, obchod se všemi, byly vlastně standardním a tradičním přístupem brazilské diplomacie minimálně od prezidenta Vargase. Byl to spíše styl prezidentů Quadrosa a Goularta, který učinil v očích některých *nezávislou zahraniční politiku* radikálnější, než ve skutečnosti byla. Karibská krize nebo jednání OAS v Punta del Este o Kubě měly být hlavními úspěchy PEI v konfliktech studené války. Brazílie neuspěla v Punta del Este a řešení Karibské krize ukázalo, že USA a Sovětský svaz jsou schopni řešit své problémy napřímo a nepotřebují prostředníky. Výrazným dědictvím tohoto období je významné rozšíření diplomatických styků Brazílie se zeměmi tzv. třetího světa a východního bloku.

4 – 1964-1967 – prezident Humberto Castelo Branco a jeho ministr zahraničí Vasco Leitão da Cunha přicházejí s tzv. opravou směru a s prakticky automatickým navázáním na zahraniční politiku Spojených států. Brazilské tajné služby a Národní rada bezpečnosti (CSN) čím dál tím více zasahovaly do zahraniční politiky a sílily pokusy zcela podřídit Itamaraty bezpečnostním složkám. Prakticky automatické navázání na Spojené státy přineslo snazší financování některých projektů. Prezident ve svém projevu z července 1964 k mladým nastupujícím diplomatům pak používá stejný diskurs jako za předchozí administrativy: zahraniční politika jako nástroj pro dosažení plného rozvoje ekonomického i sociálního.

Pomineme-li přerušení diplomatických styků s Kubou (Československo zastupovalo zájmy Kubu v Brazílii až do roku 1986), docházíme na příkladu československo-brazilské relace k závěru, že nepřišla zásadnější změna.

Už v květnu 1964 se vrací čs. diplomat Ježek z Brazílie s tím, že Brazilci ocenili

trpělivost Československa v revolučních dnech. Na podzim 1965 se sešla československo-brazilská smíšená komise pro hospodářskou spolupráci a dařilo se zvyšovat vzájemný obchod. Československo dokonce získávalo zakázky na (velmi strategické) elektrárny jako byla Cachoeira Dourada nebo Bariri. Ve výstavbě byla elektrárna v Ibitonga nebo v Porto Alegre. Československá rozvědka mezitím jako svůj cíl jednoznačně formuluje svržení brazilské vlády.

5- 1967-1974 - Administrativy prezidentů Couta e Silvy a Médiciho se ve své *diplomacii prosperity* opět jednoznačně přihlásily k provázanosti zahraniční politiky a ekonomického rozvoje bez rozlišování režimu obchodních partnerů. Ropná krize v sedmdesátých letech ukázala zranitelnost brazilského ekonomického modelu. Proto se Brazílie snažila hledat alternativní zdroje energie a intenzivněji také nové trhy pro své exporty. Tím jak také rostla brazilská průmyslová výroba, stávala se v některých situacích Brazílie častěji konkurentem Spojených států. V politických otázkách ale Brazílie nic nezměnila na své strategii zadržování komunismu a i v regionu v naprosté většině následovala pozice Spojených států.

V této době byl ale československý ZÚ považován za jeden z nejnebezpečnějších v Brazílii. V roce 1967 byla odhalena guerila v Caparaó a při jejím vyšetřování se objevily vazby na Československo. Přesto, že nakonec nepřinesla diplomatickou odvetu, byla brazilskými úřady událost neustále připomínána. Aktivity Československa proti brazilskému vojenskému režimu navíc neustávaly a Brazilci měli poměrně přesné informace o účasti exponentů opozice v operaci Manuel. Itamaraty volilo salámovou metodu pro omezování působení Československa v Brazílii (zamítnutí otevření poboček ČSOB a ČSA, odmítnutí oslav 50. výročí navázání diplomatických styků). Situace se sklidnila až v roce 1971 po uzavření rezidentury československé rozvědky v Brazílii a přestěhování velvyslanectví do hlavního města Brasília. Brazílie navíc obnovuje činnost speciálního orgánu COLESTE pro styky se ZST (založeno během PEI) a další smíšená komise se po šesti letech sešla v Praze.

6- 1974-1989 – v tomto období Brazílie vystupuje v zahraniční politice značně nezávisle na Spojených státech: uznání Angoly a Mozambiku nebo souhlas s deklarací v OSN odsuzující sionismus. Ukázalo se, že změny jsou zásadnější a trvalejšího charakteru a byly vedeny snahou zmenšovat závislost na USA, s jistou emancipací Brazílie (vojenský průmysl, dohoda o jaderné spolupráci se SRN). Brazílie se také snaží v návaznosti na válku o Malvíny koordinovat bezpečnostní politiku v jižním Atlantiku (ZOPACAS). Dochází k navázání spolupráce s Argentinou. Tento proces vedl k založení Mercosuru (1991).

Na čs. straně se přestává hovořit o jakékoliv diskriminaci. Došlo k obnovení pravidelných zasedání smíšených komisí (1975, 1976, 1979, 1981). Podíl východního bloku

na obchodu Brazílie stoupl v roce 1976 na 10,5% (ČSSR na 5. místě). Saldo bylo značně aktivní ve prospěch Brazílie (Československo dováželo železnou rudu a krmiva). V roce 1983 československá rozvědka navrhuje obnovit rezidenturu v Brazílii, vidí Brazílii spíše jako možného spojence proti USA. V roce 1984 navštíví Brazílii ministr zahraničních věcí Chňoupek. Mezi lety 1985-1989 pak Brazílii navštívili čtyři ekonomičtí ministři a otevřela se dříve odkládaná témata – vědeckotechnická, vědecká a kulturní spolupráce. V roce 1987 Brazílii navštívil předseda vlády ČSSR Štrougal a v dohodě o hospodářské spolupráci dospěly obě strany k závazku dosáhnout do roku 2000 obchodní výměny 1 mld USD.

Na **příkladu československo-brazilské relace** jsme tedy viděli, že těžištěm vztahů byla ekonomická spolupráce. Československu nabízel brazilský trh uplatnění pro jeho strojírenské výrobky a byl zároveň důležitým zdrojem strategických surovin (zejména železná ruda, káva a další potravinářské komodity).

Druhou linii pak tvořila vlastní československá zahraniční politika a její příslušnost k východnímu bloku. Zde lze cítit jistou rozpolcenost. Na jedné straně mělo Československo po celou dobu zájem zachovat silnou bilaterální relaci a snažilo se posilovat a udržet své zastoupení v této největší latinskoamerické zemi, což se mu také v rámci možností dařilo. Fungující a stabilní diplomatické vztahy byly *conditio sine qua non* pro obchod.

Na straně druhé Československo muselo naplňovat cíle moskevské politiky v Latinské Americe, resp. Brazílii, a tím se vydávalo na tenký led. Tyto cíle samozřejmě Brazílie nesdílela, a to v zásadě ani v období *nezávislé zahraniční politiky*, kdy byl sice diskurz k východnímu bloku příznivější, ale praxe byla nadále opatrná.

Úzké styky KSČ s brazilskými komunisty a funkce Československa jako jejich jasné spojky s Moskvou, činnost mezinárodních organizací se sídlem v Praze, rozvědná činnost nebo vyloženě „nepřátelské aktivity“ vůči brazilské vládě během vojenského režimu jako politická i faktická podpora opozice v Brazílii, to vše vytvořilo relativně dosti třaskavý koktejl a je až s podivem, že nevybuchl a nedošlo k vážnějším diplomatickým roztržkám v podobě vypovězení diplomatů nebo až vzájemných vztahů.

Samozřejmě, že nelze čs. diplomacii v tomto směru upírat jistou obratnost při manévrování mezi podporou obchodu a partyzánských skupin, ale domnívám se, že míč byl po celou dobu na brazilské straně hřiště. Zdá se, že relaci zachránily od vážnějších otřesů nejdříve předválečná tradice diplomatických i ekonomických vztahů, posléze výhodnost obchodních vztahů i pro Brazílii.

Pro brazilskou stranu představovalo Československo, resp. země socialistického tábora, alternativní trh pro její suroviny v případě odbytových potíží a spolupráce s Československem nabízela také zajímavé technologie pro rozvoj brazilského průmyslu,

hlavně zařízení textilních a obuvnických továren, cementárny a dodávky elektráren (viz příloha 2).

O oboustranném zájmu o hospodářskou spolupráci svědčí fakt, že se dařilo aktualizovat smluvní rámec pro obchodní vztahy v relativně pravidelných intervalech: 1946, 1950, 1954, 1960, 1977, 1987. V jiných oblastech než v obchodě se Československu po většině tohoto období nedařilo výrazně prosadit (např. vědeckotechnická a kulturní spolupráce).

Na základě výše uvedeného tedy formulujeme následující teze, kterými popisujeme charakteristické rysy brazilské zahraniční politiky v námi sledovaném období:

1) v diplomatické praxi Brazílie není moc prostoru pro ideologii. Navzdory někdy vyhraněnějšímu diskurzu politiků, byl přístup brazilské diplomacie pragmatický a nebyl v zásadě překvapivý; **2)** ekonomický rozvoj se pak jeví jako stálá priorita brazilské zahraniční politiky. Podíváme-li se na výroky představitelů asi dvou nejrozdílnějších období (nezávislé zahraniční politiky a následujícího období) k cílům zahraniční politiky, jsou v zásadě totožné. Oba body zcela jednoznačně potvrzuje případová studie a vztahy k Československu, resp. východnímu bloku. Ani vyloženě nepřátelské činy nevedly brazilskou vládu k radikálnějšímu řešení. **3)** Vztahy se Spojenými státy byly vždy „základní osou“, okolo které se „točily“ priority zahraniční politiky Brazílie. Během druhé poloviny 20. století se Brazílie výrazněji emancipovala a již v průběhu studené války zaujímal autonomní postoje.

Ve vztazích Brazílie a USA se v průběhu 20. století objevovala také období relativně silného antiamerikanismu (vláda Getúlia Varagase, „nezávislá zahraniční politika 1961–1964“, Geiselův zodpovědný pragmatismus), prezident USA James Carter silně kritizoval porušování lidských práv v Brazílii. Tento vztah ale bude nutné vždy analyzovat nejenom z pohledu politického diskurzu v daném období, ale také z frekvence a kvality spolupráce v dalších oblastech (vojenská a bezpečnostní spolupráce, obchod a investice nebo projekty ve vědě, výzkumu či jaderné spolupráci). V brazilské historiografii zahraniční politiky lze vypořádat jistou tendenci k dramatizaci rozkolů mezi Brazílií a Spojenými státy.

Detailnější pohled na československo-brazilskou relaci poskytuje zajímavé informace o skutečném dopadu některých zahraničně-politických doktrín: *PEI*, vztahy s dalšími zeměmi v době automatického navázání na politiku Spojených států, samostatnější postoje brazilské diplomacie v návaznosti na rozvoj brazilské ekonomiky, respektive jejich výrobních kapacit. Ačkoliv brazilská zahraniční politika ve své praxi nekopírovala příliš zvraty ve vývoji domácí politiky, na změny v ekonomické situaci reagovala téměř vždy.

Brazilský spisovatel João Guimarães Rosa působil 33 let ve službách Itamaraty. Vraťme se k jeho citátu v úvodu práce a jeho vizi diplomata jako snílka, který napravuje práci

politiků. *Je zajímavé, že politici stále hovoří o logice, pravdě, realitě a dalších podobných věcech, ale zároveň jsou jejich činy iracionální v té největší možné míře!*

Prameny

Primární prameny

Národní archiv (NA)

- f. Komunistická strana Československa, Ústřední výbor, f. 1261/2/4, Mezinárodní oddělení 1945-1962
- f. Komunistická strana Československa, Ústřední výbor – 02/1, ÚV KSČ 1945-1989 – předsednictvo 1962-1966
- f. Komunistická strana Československa, Ústřední výbor, f. 1261/044/II
- f. Komunistická strana Československa, Ústřední výbor – 02/1, ÚV KSČ 1945-1989– předsednictvo 1981-1986
- f. Ministerstvo zahraničních věcí – výstřižkový archiv, f. 506/0/45, 1952-1982
- f. Ministerstvo zahraničního obchodu - Brazílie (nezpracováno), ka 1 a 17

Archiv Ministerstva zahraničních věcí (AMZV)

- f. Porady kolegia 1953-1989
- f. Politické zprávy 1945- 1971
- f. Zprávy Zastupitelského úřadu, Rio de Janeiro
- f. Teritoriální odbor - Tajné, Brazílie 1955-1959
- f. Teritoriální odbor - Brazílie

Archiv bezpečnostních složek (ABS)

- f. I. správy – Sboru národní bezpečnosti, svazky. r. č.10014/300, 10014/303, 10014/301, 1015/310, 1016/11, 10490/102, 10784/19, 11424/302, 11778/ 321, 11353/000, 12387/ 000, 12395/000, 12387/000, 12957.

Archiv Ministerstva průmyslu a obchodu (AMPO), f. MZO, Právní, mezinárodní smlouvy, Brazílie

Archiv CIA

CIA, Current Intelligence Memorandum, The Situation and Outlook in Brazil, OCI, 2285/ 63, 15. 7. 1963, on-line: <http://www.foia.cia.gov/document/situation-and-outlook-brazil> [přístup 20. 5. 2016].

CIA Trend to the Left in Brazil, 5. 11. 1962, on-line: <http://www.foia.cia.gov/document/ciwr-trend-left-brazil> [přístup 20. 5. 2016].

Vydané dokumenty

Eugenio Vargas GARCIA (org), *Diplomacia brasileira e política externa – documentos históricos 1493-2008*, Brasília, Contraponto, Funag, 2008.

Příručka o navázání diplomatických styků a diplomatické zastoupení Československa v cizině a cizích zemí v Československu 1918–1985, Praha, Federální ministerstvo zahraničních věcí, 1987.

Resenha Brasileira da Política Exterior

Projev ministra zahraničních věcí Azereda da Silveiry v národní televizi a rozhlase, 28. března 1974, č. 1, 1974, str. 23.

Projev ministra zahraničních věcí Azereda da Silveiry před zahraničními výbory Sněmovny a Senátu, 19. června 1974, č. 1, 1974, str. 42-43.

Brasil-China: estabelecimento das relações diplomáticas no nível das embaixadas, in *RPEB*, č. 2, Brasília, Ministerstvo zahraničních věcí, 1974, str. 17-34

Brasil na XXIX. assembleia geral das Nações unidas, in *RPEB*, č. 2, 1974, str. 39-44.

Revista Brasileira da Política Exterior

Brasil-União Soviética, in *RBPI*, roč. III, číslo 11, 1960, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 174.

Missão Especial ao Leste Europeu, in *RBPI*, roč. IV, číslo 15, září 1961, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 114-115.

Brasil-Tcheco-eslováquia, in *RBPI*, roč. V, č. 18, IBRI Rio de Janeiro, červen 1962, 364-365.

Entrevista Coletiva à Imprensa concedida pelo Chanceler Vasco Leitão da Cunha, in *RBPI*, roč. VII, číslo 26, červen 1964, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 322-333.

Documentos – Tratado militar Brasil-Estados unidos, in *RBPI*, roč. XXI, č. 81, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, 1978, str. 103-109.

A Política Externa Do Brasil - Conferência do Ministro Abreu Sodré na Escola Superior de Guerra (julho 88), in *RBPI*, roč. XXXI., č. 123, 1988, str. 19-93.

Diretrizes da Política Exterior Brasileira - Conferência do Ministro Ramiro Saraiva Guerreiro na Escola Superior de Guerra, in *RBPI*, roč. XXV, č. 97, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, 1982, str. 111-124.

Nevydané dokumenty

Josef OPATRŇY, Lucia MAJLÁTOVÁ, Matyáš PELANT, Michal ZOUREK, *Československo a Latinská Amerika*, Grant RM 07/02/11, Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha 2013.

Literatura

MONOGRAFIE

Gustavo Henrique Marques BEZERRA, *Brasil-Cuba: Relações político-diplomáticas no contexto da guerra fria (1959-1986)*, Brasília, FUNAG, 2010.

Bohumír BROM, *Dokumenty z českých archivů k historii mezinárodních hospodářských vztahů v období studené války. Studie o pramenech*, Praha, Karolinum, 2002.

Georgia CAPRISTANO, *As cidades da Companhia Bata (1918-1940) e de Jan Antonin Bata (1940-1965) Relações entre a experiência internacional e a brasileira*, doktorská disertace, Institut architektury a urbanismu, Univerzita São Paulo.

Amado Luiz CERVO a Clodoaldo BUENO, *História da política exterior do Brasil*, Brasília, Editora UNB, 2008.

Jerry D'AVILA, *Hotel Trópico: Brazil and the Challenge of African Decolonization, 1950–1980*, Duke, 2010.

Alzira Alves DE ABREU, Sérgio LAMARÃO (org), *Personalidades da Política Externa Brasileira*, Brasília, FUNAG, 2007.

Petr DRULÁK, *Teorie Mezinárodních vztahů*, Praha, Portál, 2003.

Estatísticas do Século XX, Rio de Janeiro, Instituto brasileiro da geografia e estatística (IBGE), 2006, in <http://seculoxx.ibge.gov.br/images/seculoxx/seculoxx.pdf> [přístup 20. 5. 2016].

Albert FISHLOW, *Starting over: Brazil since 1985*, Washington, DC, Brookings Institution Press, 2011.

Zélia GATTAI, *Zimní zahrada*, Praha, Jiří Hladký, 2011.

Lincoln GORDON, *Brazil's Second Chance: En Route toward the First World*, Washington DC, Brookings Institution Press, 2001.

Adolf HOFFMEISTER, *Mrakodrapy v Pralese*, Praha, Československý spisovatel, 1964.

Hélio JAGUARIBE, *O Nacionalismo na Atualidade Brasileira*, Brasília, FUNAG, 2013.

Jan, KLÍMA, *Brazílie*, Praha, Libri, 2003.

Celso LAFER, *Brazilian International Identity and Foreign Policy: Past, Present, and Future*, Cambridge, Daedalus, 2000.

M. NOVÝ a kol., *Brazílie*, Praha, Institut zahraničního obchodu, Horizont, 1971.

Luciana Stegagno PICCHIOVÁ, *Dějiny brazilské literatury*, Praha, Torst, 2007.

Wayne SELCHER, *The Afro-Asian Dimension of Brazilian Foreign Policy, 1956-1968*, Florida, University of Florida, 1970

Wayne SELCHER, *Brazil's Multilateral Relations: Between First and Third Worlds*. Boulder, Colorado, Westview Press, 1978.

Wayne SELCHER (ed.), *Brazil in the International System: The Rise of a Middle Power*.

Boulder, Colorado, Westview Press, 1981.

Thomas E. SKDIMORE a Peter H. SMITH, *Modern Latin America*, Oxford, Oxford University Press, 1997.

José Flávio SOMBRA SARAIVA; PANTOJA, S, *Angola e Brasil nas Rotas do Atlântico Sul*, Rio de Janeiro, Bertran, 1999.

Alfred STEPAN, *The Military in Politics – Changing Patterns in Brazil*, New Jersey, Princeton, Princeton University Press, 1971.

Pavel ŠTĚPÁNEK, *Afinidades históricas e culturais entre Brasil e a República Tcheca. Históricas e culturais relações entre Brasil e a República Tcheca. Historické a kulturní vztahy mezi Brazílií a Českou republikou*. Brno, L. Marek, 2008.

ČLÁNKY A STUDIE

Oswaldo ARANHA, Relações diplomáticas com a União Soviética, in *RBPI*, roč. I, č. 2, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, 1958, str. 18-28.

Clóvis BRIGAGÃO, The Brazilian Arms Industry, in *Journal of International Affairs*, 40, 101-114.

Otávio Dias CARNEIRO, O comércio entre o Brasil e a Europa Oriental, in *RBPI*, roč. V., č. 18, červen 1962, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, 1962, str. 227- 239.

Mário GIBSON BARBOSA, Política Brasileira do Comercio Exterior, in *RBPI*, roč. XIII, č. 49, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, 1970, str. 63-70.

Stanley HILTON, The Argentine Factor in Twentieth-Century Brazilian Foreign Policy, in *Political Science Quarterly*, roč. 100, č.1, jaro 1985, str. 27-51.

Bořek HNÍZDO, Základní geopolitické teorie, Mezinárodní vztahy [Online], 29.4 (1994): 72-79. Web. 20 kvě. 2016.

John CHILD, Geopolitical Thinking in Latin America, *Latin American Research Review*. Austin, University of Texas Press, 1979, str. 89-11.

Vladislav KRÁTKÝ, *Vznik a vývoj koncernu: majetkový a finanční vývoj v letech 1918 – 1945*, Archiv Škoda, <http://www.evida.cz/mikota/skoda/koncern/koncern1.htm> [přístup 19. 6. 2013].

Jiří KOTALÍK, „Brazilská architektura“, in *Světová literatura VIII*, 1963- 15-34.

Antonio Carlos, LESSA, A diplomacia universalista do Brasil: a construção do Sistema contemporâneo de relações bilaterais, *RBPI*, v. 41, 1998, Edição Especial Comemorativa dos 40 Anos da RBPI, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 29 – 41.

Günter LORENZ, Rozhovor s Guimaráesem Rosou, in João GUIMARÃES ROSA, *Dál – dál a dál*, Praha, Torst, 2010, str. 109-170.

Luiz Alberto MONIZ BANDEIRA, Continuidade e mudança na política externa brasileira, in *RBPI*, roč. 29, č. 115-116, červenec-prosinec 1986, str. 91.

Paulo Leão de MOURA, Intercâmbio comercial entre o Brasil e a União Soviética, in *RBPI*, roč. 4, číslo 16, prosinec 1961, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 23-35.

Vladimír NÁLEVKA, „El Consorcio de Bat'a en América Latina en la Segunda Guerra Mundial“, in: *Ibero-Americana Pragensia*, V, 1971, 183-192.

Jan NĚMEC, Matyáš PELANT, Brazílie, in Miloš Balabán, Antonín Rašek a kol, *Nezápadní aktéři světové bezpečnosti*, Praha, Nakladatelství Karolinum, 2009, str. 17-42.

Oliver ÓNODY, O convênio comercial Brasil-Alemanha Oriental e o problema germânico, in *RBPI*, roč. 5, číslo 17, březen 1962, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 45-88

Oliver ÓNODY, Relações comerciais do Brasil com o bloco soviético, roč. 3, číslo 11, 1960, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, str. 38-74.

Josef OPATRŇÝ, “Czechoslovak-Latin American Relations 1945–1989: The Broader Context”, in: *Central European Journal of International and Security Studies*, 7:3, 2013, 6–30.

Matyáš PELANT, „Role Brazílie v projektech regionální integrace“, in *Mezinárodní politika*, 09/2012, Praha, Ústav mezinárodních vztahů, 2012, str. 7-9.

Matyáš PELANT, “Czechoslovakia and Brasil 1945–1989; Diplomats, businessmen, spies and guerrilheiros”, in: *Central European Journal of International and Security Studies*, 7:3, 2013, 116–136.

Matyáš PELANT, Las actividades de la inteligencia checoslovaca en Brasil en la segunda mitad del siglo 20, Opatrný, J. (coord.), *Las Relaciones entre Europa Oriental y América Latina 1945-1989*, (=Ibero-Americana Pragensia, Supplementum 40), Praha, Vydavatelství Karolinum, 2015.

Rubens RICUPERÓ, O Brasil e o mundo no século XXI, in *RBPI*, roč. XXIX, č. 115, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, 1986, str. 5-20.

Wayne SELCHER, O brasil no Mundo, roč. XXVI, č. 101, Rio de Janeiro, Instituto Brasileiro das Relações Internacionais, 1983, str. 83-90

Pavel ŠTĚPÁNEK, „Candido Portinari (1902-1963) v Československu“, v *Brasil Plural I. kolokvium brazilských studií.*, Matyáš PELANT (ed.), Praha, Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2013.

Prokop TOMEK, Akce Manuel, v *SECURITAS IMPERII 9 Sborník k problematice zahraničních vztahů čs. komunistického režimu*, Praha, ÚDV, 2002, str. 329- 336.

Daniel ZIRKER, „Brazilian Foreign Policy and Subimperialism During the Political Transition of the 1980s: A Review and Reapplication of Marini’s Theory“, *Latin American Perspectives*, sv. 21, č. 1 Brazil in Transition: Democratization, Privatization, and Working Class Resistance, 1994. str. 115-131.

Internetové zdroje

<http://www.itamaraty.gov.br/pt-BR/relacoes-bilaterais> : přehled bilaterálních vztahů Brazílie

http://dai-mre.serpro.gov.br/pesquisa_ato_bil : databáze bilaterálních smluv Itamaraty

http://www.funag.gov.br/pt_br/ : výzkumný ústav brazilského MZV

<http://mundorama.net/category/2-biblioteca/rbpi/> : Revista Brasileira da Política Internacional

(1959-2015)

<http://www.itamaraty.gov.br/pt-BR/resenha-de-politica-exterior-do-brasil> Resenha da política

Exterior Brasileira od roku 1995-2014.